

તવ બલુન—નમુહ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૨૫ વાર્ષિક

પુસ્તકનું નામ તપાનુન-૦૨૩૯

વિષય ૪૪૬૮ : ૩ ૪૪૮

Printed by B. Miller, Superintendent, British India Press, Bombay.

**Published by Osman Abdul Gani Haji Ahmed, Khand Bazar,
Bombay.**

તવબતુન—નસુહ

ઉર્દુ ઝબાન ઔર ગુજરાતી
હરફેંમેં.
છપાનેવાલે

ઉસ્માન અબ્દુલગની હાજી આહમદ
પ્રભાસપાટણ (કાઠીયાવાડ)

પહેલી ભરતબા

નકલે ૧૦૦૦

બ્રિટિશ ઇન્ડિયા પ્રેસ, મજગાંવ—મુબમ્બ.

હી. ૧૩૩૯

ઈ. સ. ૧૯૨૦.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી કૌપીરાઈર-સંગ્રહ
૮૪૨૬

ઇન્ટેસાબ (ડીકેશન)

અલહમ્દા લીલ્લાહ કે પુરી હુઈ મહેનત મેરી
તેય હુઈ આજ કે મન્ઝલયે મુસાફત મેરી.

યે નાચીઝ હદીયેઠા જો રીફાઅે આમ કે લીઅે
છપવાયા ગયા હય, મેં મેરે ચીચા સાહેબ
યુસફ હાજ આહમદ સાહેબકે નામ
નામીપર નઝર કરતા હું.

અજ તાબેદાર,

ઉસ્માન અબ્દુલગની.

ખીસમીલ્લા હીરરહમા નીર રહીમ.

દીબાચા.

યેહ કીતાબ-તવબતુન નસુહ-એક દીલચરપ કીસ્સા મુસલમાનાં કે એક ખાનદાની હાલાતમે જનાબ ડાક્ટર મોલવી નઝીર આહમદ સાહેબકા તસનીફ કીયા હુવા હય. યેહ કીતાબ લાયક હરતરાહકી તારીફ કે હય. ઇસકે સીલેમે જવમેન્ટને મુસન્નીફકો એક હઝાર રૂપિયા ઇનામ દીયાથા ઐર ઉન્સે એક હઝાર નકલે ખરીદીથી.

ઇસ કીતાબમે ઇનસાન કે ઉસ ફરજકા ઝીકર હે જે તરખીયતે ઓલાદકે નામસે મશહૂર હય. ઇસ કીતાબ લીખનેસે અસલ મકસુદ યેહ હય કે ઇસ ફરજકે ખારમે જે ગલત ફેમી અમુમન લોગોં સે વાકે હો રહી હય, ઉરકી ઇસ્લાહ હો, ઐર ઉન્કો ઝહન નસીન કર દીયા જયકે તરખીયત ઓલાદ સીફ ઇસ્તીકા નામ નહીં હય કે પાલપોસકર ઓલાદકો બડા કરદીયા, રોટી કમા ખાનેકા કોઈ હુંનર ઉન્કો સીખાદીયા, ઉન્કા ખ્યાબરાત કરદીયા, બદકે ઉન્કે અખલાકકી, ઉન્કે મીજાઝકી, ઉન્કે આદાતકી, ઉન્કે ખ્યાલાતકી દુરસ્તી બી માંબાપપર ફરજ હય. ઇસ કીતાબસે ઝહેર હોતા હય કે ઇસ મુલકકે લોગ અપની ઓલાદકો ઇદમ અખલાક ઐર દીનકી તાલીમ કરનેમે અયાદ શોકકે સાથ મુતવજ્જ હોં ઐર બખીલાફ ઇસ કાયદે મુરબ્બજ કે લડકોં કે વાસ્તે તાલીમ કે લીયે ઉસ્તાદ બજાએ વાલેદેન હોતા હય. મુસન્નીફને યેહ સાખીત કીયા હય કે વાલેદેનકી કોશીશ ઐર ખુદ ઉન્કા અલ-અલન હી એક બડી ખીના તાલીમકી હય. મુસન્નીફને ઇસ બાતકી તમ સીલ મેં જે નેઅમતે, ઐર બરકતે ખાનદાની હુસન તરખીયતસે મયસર હોતી હેં ઐર વાલેદેનકી ગફલતસે જે નતીજે નીકલતે હેં ઉન્કો બહોત ખુબીકે સાથ ઝહેર કર દીયા હય, ઐર ઉરકા મકસુદ અસલી યેહ હય કે તરખીયતે-ખાનદાની જે ફયલવાકેઅ દુરસ્ત ઐર ઉસુલકે સાથ હો, ગોયા એન દીનદારી ઐર ખુદાપરસ્તી હય.

ઈસ કીતાબમેં ખાનદાનકા ખુઝર્ગ નસુહ, ઉરકી ઓરત ફેહમીદા ઓર ઉરકે ત્રીન બેટે—કલીમ, અલીમ, સલીમ, ઓર દો બેટીયાં નઈમા ઓર હમીદા ઓર એક બાનજી સાલેહા વગેરા કે નામ કીરસે કે સીલસીલેમેં આતે હંય.

આગાઝ કીરસેકા ઇસ ખ્યાનસે હય કે એક મરતબા દેહલીમેં હેઝા ફેલા ઓર નસુહ ઉસી બલામેં મુબતલા હવા. ઉસને જાનાકે મેરી મોત આ પહોંચી હય. ઉસી હાલતમેં ઉરકો એક ગફલતકી નીંદ આગઈ. ઓર અખીરમેં ઉસ ખીમારીસે ઉરકો સહતબી હો ગઈ. ઉસ ખીમારીમેં એક મરતબા ઉસને નીંદમેં ચેહ ખવાબ દેખા કે ઉસ આલમમેં હય જહાં ચે સખ રહેંય જાતી હંય, તમામ હાલ અપની ઉમ્મકા ઓર દીનસે જો ઉરકો બેપરવાઈ રહેતીથી ઓર ઉરકી ખુદપરસ્તી ઓર અહલો અયાલ કે હુકુક અદા કરનેકી ગફલત ચેહ સખ ખાતે ઉરકે રબર પેશ આઈ ઓર અપને ખાલીકે સામને વોહ આસી ઓર ચુનેહગાર ઠેરા. બાદ સહત કે બી ચહી ખ્યાલ ઉરકે દીલપર ગાલીબ રહા ઓર અગલે હાલસે ખીલકુલ ઉરકી તખીયત બદલ ગઈ. ઇરકે માને તવખતુન નસુહ હય. નસુહને ન સીફ અપને નફસકી ઇસ્લાહકી બદકે સારે ખાનદાનકી ઇસ્લાહકો અપને ઝીન્મે ફર્જ ઓર વાજબ સમજા. ચુકે ખાનદાનકી ઇસ્લાહ કે લીચે નસુહકો બડીબડી દીકકતેં પેશ આઈ, મગર ઉરકે ઇરાદેમેં ઇસતેહકામ થા ઓર વોહ હકકી જાનીબદાર થા, વોહ ગાલીબ આયા મગર મુસ્કીલસે, ઉરકો ફતેહ હુઈ મગર દુશવારીસે.

હિંદુસ્તાનીયોંકે લીચે ચેહ કીતાબ બડી ફાયદામંદ હય ઓર ખાસ ઉનમેંસે ચેહ હય—

૧) બે દીનીકી ખરાબીયાં.

૨) ઇસ્લાહકે લીચે લીડરોંકે કેસી કેસી દીકકતેં પેશ આતીં હંય.

૩) લડકોંકા મખતદાર ઉમ્મમેં તાલીમ પાના ઓર વાલેદેનકા નેક હોના અચ્છે ચાલચલનકી ખુનયાદ હય.

૪) ઓરતુંકી તાલીમકી ઝરત સાલેહાકી નેકી ઔર બદમીનજ
નખમાકી મગર્રીસૈ ખુબ ઝહેર હોતી હય.

૫) સોહબત નેક ઔર કુતબ પસંદીદાકા નતીન નોઉત્ર લડકેંકી
દુરસ્તીકે વાસ્તે ફાયદામંદ હય.

૬) અખલાકકી નીસબત સોહબત બદકી કબાહત ઔર મામુલી
કુતબ દરસીયાકી મુઝરરત.

મુસન્નીફને ઇસ કીતાબમેં તઅરસુબ મઝહબી (હઠધર્મી) યા
એસા કે ગેર મઝહબવાલેંકે નાગવાર હો. ઇસમેં દાખલ ન હોને પાયે
બહોત ખુબીકે સાથ પુરા કીયા હય. ઇસ લીયે મુસલમાનોકે સીવાય
દીગર કેમેંનેબી ઇસ કીતાબકે બહોત પસંદ કીયા હય.

ખીસમીદલા હીરરૈહમા નીર રહીમ. તવખતન નસુહ.

બાબ પહેલા.

દહલીમ હેઝેકી ખીમારી કા આના, નસુહ કો ખીમારીકા
હોના ઐર ઉસ્કો ખવાખ આના.

કુછ અરસા હુવા દહલીમ હેઝેકા ઇતના ઝોર હુવા કે એક
મોહલ્લેસે તીસ તીસ ચાલીસ ચાલીસ આદમી મરને લગે, ચારોં તરફ
પરેશાની ઐર વીરાની હોગઈ. બાઝાર અથસે ઉજડ ગએ કે દીનકોબી
જાતે હુવે ડર માલુમ હોતા થા. ડર શખ્સ મુસીબતમેં ફંસા થા ઐર
જીનેસે માયુસ હોગયા થા. યે હાલત હોગઈ થી કે ચલતે શીરતે મતલી આઈ,
થોડીસી કય હુઈ ઐર બેહોશ હોગએ ઐર શીર મર ગએ. પંદરા મીનીટ
કે અંદર ખીમારી, દવા દુઆ જાન કઝા (દમ નીકળવું) ઐર મરના
સખ કુછ હો જાતા થા. ધરધર રોના પડા થા. દો મહીને કે કરીખ મેં
શહેર કી ચેહ હાલત હોગઈ કે મુલક આધાસા રેહ ગયા. મેંકડોં ઐરતેં
બેવા હોગઈ, હઝારોં બચ્ચે યતીમ હોગએ. સખ શીકાયત કરતેથે મગર
એક નસુહ જીસકા કીરસા, હમ લીખનેવાલે હંચ, વોહ શીકાયત નહીં
કરતા થા. ઐર ઉસ્કી ચેહ વજેહ નહીં થી કે ઉસ્કો ઇસ ખીમારીસે
નુકસાન નહીં પહોંચા થા. બલકે તીન આદમી ઉસ્કે ધરમેંસે બી મરગએ થે,
મગર ઉસ્કી શુક ગુઝારીકા ઐરહી સખખ થા. વોહ ચેહ કહેતા થા કે ઇસ
કદર ખીમારી ઐર મરને કી વજેહસે લોગોંકી તખીઅતેં બહોત કુછ ઠીક
હોગઈ હંચ. લોગોંને ખુદાકી તરફસે ગફલતકો છોડ દીયા હંચ, હર શખ્સ

મઝહબ કે ફર્જ અદા કરને લગ્ન હય, જન લોગોને રમઝાન મેં ભી નમાઝ નહીં પડી થી, વોહ ભી પાયોં વક્ત મસજીદમેં આને લગે. મોતકી ગર્મ બાઝારીસે હર શખ્સ કે દીલમેં ચેહ બાત જમગઈ હય, કે દુન્યા પાએ-દાર નહીં હય, બદકે યહાં થોડે દીન રેહકર રખસત હોજના હય. દુન્યા એકે સરા કે મુવાશીક હય, યહાં દીલ લગાના બહોત જુલકી બાત હય. ગરજ ઉન દીનોં લોગોંકે ખ્યાલ અયસે હોગએયે જયસે મઝહબ તાલીમ કરતા હય. નસુહને જબ હેઝે કી ઝયાદા હોનેકી ખબર સુની, તો સબ તદબીરેં જો ડાકટરો કે મુવાશીક ઝુરરી થીં અપને મકાન મેં કીં; નઈ કલઈ શીરવાદી, પડોસ વાલોંકો સફાઈ રખને કી તાકીદ કી, ધર કે કોનો મેં ઉદ (લોખાન) કી ધુની દેદી, તાકોં મેં કાપ્પર રખવાદીયા. કહીં કહીં કોઈલા ડલવા દીયા ઔર બાવરચીસે કેહદીયા કે ખાને મેં નમક ઝરા તેજ હુવા કરે, ખ્યાલ ઔર સીરકા દોનોં વક્ત દસ્તરખવાનપર આયા કરે, ગુલાબ, નારજીલ, દરયાઈ સોફ, ઈમલી, શીકન્જબીન વગેરે જો યુનાની હકીમ ઇસ બીમારીમેં ઇસ્તેમાલ કરતે હંય, થોડી થોડી સબ મંગાલી, તાકે ઝુરરત કે વક્ત કોઈ ચીઝ તલાશ કરનેકી ઝુરરત ન રહે. અંગ્રેઝી દવાઈયાં, કૉલેરા પીલ્સ, ઔર કૉલેરા ટીન્યર ભી મંગવા લીયા, ઔર કલો-રાકાઈન કી ભી દો શીશી મંગાલી. ગરજ હરતરાહકી તૈયારીયાંકરવીં. લેકીન શીરબી ત્રીન આદમી નસુહ કે ધર મેં મરગએ. ક્યું કે જબ માત આગતી હય ઔર આદમી કે દીન પુરે હો જતે હંય તો માતકા કોઈ નહીં રોક સકતા. દો મહીને કે બાદ હેઝેકા ઝોર કુછ કમ હુવા. લોગોને દુકાને ખોલની શુરૂ કરદી, ઔર દુન્યા કા કારાબાર શીર જરરી હોને લગા. ઉન્હીં દીનોં મેં નસુહને અપની બીવીસે કહાકે દો મહીનેસે ચાવલ નહીં ખાએ હય, અબ તો બીમારી કમ હોગઈ હય, બહોત શીકકી બાત નહીં હય, આજ ઝદાં પકવાએ. મગર બાવરચીકો ચેહ તાકીદ કરદેના કે ચાવલ સખત ન રહે, ખુબ નર્મ હોં.

શામકો ઝદાં પકા ઔર સળને ખાયા, ઔર રાતકો સોગએ. કોઈ પદર રાત બાકી હોગી કે યકાયક નસુહ કી આંખ ખુલ ગઈ. જબ વોહ જગા તો પેટમેં બહોત ગરમી માલુમ હોતી થી. ઉઠતે ઉઠતે કય આઈ, ઉસને નંગે સર સહનમેં ટેહલના શુરૂ કીયા. ખુબ કસકર દોનોં બાઝુ બાંધ દીયે, ગલેમેં તવેકી સ્વાહી લગાઈ, નાકમેં ઇતરકા ફાહા રખ્યા, ઔર ખ્યાલ કો દુસરી તરફ લગા લીયા. મગર ચેહ માલુમ

होता था के हलक तक कोर्छ थीज भरी हुध हय, अहोत टाला, अहोत रोका, मगर आभीर जडी ओरसे कय आध; धरवाले सय जग उठे, नसुह को छसि छलत में भेदा हुवा हेभकर सयके कलेजे धकसे रेल गये, कोर्छ पानी और भेसन लेके दवडा, कोर्छ धिलाधयी डाल पान जनाकर पास आ भडा हुवा, कोर्छ पंभा छलने लगा, नसुह को लाकर यार पाईपर लीटाया और सय लोग अपनी आते जनाने लगे. कीसीने कहा भेरीयत हय जाना भराय था, कोर्छ भेला जेहेमें धी भराय था, कोर्छ केहने लगा पुरयन की भरायी हय, गरज ये सलाह हुधके हेज नहीं हय, गुलाय और सोइका अर्क दीया जय. गबराने की आत नहीं हय. सुभेह तक तथीयत हीक हो जयगी. भेर येह तो रीशते दाइका छल था. नसुह अगरये कमओर होगया था. मगर उरके होशो हवास हीक थे, सयकी आते सुनता था, और दवाबी पीता था, बेकान कय होने के साथही उसने केह दीया था, के हो साहेय पुदा छाशीज, हमभी इप्सत होते हय, कय मुजे अहोत दहा हुध मगर छस दहा मेरा दील अंदर से भेदा जाता हय और हाथपाँउमें सनसनी सी यही आती हय. छतना केहने के बाद नसुह तो दूसरेही ज्वाल में लग गया, और समजा के दुन्यामें यला. हकीम साहेयभी आये और दवा देकर यले गये. शीर डाक्टर आया और दवा देकर येह केह गया के छन्को अलाहदा भकानमें लीटाहो, कोर्छ आदमी उनके पास न रहें, ताके नींद आ जय, अगर येह सोगये तो जय जयगे. डाक्टर के केहने के मुताबीक नसुह को आली कमरेमें सुलाकर लोग छधिर छधर होगये मगर चुपके चुपके हेभ जतेथे. नसुह अपने ज्वालात में हुया हुवा था. और लोग जनतेथे के भेहोशीमें पडा हय. शुरूमें तो नसुह समजताथा के इकत पहलजमी हय और में नहीं भइगा, बेकान हमजदम उरकी छलत अहोत भराय होती जाती थी, के आभीर कर उरके समजना पडा के जय दुन्यामें यंद धंटे का मेहमान हूं, वोह जनताथा के भरना वोह सहर हय उसके बाद वापसी नहीं, वोह गुदाध हय उसके बाद मीलाप नहीं. कभी वोह जय्योकि हेभकर रोता, कभी अपने सामने दुन्यापर नजर करके सर को पीटता था. हर तराहसे जे वोह ज्वाल करता तो अपना भरना उरके भेवकत मालुम होता, कभी जीवीकी जवानी का ज्वाल आता, कभी लडकोंकी तालीम का,

કબી લક્ષ્મીચોંકી શાદીકા, કબી છોટે બચ્ચોંકી પરવરીશકા, અપને બેપાર ઔર અમીંદારીકાબી ખ્યાલ કરતા કે હીસાબ ઠીક નહીં હય, લેન દેન પુરા નહીં હુવા હય ઔર મોત સરપર આગઈ, અગર સબ લેન દેન ઔર હીસાબ કીતાબ ઠીક હોજતા, ઔર બીવી બચ્ચોંકે ઇન્ટેઆમ ઠીક હોજતે, તો ઇતના અફસોસ ન થા. ગરઝ ઈન્હી ખ્યાલ મેં થાકે ઔર દવાકા અસર બી શુરૂ હુવા, જો નીંદ લાનેવાલી થી. ઉરકો નીંદ આગઈ, આંખકા બંદ હોના થા કે ઉરકો એક અજબ ખ્યાલ આયા. વોહ અપને ખ્યાલ મેં ક્યા દેખતા હય કે એક બડી ઇમારત હય જુરકો વોહ હાઇકોર્ટકી કચેરી સમજા. લેકીન કચેરીકા હાકીમ કુછ ઇસ તરાહકા હય કે હજારોં લાખોં આદમી જમા હંય મગર હર શખ્સ ચુપ હય, જયસે કીસીકે મોંહમેં જમાન નહીં. સબ અપને હાકીમસે ઇતના ડરતે હંય કે ઝુટ નહીં બોલ સકતે, હાકીમકા ખૌફ સબપર છાયા હય. મગર સબ ચેહ બી જનતે હંય કે હાકીમ જહોત રહમ દીલ, ઇન્સાફ કરનેવાલા, ઔર સબ કુછ જનનેવાલા હય. જો જુરમ કરનેવાલા હય ઉનકી જમાન સે જુમ્હકા ઇકરાર કરાયા જતા હય. કચેરી કે બાદ નસુહને ખ્યાલ મેં દેખા કે એક હવાલાત (છોટા જેલખાના) હય, હર શખ્સ અલગ અલગ ઉસમેં નજર કેદ હંય, ઉરકે પાસહી બડા જેલખાના હય જો જહોત હી જુરા ઠીકાના હય, જો લોગ ઉસમેં કેદ હંય વોહ ચેહ સમજતે હંય કે ફાંસી હો જાય ઔર સુલી લગ જાય તો બેહતર હય, તાકે ઇસ સખ્ત તકલીફસે છુટ જાયે, મોત માંગતે હંય મગર નહીં મીલતી. નસુહને જબ ઇસ ખૌફનાક મકાનકો દેખા, તો જહોત ડરા, બહાર આયા તો શીર છોટે જેલખાને કો દેખા. ઇસમેં હજારહા આદમી તો ગયર ચે લેકીન કહીં કહીં અપને દેશ ઔર મોહલ્લે કે આદમી બી નજર આતે ચે, લેકીન વોહી લોગ નજર આતે ચે જો મરચુકે ચે, ઇન લોગોંકો દેખનેસે જોસે જહોત તઅજબુબ હુવા, ઇસી ખ્યાલમેં ચલા જતા થા કે અપને બાપકોબી વહીં બેઠે હુવે દેખા. પહલે તો સમજા નજર મલતી કરતી હય મગર ગૌર કીયા તો માલુમ હુવા કે બાપહી હય, દોડકર ઉનકે પાઉપર ગીર પડા, ઔર કેહને લગા કે જનાબ વાલીંદ સાહેબ, હમ સબ આપકી જુદાઇમેં તબાહ હો ગયે હંય, આપ યહાં કહાં હંય.

બાપ—મેં અપને ગુનાહોંકા જવાબ દેનેકે લીયે પકડા ગયા હું, ચેહ જગા જે તુમ દેખતે હો દારૂલજા (બદલા દેનેકી જગા) હય. ખુદા-તઆલા યહાંકા હાકીમ હય.

બેટા—અએ વાલીદ સાહેબ આપતો બડે નેક પરહેઝગાર એબાદત કરનેવાલે ચે, આપપર ગુનાહોંકા ઇલજામ કયસા ?

બાપ—ગુનાહ એક દો નહીં, સેંકડોં હજારોં હંય, ચે મેરા નામએ આમાલ કયસી ખરાબ ખરાબ બાતોંસે બરા હય, મેં ઇસકો દેખકર ખજોત પરેશાન હું, કે કયા જવાબ દુંગા ઔર કૌનસી બાતસે ઇલજામ દુર કરુંગા.

બાપકે હાથમેંસે નામએ આમાલ દેખા તો નસુહ કાંપને લગા. ઉસમેં બાપકે મુતઅલીક અયસે ગુનાહ લીખે ચે જયસે શીર્ક (ખુદાકા શરીક બનાના) કુફ્ર, નાશુકરી, બેઇમાની, ઘમંડ, ઝુટ, યુગલી, લાલચ, હસદ, લોગોંકા તકલીફ દેના, નીફાક, રીયાકારી, દુન્યાકી મોહોખ્ખત, ગરજ કોઈ ઇલજામ બાકી ન થા જે ઉસમેં નહો ઔર ઇસ તરાહ દુન્યાકે જુમોં મેં પીનલકોડકા હવાલા હોતા હય, ઇસી તરાહ ઉમ્કે આમાલ નામે મેં કુરાન મજીદકી સુરતોં ઔર આયતોંકા હવાલા થા. બજોત તઅજબુખસે નસુહને બાપસે પુછા કે કયા આપને સયમુચ ચેહ જુમ કીયે હંય ?

બાપ—ઇનકારકી તાકત નહીં હય, ઇતની ગવાહી મૌજુદ હય કે ઇનકાર કરું તો કયુલ હો નહીં સકતા.

બેટા—જનાબ વોહ કૌન લોગ હંય, જે આપકે ખીલાફ ગવાહી દેતે હંય.

બાપ—અબ્વલ તો દો ફરીશતે હંય જીનકો કીરામુન કાતેખીન કેહતે હંય ઔર જે હર શખ્સ કે સાથ ખુદાકે હુકમસે રેહતે હંય ઔર ઉસ્કી હર નેકી બદી કે લીખતે રેહતે હંય, કોઈ કામ ઉનસે છુપા નહીં રેહ સકતા. ગોયા હર શખ્સકા રોઝનામા ઉમર બરકા લીખતે હંય. અબ્બ જે મેં ઉસ્કો દેખતા હું તો સબ સમ્યા ઔર ઠીક પાતાહું, દુસરે ચેહી મેરે હાથ, પાઉં, આંખ, કાન સબકે સબ મેરે સબ કામોં કે મુતઅલીક ગવાહી દેતે હંય.

બેટા—આખીર ઇસકી કયા વળેહ હય.

આપ—ઇસકી વળેહ ચેહ હય મેં તો ઇનકો અપના સમજતા થા મગર અસલમેં ચેહ સખ ખુદકે જાસુસ થે ઔર જો જો કામ મેને અપને હાથ, પાઉં, આંખ, કાન વગેરાહસે લીયે, ઉનકે ખારેમેં સખને ગવાહી દીક દીક દેદી.

બેટા—આપકા કયા હાલ હુવા.

આપ—જખમેં દુન્યાકો છોડા, કચકી હવાલાતમેં હું, તનહાઈસે જી ગભરાતા હય. ચેહ માલુમ નહીં અખ કયા હોગા, રાતદીન ઇસી શીકમે રહેતા હું, હવાલાતમેં ખ્હોત તકલીફ હય. લેકીન બડા જલખાના જીરેકો દોઝખ કેહતે હંય ઉરકા હાલ ઔર ઉરકી તકલીફ દેખકર ઔર સુનકર હોસ ઔર હવાસ ઉડગતે હંય. જખમેં હવાલાતમેં આયા તો મુઝેકા આમાલનામા દીયા ગયા. બસ ઉરકો દેખતા હું ઔર, નતીજેસે ડરતા હું, નજતકી કોઈ તદખીર સમજમેં નહીં આતી.

બેટા—આપ તો નમાઝ રોઝે કે બડે પાબંદ થે ઔર કોઈ ચુતાર ન કરતે થે, શીર આપપર કુફ ઔર શીર્કકા ઇલ્જામ કયસા હય ?

આપ—મેરે જો કામ થે વોહ સખ ઉપર દીલકે થે. પેહલે મુઝસે ચેહી પુછા ગયા કે તેરા રખ (પાલનેવાલા) કોન હય. મેને જવાબ દીયા કે એક અલ્લાહ જીરેકા કોઈ શરીક નહીં હય. મેરે જવાબ પર ચેહ કહા ગયા કે જખ તુમ નોકરીસે અલગ કીયે ગએ થે ઔર ખ્હોત દીનોં તક તુમકો નોકરી નહીં મીલી થી, ઔર સખ રૂપીયા ખર્ચ હો ગયા થા ઔર તુ હમસે પરેશાન હોકર દુઆ માંગા કરતા થા, મગર હમ તેરા સખ અકાયદ આઝમાને કી વળેહસે તેરા મતલબ પુરા હોનેમેં દેર કરતે થે, ઉસ વકત એક અંગ્રેઝ કલેકટરને વોહબી તેરીહી તરાહ અપના ખંદા થા, હમારેહી હુકમસે કે હમને ઉરકે દીલમેં ચેહ બાત ગલી થી, તુઝસે પરવરીશ કા વાયદા કીયા. મગર હમને તુઝપર જાહીર નહીં કીયા, કે હમનેહી ઉસ કલેકટર કે દીલમેં ચેહ બાત ગલી થી, તુ ચેહ સમજકે મેરીહી કાશીશ કે નતીજે કી વળેહસે અયસા હુવા, બતલા કે તુઝકો ઉસ અંગ્રેઝ કે ગ્યાની વાઅદેકા ઝયાદા બરોસા ઔર આસરા થા, યા હમારે વાયદેકા ઝયાદા બરોસા થા. જો વાયદા હમને કુરાને શરીફ મેં સાફ તોરસે કીયા હય કે સખકા રીઝક અલ્લાહ કે ઝીઅે હય, અગર તુ હમકો

સમ્યે દીલસે હાઝીર નાઝીર, સખડી સુન્નેવાલા, ઔર સખ ચીઝકો દેખનેવાલા ઔર સખ કુદરત રખનેવાલા જનતા થા તો ગુનાહપર તુ કયસે ઝુર્ત (હીમત) કરતા થા, અગર તુ કહેતા હય કે ભુલકર જુર્મ કીયે હંય તો ભુલકર તુને કબી જલદી આગમેં અપને કો નહીં ડાલા, ન ગરમ પાનીમેં હાથ ડાલા, ન આગમેં કુદા તો બતલા કે ગુનાહ તુ અએસી ઝુર્તસે કયું કરતા થા યાતો તુઝકો યકીન ન થા, કે ગુનાહ કી સજા દોઝખકી આગ હય યા અગર યકીન કરતા થા તો દોઝખકી આગકો દુન્યાકી આગસે બી કમ સમજતા થા. દુન્યામેં જો કુઝ અએશ ઔર આરામ હમને અપની મહેરબાનીસે તુઝકો બગેર કીસી તુમહારે હકકે દીયા થા. ઉરકો તુ ચેહી સમજતા થા, કે મેરી કાબીલી-યત ઔર અકલ કે ઝોરસે ચેહ મીલા. જો તકલીફ દુન્યામેં તુઝકો પહોંચી, અગરચે તુ અપને હાથસે અપને પાઉં મેં કુલહાડી મારા કરતા થા મગર તુ ઉરકો ઇલામ હમારી ઝાતપર લગાતા થા. અય એહસાન ભુલનેવાલે હઝારોં લાખોં એહસાન ઔર કરમ હમને તુઝપર કીયે ઔર તુઝસે ઇતના ન હોસકા કે બલા મોંહસે તો ઇક્રાર કરતા અપના શુક્રે બેશુમાર નેઅમતોં હમને તુઝકો અતા કીં મગર તુઝપર ઇતનાબી અસર ન હુવા કે ઝમાનપર શુકીયા લાતા. ઇસ ઝોંદગીપર જો અંદ રાજા હય તુઝકો ઇતના ધમંડ હો ગયા થા, કે અપને કો હમારે કાતુન ઔર હમારે હુકમસે બાહર કર દીયા થા. હમને તુઝકો પચદા કીયા, ઇનસાન બનાયા, જો કુહ તુઝકો દરકાર થા સો દીયા. હર હાલમેં તેરી નીગેહબાની કો. ઇસ વાસ્તે કે તુ ભુલ કરબી હમારી તરફ તવજ્જો ન કરે, જખ તુ એક ગોસ્તકા દુકડા થા, કમઝોર, બેઅકલ, નાદાન, ઔર જાહીલ અએસા થા, કે ચલબી નહીં સકતા થા, ઔર અપને ઔર ગએર મેં તમીઝ નહીં કર સકતા થા. ઉસ વકત હમને તુઝકો દુધ પીલવા પીલવાકર મજબુત કીયા ઔર અપને બંદે જો હર તરાહસે તેરે ખુઝુર્ગ ઔર તુઝસે અચ્છે થે યાને તેરે માં બાપ ઉન્કો તેરી ખીદમત કરને કે લીયે મુકરર કીયા ઔર ઉન્કે દીલોંમેં તેરી મહોબત ડાલ દી કે ઉન્હેંને હમારે હુકમસે તુઝકો પાલા. શીર હમને તુઝકો અકલ દી, કે ઉસ્કી મદદસે તુ અપને આરામ કે લીયે હર તરાહકા સામાન હાસીલ કરલે, દુન્યા કે ચરીદે પરીદે હૈવાન, દરખ્ત ઔર ખેતસી

ਘੀੜੇਂ ਤੇਰੀ ਘੀੜਮਤ ਯੁਝਾਰੀ ਕੇ ਢੀਧੇ ਘਨਾਧ; ਕਥਾ ਖਸ ਢੀਧੇ ਕੇ ਤੁ ਭੁਲ
 ਕਰਭੀ ਢਮਾਰੀ ਤਰਫ਼ ੩੫ ਨ ਕਰੇ, ਐਰ ਢਮੇਸ਼ਾ ਢਮਸੇ ਭਾਗਾ ਭਾਗਾ ਧੀਰੇ,
 ਤੇਰੀ ਝੀਂਢਗੀ ਅਘੇਸੀ ਥੀ ਕੇ ਅਗਰ ਢੋ। ਮੀਨੀਟ ਕੇ ਢੀਧੇ ਤੁਝੋਕਾ ਢਮਾਰੀ ਢਵਾ
 ਸਾਂਸ ਢੇਨੇਕੋ ਨ ਮੀਢਤੀ ਤੋ। ਤੁ ਭਰਯਤਾ। ਐਕ ਰਾਤ ਢੀਨ ਤੁਝੋਕਾ ਢਮਾਰਾ
 ਘਨਾਧੀਨਾ ਨ ਮੀਢਤਾ, ਤੋ ਝੀਂਢਾ ਰੇਢੇਨਾ ਮੁਸ਼ਕੀਢ ਢੋ।ਤਾ। ਢੀਸਕਢਰ ਤੁ
 ਢਮਾਰੀ ਢਵਾ ਸੁੰਢ ਗਥਾ, ਢੀਸਕਢਰ ਢਮਾਰਾ ਅਨਾਯ 'ਤੁਨੇ ਘਾਥਾ ਐਰ ਕਭੀ
 ਨ ਸਮਝਾ ਕੇ ਤੁਨੇ ਢਮਾਰਾ ਢੀਸ ਕਢਰ ਪਾਨੀ ਪੀਥਾ; ਤੁਨੇ ਕਭੀ ਧੀਥਾਨ ਨ
 ਢੀਥਾ ਕੇ ਪਾਨੀ, ਢਵਾ, ਅਨਾਯ, ਘਾਨਾ, ਐਰ ਤਮਾਮ ਤੇਰੀ ਝੁਝਰਤ ਢੀ ਘੀੜੇਂ
 ਕਢਾਂਸੇ ਆਤੀ ਰਢੀ ਐਰ ਓਨਕਾ ਅਸਢੀ ਮਾਢੀਕ ਢੈ।ਨ ਢਥ। ਤੁ ਘਾਤਾ ਥਾ
 ਐਰ ਮੋਂਢ ਮੋਂਢ ਢੇਤਾ ਥਾ ਐਰ ਭੁਲ ਯਤਾ ਥਾ, ਢੁਨਥਾ ਢੀ ਘਾਤਾਂਮੇਂ ਤੇਰੀ
 ਅਕਢ ਘਡੀ ਤੇਝ ਥੀ। ਮਗਰ ਢਮਕੋ ਤੁ ਢਮੇਸ਼ਾ ਭੁਲ ਯਤਾ ਥਾ। ਤੇਰੇ ਮੋਂਢਧੇ
 ਆਂਘੇਥੀ, ਮਗਰ ਤੁਂ ਅਂਘਾ ਥਾ; ਢਾਨਥੇ, ਮਗਰ ਮੇਢਰਾ ਥਾ; ਝਮੀਨ, ਆਸਮਾਨ,
 ਥਾਂਢ, ਸੁਰਯ, ਸੀਤਾਰੇ, ਜੰਗਲ, ਢਰਥਾ, ਮਥਢਾਨ, ਢਰਘਤ, ਢੂਲ, ਢੂਲ ਤਰਾਢ ਤਰਾਢ
 ਕੇ ਅਥੇ ਘਾਨੇ, ਰੰਗਰੰਗੇ ਕਪਡੇ, ਜਵਾਢੀਰਾਤ, ਸੋਨਾ, ਥਾਂਢੀ, ਗਰਝ ਢੁਨਥਾ
 ਭਰਕੇ ਸਾਮਾਨ ਢਮਨੇ ਤੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਪਥਢਾ ਢੀਥਾ, ਐਰ ਤੁ ਢਮਸੇ ਮੋਂਢ ਢੇਰੇ ਰਢਾ।
 ਢਮ ਤੋ। ਤੇਰੀ ਢਸਕਢਰ ਢੀਝਾਝਤ ਕਰਤੇ ਐਰ ਤੁ ਢਮਸੇ ਘੀਗਝ ਰਢਾ। ਢਮ
 ਥਾਢਤੇ ਐਕ ਢੋ।ਡੀਸੀ ਥੀਵਡੀ ਤੁਝੋਕਾ ਢਝਾਕ ਕਰਨੇਕਾ ਢਾਸ਼ੀ ਥੀ। ਢਮ ਢੀਝਾਝਤ ਨ
 ਕਰਤੇ ਤੋ। ਤੇਰੇ ਘਢਨਮੇਂ ਅਥਸਾ ਘਰਾਘ ਮਾਢਢਾ ਭਰਾ ਥਾ ਕੇ ਥੋ।ਡੀਸੀ ਘੀਮਾਰੀ
 ਤੁਝੋਕਾ ਮਾਰ ਝਾਲਨੇ ਕੋ ਢਾਸ਼ੀ ਥੀ। ਢਮ ਤੁਝਸੇ ਢੋਰਤੀ ਕਰਤੇ ਥੇ, ਤੁਂ ਢਮਸੇ ਢੁਸ਼ਮਨੀ
 ਕਰਤਾ ਥਾ। ਕਥਾ ਥੇਢੋ ਘਢਲਾ ਥਾ ਯੇ ਤੁਨੇ ਢਮਕੋ ਢੀਥਾ। ਢਮਨੇ ਢੁਨਥਾਮੇਂ ਤੁਝੇ
 ਢੇਯਤੇ ਵਕਤ ਤਾਕੀਢ ਢੀਥੀ ਕੇ ਢਮਾਨ ਢਮਕੋ ਘਢੇ।ਤ ਘਾਰਾ ਢਥ, ਢਰਕੋ ਢੁ-
 ਨਥਾਮੇਂ ਯਕਰ ਮਤ ਘੀਗਝਨਾ। ਆਯ ਤੁ ਓਸੋਕਾ ਢੁਨਥਾਸੇ ਘਰਾਘ ਕਰਕੇ ਲਾਥਾ ਢਥ।
 ਢਮਨੇ ਤੁਝਸੇ ਥਲਤੇ ਥਲਤੇ ਕੇਢਢੀਥਾ ਥਾ ਕੇ ਢੁਨਥਾਮੇਂ ਢੀਲ ਮਤ ਲਗਾਢਐ ਐਰ
 ਢਸਤਰਾਢ ਰੇਢਨਾ ਜਥਸੇ ਸਰਾਐ ਮੇਂ ਮੁਸਾਸ਼ੀਰ, ਤੁਂ ਵਢਾਂ ਗਥਾ ਤੋ। ਵਢੀਂਕਾ ਢੋ।
 ਰਢਾ, ਐਰ ਅਥਸੀ ਲਘੀ ਤਾਨ ਕਰ ਸੋਥਾ ਕੇ ਕਝਮੇਂ ਆਕਰ ਯਗਾ, ਥਾ ਤੋ। ਤੁ
 ਮੁਸਾਸ਼ੀਰ ਲੇਕੀਨ ਢੁਨਥਾ ਮੇਂ ਢਸਿ ਤਰਾਢ ਰਢਾਕੇ ਗੋਥਾ ਢੁਨਥਾਸੇ ਕਭੀ ਨਢੀਂ ਯਥਗਾ;
 ਤਮਾਮ ਓਝ ਢੁਨਥਾਮੇਂ ਮਾਲ ਜਮਾ ਕਰਤਾ ਰਢਾ, ਐਰ ਘਡੇ ਘਡੇ ਪਕੇਕੇ ਮਢਾਨ
 ਘਨਾਥੇ ਐਰ ਆਘੇਰਤ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਤੈਥਾਰੀ ਨਢੀਂ ਢੀ, ਕਥਾ ਮੁਸਾਸ਼ੀਰਕਾ
 ਥੇਢੀ ਕਾਮ ਢਥ। ਜਥ ਤੁ ਯਨਤਾ ਥਾ ਕੇ ਢੁਨਥਾ ਤੇਰਾ ਅਸਢੀ ਢਰ ਨਢੀਂ
 ਢਥ ਤੋ। ਮਰਨੇਸੇ ਕਥੁਂ ਝਰਤਾ ਥਾ, ਐਰ ਮਰਨੇਕੀ ਘਘਰ ਸੇ ਕਥੁਂ ਰੰਯ ਕਰਤਾ ਥਾ।

સરાએસે અપને અસલી ધર જાને મેં કીસીકો તકલીફ ન હોની ચાહીએ. અન્વલ તો તુ હમારી ઈબાદત નહીં કરતા થા, લેકીન અગર કભી રસમ કી વજેહસે યા લોગોંકી વજેહસે ઈબાદતમેં શરીફ હુવા ભી તો કીસ તરાહ કે દીલ કહીં ઓર ખ્યાલ દુન્યામેં, હર નમાઝમેં તેરા ખ્યાલ ચારોં તરફ હોડતા થા, હમારી તરફ નહીં હોતા થા. સખ દુન્યા કી ખાતેં તુઝકો નમાઝહીમેં યાદ આતી થીં, નમાઝ કયા પડતા થા, ધાંસ કાટતા થા, રોઝે કા ચેહ હાલ કે બરસબર તો અપને પેટકો ભરતા રેહતા થા, સીફ એક મહીને કે રોઝે રખનેકા હમને તુઝકો ઇસ લીચે હુકમ દીયાથા કે તુઝકો હમારી નેઅમતોંકી કદર હો ઓર જો મુસીબત મેં હો ઉનકી મુસીબતપર રહમ આએ ઓર તેરી તંદુરસ્તીકો ભા નક્કા પહોંચે, તેરે મોઝાજ મેં સે યુરર જાય ઓર આશીર્વાદ પચદા હો, જો હમકો પસંદ હય ઓર હમ ચે જાને કે તુ હમારા હુકમ માનતા હય, લેકીન તુ દીન મેં સેંકડો દક્કા ભુખ ખ્યાસ કી શીકાયત કરતા થા અગરચેં દુન્યા કે કામકાજ મેં ઓર ધંધાંમેં ફસકર તુ દીનદીનમર બગચર રોટીકે રહા, લેકીન શીકાયત ન કરતા થા ઓર ખુશી ખુશી બેપાર મેં બગચર ખાએ દીન ગુજર દેતા થા. રાતોંકો જાગતા થા ઓર ખુશ રહેતા થા. લેકીન જબ રોઝે હુવે ઓર હુકમ કી વજેહસે ખાના પાની છોડના પડા, તો દીન ભર કમજોરો કી શીકાયત, ભુખકી તકલીફ ઓર પાની પાની માંગતા રેહતા થા. રોઝા ખોલને કે બાદ ચાર પાછપર અયસા ગીરતા થા કે ગોયા જાન નહીં. અગરચેં દો દીનકા ખાના એકહી રાતમેં ખાપી લેતાથા, મગર શીરબી ઇસ ખ્યાલસે કે કલ કો રોઝા રખના હય, તેરા પેટ કીસી ચીઝસે નહીં ભરતાથા. તુ ઇદ કા અયસા ઇન્તેઝાર કરતાથા જયસે કોઇ કેદી જેલસે છુટનેકા, અગર તેરા બસ ચલતા તો ઉનતીસ કયા મગર ઉન્નીસ કી ઇદ કરતા; કયા અયસે રોઝેકે સવાબ કી ઉમીદ રખતા હય, કયા અયસે રોઝોંપર હમસે અચ્છા બદલા માંગતા હય. મેંને તુઝકો ઇન્સાન બનાકર બેજાયા, કે જો મુસીબત મેં હો ઉરકો મદદ દે, મગર તુને ચેહ કીયાકે દુસરોં કો મદદ દેના ઓર હમદર્દી કરના તો અલગ, ખાત હય દુસરોં કો તકલીફ દેના. ખુદ આરામ હાંસીલ કરનેસે ન ડરતાથા, તેરે પડોસી હમારે બંદે, રાતકો ફાકેસે સોતેથે ઓર તુ ઇતના ખાતાથા કે હજમ નહીં કર સકતા થા. તેરે પડોસ મેં અયસે લોગ થે કે સરદી કી

લંબી રાતોમેં આગસે તાપ તાપ કર સુખલ કરતે થે ઔર તુ ડખલ લીલાફ બીછાનેમેં આરામસે પાઉં ફયલા કર સોતા થા. જો માલ દોલત હમને અપની મહેરબાનીસે તુઝે દીયા થા, તુંને બેકાર ઔર ફૂઝલ ઔર દીખાવે કી બે ઝૂરત ચીઝેમેં ઔર ખરાબ રસમેંમેં ઔર ખુરી સોહબતમેં ખર્ચ કીયા. ઔર જન લોગોંકા ફેકી સખત ઝૂરત હોતી થી વોહ તરસને રેહતે થે. જળ હમારી મહેરબાનીસે તેરા કામ ચલતા રેહતા થા, તો તું હમારી પરવા નહીં કરતા થા, ઔર હમેં યાદ નહીં કરતા થા, ન હમારા શુક્ર બદા કરતા થા; હાં જળ તુ અપને ખુર કામેંકી વળેહસેં મુસીબતમેં ફંસતા થા, તબ હમકો યાદ કરતા થા. તુ હમારે હુકમ નહીં માનતા થા ઔર ઇસ તરાહસેં હમારે હુકમે કી બેઈઝઝતી કરતા થા. તુંને અપના ખુરા નમુના દીખાકર મેરે દસરે બદોં યાને અપને બેટોકોબી ખરાબ કીયા. બેટ જળસે તુઝકો દેખતે થે, ખુદબી વયસે હી કરતે થે. તુ રોઝ લોગોંકા મરતે હુવે દેખતા થા ઔર સુનતા થા, કયા તુઝકો નહીં સમઝતા ચાહીએ થાકે એક દીન તુ બી મરેગા, તેરી હાલત મેં કીતની બદલી હુમ, લઝકે સે જવાન હુવા. જવાનસે ખુદી હુવા, કમઝોર હુવા, બાલ સુફેદ હુવે, દાંત ટુટે, કમર ઝુકા. તમામ તાકતોમેં ફૂકે આયા, ગરઝ હમને તુઝકો સોતા દેખકર બહોત ઉઠાના ચાહા. ઉઠા ઉઠાકર બીલા દીયા મગર તેરે નસીબ ફૂલ અયસેં સોતે થે કે તુંને કરવટ નહીં.

તમામ ઉઝ તુ ગફલતમેં સોયા—

હમારા કયા ગયા કુછ અપના ખોયા.

સખતી કરના હમારી આદત નહીં ઔર કયા સખતી હમ અપને બંદે પર કરેં, જનકા મારના ઔર જલાના હર વકત હમારે હાથમેં હય, મગર જળ બંદા બંદા હો ઔર હમકો અપના માલીક સમજે ઔર હમારા હુકમ માને તો હમસે ઝયાદ મુઆશી દેનેવાલા કોઈ નહીં. એક તોખા સચ્ચી તરાહ કરને પર હમ ઉઝબર કે ગુનાહ મુઆફ કર દેતે હંય, લેકીન તોખા સચ્ચી હો, મુઆશી દીલસે માંગી જાય, ગુનાહોંપર દીલસે રંજ ઔર અફસોસ હો, હમારી રેહમત તો ઇસ તલાશ મેં રેહતી હય કે અગર કોઈ હમારા બંદા હમકો સચ્ચી તરાહ અપના માલીક સમજે તો હમ ઉઝકો મુઆશી દે. લેકીન વોહ હમકો સચ્ચી તરાહસેં અપના

માલીક ઔર હાકીમ નહીં સમજતે, વરના હમારે હુકમ કે ખીલાફ કયું કરતે, હમારે હુકમ ભી સખત નહી હય, ખાને કો નહીં રોકા, સોને કો નહીં મના કીયા, દુન્યાકે આરામ સે હમને નહીં ટોકા, શીર તુને કયુ હમારા હુકમ નહીં માના, અબ તુ ચાહતા હય કે દોઝખસે છુટ જાએ ઔર જન્નતમેં જાએ, અગર ઝીંદગીમેં તુઝકો ધસકા ખ્યાલ હોતા તો કયસા અચ્છા હોતા, દુન્યા કે છોટે છોટે તુકસાન તુઝકો બેચેન ઔર પરેશાન કરદીયા કરતે થે અગરચે દુન્યાકે તુકસાન આખેરત કે તુકસાન કે મુકાબલેમેં કુછબી નહીં, લેકીન મઝહબકી તખાલીફી તુઝકો કુછ પરવા નહીં હોતી થી. તુઝકો નમાઝ કે કઝા હોનેકા અગર ઇતનાહી રંજ હોતા જીતના એક મઠડી કે ખરતન ટુટનેકા, તબી હમ જાનતે કે તુઝકો હમારે હુકમ કી કુછ કદથી ઔર અબ મરનેકે બાદ અફસોસ ઔર રંજ કરનેસે કુછ ફાયદા નહીં. કયું કે મરને કે બાદ કામોં કે બદલે મીલતે હય. કામ દુન્યામેં હો સકતે હય, હમ દેખતે હય કે તુ એક બાતકાબી જવાબ નહીં દે સકતા, લેકીન શીરબી ફાયલ કરનેકો હમ તુઝકો મોકા દેતે હય. જા અપને નામએ આમાલકો દેખ, જીસમેં તેરી નેકીયાં ઔર બદીયાં હમારે ફરીશતોંને લીખી હય, ઉન્કો દેખ ઔર અચ્છી તરાફ સાચ સમજકર અગર કોઈ બાત જવાબ દેને કાબીલ હો તો જવાબ દે.

ખાખ દુસરા.

જવાબસે બેદાર હોકર નસુહ કો અપની ઔર અપને
ખાનદાનકી ઝીંદગીપર સખત અફસોસ હુવા,
ઉસને અપની બીવી સે જવાબ જ્યાન
કીયા ઔર ઇસ્લાહે ખાનદાનકે લીયે
ઉન્કો અપના મદદગાર બનાયા.

બાપને જો યે અપની રામ કહાની સુનાઈ, બેટેપર ઇસ કદર ખૌફ છાયા
કે ચોંક પડા; જગા તો દેખા કે વહી કમરા, વહી ખીમારી કા સામાન,
ખીવી પાસ બેઠી આહીસ્તા આહીસ્તા પંખા ઝલ રહીથી, મીયાં કી
આંખ ખુલી હુધ દેખ કરે ઉસકી જાન મેં જાન આઈ, વરના જખસે
મીયાંને જી ખુરા કીયા થા ડરકે મારે કાંટો તો જીત ન નીકલે, અયસી

હાલતમે' થી. નસુહ આઠ બજે ડાક્ટરકી દવા પીકર, જો સોયા થા તો કહી દો બજે ઉસકી આંખ ખુલી; ચુકે ડાક્ટર કેહ ગયા થા કે નીંદ આગધ તો ખીમાર બચ જયગા. નસુહ હોશયાર હુવા તો ખીવીને પુછા કયસી તખી-અત હય, અચ્છે સોએ કે ધરમે' રોના પીટના હુવા, કયા તુમકો ખબર નહીં, બોલો બાત કરો કે ઉપર વાલોં કો તસલ્લી હો, કીસી બચ્ચે કે મોંહમે' દાના તક ગયા હો તો હરામ, રોતે રોતે બચ્ચોંકી આંખેં સુઝ ગધ હંચ. ખીવીને હરતરાહ દીલ બેહલાને કી બાતોં કીં મગર નસુહ કો સારા ખવાબ કા માજરો આંખોં કે આગે માલુમ હોતા થા. ઉસને કુછ જવાબ નહીં દીયા. સબકો દીલસે ખીમારીકા ખ્યાલ જાતા રહા, સબ ખુશ હુવે, મુબારક સલામતકી આવાજેં આને લગીં ઔર ધર બરને બે રમજાન કે ઇદ મનાઇ. ખહેત દેર હોગધ થી, લોગ જુએ થે, બાઝારસે હલવા મંગાકર ખા લીયા, ખાનેકે વકત કોઇને ચેહબી કહા કે ખીમાર કા ગુસ્સ અચ્છી તરાહસે હો જય તો એક રતજગા બડી ધુમધામસે કરે. યહાંતો ખુશી હો રહી થી મગર નસુહ ખવાબ કે ખ્યાલમે' થા. વોહ કેહતા થા કુછબી હો મગર ખવાબ સચ હય ઔર ખુદાકી તરફસે હય. ઉસને બાપકે જુમોંકા ખ્યાલ કીયા તો સબ જુર્મ અપનેમેંબી પાતા થા, બદકે બાપકી હાલત કે મુકાબલે મેં અપની હાલત ખહેત ખરાબ પાતા થા. બાપકી તો ચેહ હાલત થી કે નમાઝ પડતે થે, રોઝે રખતે થે, ઔર પરહેઝગાર માલુમ હોતે થે ઔર નસુહ તો નમાઝબી કબી કબી પડતા થા, જુમે ડાબી અગર કપડે સાફ હુવે ઔર સખ્ત ધૂપ ઔર અધ્ધ ન હુવા તો નમાઝકો જુમા મસજીદમે' જાતા થા વર ન મોહલ્લેકી મસજીદમે' પડંતતા થા, સુબ્હ કી નમાઝ ઔર ઇશાકી નમાઝકે વકત સોતા થા, ઝોહર કે વકત ચેહ ખ્યાલ થાકે ખાના ખાકે થોડી દેર લેટ રહે, અસરકા વકત હવા ખોરી ઔર સેર કરના ઔર દોસ્તોંસે મીલને મેં ખર્ચ હોતા થા, મગરીબ કો સમજતા થા કે થોડા વકત હય, ધર જાતે જાતે કઝા હો જયગી. નસુહકી ચેહ હાલત તો ઉસ એબાદત કે મુતઅલ્લીકથી જો મુસલમાનોંપર સબસે બડા ખુદાકા ફર્જ હય ઔર જીસમે' જ્યાદા તકલીફ નહીં હય અગર નમાઝકી આદત ડાલલી જય તો કોઇબી તકલીફ નહીં હોતી. રોઝે મુત અલ્લીક નસુહકી ચેહ હાલત થી કે રમજાન આનેસે પહેલે ઉરકો ડર શુર હો જાતા થા ઔર કીસી હકીમ કે યહાં જાના શુર કરહેતા થા ઔર

રમઝનકે આતે આતે જુલ્લાય શું હો જાતે યે જૌર ઇસ તરાહ ખીમાર બનકર રોઝેસે બચતા થા. ઝકાતકાબી હીસાબ ઠીક નહીં રખતા થા. નસુહ જહાં તક ગૌર કરતા થા અપને કો ઇમાન ઐર મઝહબસે બહોત દુર પાતા થા. અપની નમાઝપર ગૌર કરતા થા તો ઉનમેં કાહેલી સુસ્તી બેદીલી પાતા થા. સરદીમેં જબ રોઝે રખતા થા તો લુખ ઐર પ્યાસકી શીકાયત બરાબર કરતા થા ઐર ઇસતરાહ સવાબ કમ હો જાતા થા. ખેરાત કરનેકે બાદ લોગોંપર એહસાન રખતા થા ઐર ચારોં તરફ મશહુર કરતા થા, તાકે નામવરીહો, ઐર ઇસ તરાહ સવાબ કમ હો જાતા થા. ગરઝ નસુહ જે સોંચતા થા તો ઉસકો કોઇ અપના કામ અછાહ કે વાસ્તે નઝર ન આતા થા. ઇન ખ્યાલાતને નસુહ કે દીલપર અચસા અસર ફીયા કે વોહ રોને લગા ઐર ફેહને લગા કે યા અલ્લાહ મુઝસે ઝયાદા નાલાયક બરાબર ગુનાહગાર કોન શખ્સ હોગા, કે મેંને અપની સારી ઉમ્મિં તેરી નાફરમાની મેં કાટી ઐર તેરે હુકમ કે ખીલાફ કામ કીયે, અગર મેં પચદાહી ન હોતા તો બહોત અચ્છા થા કે ગુનાહ ન કર સકતા, મુઝપર ખીજલી ગીર જાતી યા મુઝકો સાંપ કાઠ લેતા તો અચ્છા થા કે અચસા વક્તહી ન મીલતા કે ખુદાકે હુકમ કે ખીલાફ કર સકતા, લાનત હો મુઝપર અગર મેં અબ તમામ ઉમ્મિં ગુનાહ કે પાસ બી જાઉં, ચેહ પઝકા ખ્યાલ અપને જીમેં કરકે શીર અપની પીછલી ઝીંદગીકા ખ્યાલ કરને લગા ઐર અપને ગુનાહોંપર ઇસકદર શરમીંદા થા કે મરજનેકો એક છોટીસી સજા સમજતા થા ઐર દીલમેં ફેહતા થા કે અબ ખુદા મેં તો ઇસ કાખીલ હું કે દોઝખ મેં ગાલ દીયા જાઉં, મગર તુને અપને ફઝલસે ચંદ રોઝકે વાસ્તે મુઝકો દુન્યામેં શીર ઝીંદગી દી હય તો અચસી તાકત દે કે નેકી કરે ઐર તેરે હુકમ કે મુતાબીક સબ કામ કરે ઐર મેરી ઝીંદગી મઝહબી ઝીંદગીકા નમુના બન જાએ. ઇસકે બાદ નસુહકો અપને ખાનદાનકા ખ્યાલ આયા, દેખા તો ખીવી બચ્ચે સબ એક રંગમેં હંચ-દુન્યામેં મશગુલ, દીન સે બેખબર. તબ ચેહ દુસરા રંગ નસુહ કે દીલપર હુવા કે અફસોસ મેં તો તબાહ હુવા હી થા, મેંને ખીવી બચ્ચોં કો બી તબાહ કીયા, મેંને ઇન સબકા વખાલ સમેટા, મુઝકો ખુદાને ઇસ ધરકા માલીક ઐર સરદાર બનાયા થા ઐર ઇતની રહેં મુઝકો સુપદ કી થીં, અફસોસ,

મેંને ખુદાકી અમાનતકી હીકાજત નકી ઔર મુઝસે ઈસકદર ગફલત હુઈ, યેહ સખ લોગ મેરે હુકમ કે માનનેવાલે ઔર મેરી મરજીપર ચલનેવાલે યે, અફસોસ મેંને અપના પુરા નમુના દીખાકર ઇન સખકો ખરાબ કીયા, અગર મેં તાકીદ રખતા તો યેહ ક્યું બીગડતે ઔર યેહ બીગડે તો જો બચ્ચે ઇનસે પેયદા હોંગે, વોહ બી ખરાબ હોંગે, અફસોસ મેં દુન્યામેં બદીકા બીજ બો ચલા, જો લોગ ખુદા કે અચ્છે બંદે હોતે હંય, વોહ અચ્છી ઔર નેક યાદગાર દુન્યા મેં છોડ જાતે હંય. મેં અયસા કમ બખત હું કે મેરી યાદગાર બી બાકી રહી તો ખરાબ. જખતક મેરી નસલ રહેગી, બદી બડતી ઔર ફેલતી જાયગી. જખ યેહ લોગ ખુદાકે સામને જવાબકે વાસ્તે હાજીર હોંગે, તો કહોંગે કે હમકો કીસીને નેક રાહ નહીં બતાઈ, ઉસ વકત મેં કયા જવાબ દૂંગા. યેહ ખ્યાલ કરેકે નસુહ શીર એક દફા રોયા ઔર દુસરા ખ્યાલ દીલમેં યેહ કીયા કે જીતને લોગ મેરે ખાનદાનમેં હંય. ઉન સખકો દુરસ્ત કહોંગા ઔર શીર ઉસને ખુદાસે દુઆ કરી કે અય અલ્લાહ ઇસ કામમેં મેરી મદદકર, જો મુશકીલ હો આસાન હો જાય, મેરી બાતમેં અસર દે, મેરે ઇરાદે કો પકકા કર. ઇસકે બાદ નસુહને યેહ ખ્યાલ કીયા કે યેહ કામ મુશકીલ હય. ઔર ઇસમેં ઘરબર એક તરફ હોગા ઔર વોહ અફલા હોગા; વોહ ખ્યાલ કરને લગા કીસકો અપના મદદગાર બનાએ. આખીર યેહી દીલમેં આયા કે ખાનદાનકો દુરસ્ત કરનેમેં બીવીસે બેહતર કોઈ મદદગાર નાહી હય ઔર ખુદાકે ફઝલસે શાદી હોતે કે બાદ નસુહને અપની બીવીકો પગ લીખા લીયા થા. શાદી કે બાદ બીવીને માન લીયા થા કે ઔરતોં કે લીયે પડના બહોત મુશીક હય ઔર ચુક ચુકમેં બાલ બચ્ચેબી ન થે ઔર બીવીકો કુરસદબી થી તો વોહ અપને ખાવીદ નસુહ સે પડને લગી ઔર બહોત જલ્દ તાલીમ હાંસીલ કરલી. નસુહકી બીવીકા નામબી ફેહમીદા (સમજવાર) થા. નસુહને યેહ ખ્યાલ કીયા કે બીવી પડી લીખી હય, ઇસકા સમજાના બહોત મુશકીલ નહીં હય. રહે બચ્ચે જીનકી ઉમર છોટી હય, વોહબી જલ્દ સમજ જાએંગે. ઝયાદા મુશકીલ બદી ઉમ્મ વાલોંકી હય, એક બેટ ઔર એક બેટી કી શાદી હો ચુકી હય. દોનોં જવાન હંય. મેં ઉનકો માર નહીં સકતા, સીધું સમજા સકતાહું, આખીર વોહ કહોંગે કે હમ બેદીન હંય, ખરાબ હંય તો ઇસમેં

હમારા કયા કુસુર, તુમનેહી હમકો એસા ઉઠાયા ઔર જબ હમારી આદત પકડી હો ગઈ તો અબ હમકો ચેહ કેહને હો કે ચેહ આદત છોડ દો, હમકો કયું મુશ્કરીમ બનાતે હો. ચેહ સોચના થા કે નસુહ કી આંખોંસે આંસુ ટપક પડે ઔર સમજા કે ઇન દોનોંકા દુસ્-સ્ત કરના ખહોત મુશ્કરીમ હય. ઉરકો ઝયાદા રંજ ઈસ બાતકા થા કે દોનોં બેટા બેટી હંય. જીસ તરાહ મેરી બદીને મેરી ઔલાદ મેં અસર કીયા, ઉનકી બદી ઉનકી ઔલાદ મેં અસર કરેગી. મગર શીરબી નસુહને પકકા ઇરાદા કરલીયા કે ઇનિશાહ અહલાહ પુરી કોશીશ કરુંગા, ચાતો સબ દુસ્ત હો જાએંગે ઔર સીધી રાહ પર આ જાએંગે, યા મેં ઉનકા બીલકુલ છોડ દુંગા, જો ખુદાકા નહીં, વોહ પેહલે મેરા નહીં. બીચલે બેટે ઔર બેટી કી તરફસે બી નસુહ કે શીક થી કે ઉનકે સાથ બી પૂરી કોશીશ કરના હય. લેકીન ઉરકા ઇરાદા અયસા પકકા થા કે કોઈ મુશ્કરીમ ઉરકો રોક નહીં સકતી થી. અબી અચ્છી તરાહ ઉઠને બેઠનેકી તાકત બી નહીં આઈ થી કે ઉસને બીવીસે કહા કે થોડાસા પાની ગરમ કરા દો તો મેં નહાહું. બીવીને કહા કયા ગઝબ કરતે હો, હાથ પાઉંમેં જરા તાકત તો આને દો, નહાનેમં અયસી કૌનસી જગદી હય, જબ ચલને શીરને લગેગે તો ચુસ્લ કરના.

મીયાં-મેં નમાઝ પડને જાતા હું, બીમારીમેં સફાઈકા ખ્યાલ નહીં રહા, જી નહીં ચાહતા કે ઈસ હાલત મેં નમાઝ પડું.

બીવી-નમાઝ કી અયસી કયા જલદી હય.

બીવીને જો નમાઝકા સુનકર અયસા તઅજગુબ કયા તો નસુહ ખહોત શરમીંદા લુવા ઔર દીલમેં કેહને લગા, હાથ મુઝમેં ઔર નમાઝમેં ઇતના ફર્ક હય કે ઘરકી બીવી સુનકર તઅજગુબ કરતી હય. ઔર એક આહ બીચકર બોલા કે અગર મેં પહંલેસે નમાઝી હોતા તો તુમ ચેહ કયું કેહતી.

બીવી-કયા જલદી હય, નમાઝ કહીં ભાગી નહીં જાતી. જબ તંદુસ્ત હો જાએંગે તો ખહોત નમાઝ પડ લેના.

નસુહ કે ઈસ બાતસે ખહોત ચુસ્સા આયા કે ઉસકી બીવીને નમાઝકા ઝીક અયસી બે ઇઝઝતીસે કીયા, મગર શીર અપને દીલમેં સમજા કે જીસ ઔરતકા મર્દ બેદીન હો, ઉરકે ખ્યાલ અયસે હી હોને ચાહીએ.

ખીવીકા કુછ કુસુર નહીં હય, તમામ મેરી ખતા હય, મેરી બેદીનીસે સારા ઘર તખાહ હય, અફસોસ મેરે સાથ રહનેસે ઔર મેરે ખરાબ નમુનેસે સખ ખીગડ ગએ. ખીવીસે કહાકે ખુદાકે ફર્જકો તુમને એક મામુલી કામ સમજા, ખડા અફસોસ હય. ગરઝ નસુહ ને નહા કર કપડે બદલ કર, નમાઝ પડી. આજ નસુહ કી પહેલી નમાઝ થી, જીરકો અસ્લી એબાદત કેહ સકતે હંય. વોહ ઇસ તરાહ હાથ ખાંધે હુવે અદબસે ખડા થા જયસે કોઇ બડે બાદશાહ કે સામને ખૂની મુજરીમ ખડા હોતા હય, આંખેં ઝમીન પર ઝુકી હુંધી થીં, ખૌફ ઇસપર જા રહા થા, એક બુતકી તરાહ બગચર હરકતકે ખડા થા, ઉરકે થહેરેસે આજીઝી જાહીર થી, ઝુક ઝુક જાતા થા, ગીર ગીર પડતા થા, અયસી હાલત માલુમ હોતી થી કે દેખનેવાલોકો રહમ આય. આઠ દસ દીન તક ખીમારી કી કમઝોરી રહી, ઉરકે બાદ ખુદાકે ફઝલસે નસુહ તાંદુરસ્ત હોગયા, મગર ખીમારી કે બાદ ઉરકી આદતેં બદલ ગઈ થીં. હરવકત કુછ સોચના રહતા થા, બે ઝુરત નહીં બોલતા થા, બે તખીઝી કે સાથ નહીં હંસતા થા, ધુઝલ બાતોમેં ઇસને શરીક હોના છોડ દીયા થા, તખીઅત નર્મ હોગઇ થી, અખલાક અચ્છે હોગએ થે, ખીમારી સે પેહલે વોહ બહોત બદમીઝાજ થા, ઔર સખ ઇસસે ડરતે થે, અખ ઉરકી હાલત ખીલકુલ બદલ ગઇ થી, શુરમેં નમાઝકા ઈન્તેઝામ કરતે દેખકર સખ ધરવાલોકો તઅન-જુબ હુવા થા, લેકીન આહીસ્તા આહીસ્તા અપને આપ ઇસ્કા અસર સખપર હોને લગા. એક દીન ઉરકી ખીવીને ચેહ કહા કે લોગ ચેહ સમજતે હંય કે ચુકે હૈએ મેં બહોત સે લોગોંકો મરતે દેખા હય ઔર અપને ધરમેંબી ત્રીન મોતેં દેખીં ઔર ખુદ ખીમાર પડે તો ઇસ્સે તુમ્હારે દીલમેં ડર બેઠ ગયા હય.

નસુહ—અગરચે ખીમારી બહોત સખત થી, લેકીન ઉરકી વળેહસે મુઝે ડર નહીં હુવા. અસલ બાત ચેહ હય કે દવા પીકર જબ મેરી આંખ લગ ગઈ થી તો મેંને ખવાબમેં અપને કો દુસરી દુન્યામેં દેખા.

ઇરકે બાદ નસુહને સારા ખવાબકા હાલ ખીવી કો સુના દીયા. મરદોં કે મુકાબલેમેં ઔરતોં કે દીલમેં નરમી હોતી હય ઔર ચેહી વળેહ હય કે મઝહબી તાલીમ ઔરતોંપર જલદી અસર કરતી હય. ફેહમીદને બે ખાવીદ કા ખવાબ સુના તો ઉરકો ઈસ્કદર ડર

હુવા કે કરીબ થા કે બેહોશ હો જાય. નસુહને જળ ખીવીકી હમદર્દી પાઈ તો શીર રોને લગા, ખીવીનેબી અપને ગુનાહ યાદ કરકે રોના શરૂ કીયા ઔર અયસા માલુમ હુવા કે જયસે સાવન, બાદોં મેં બારીશ હોતી હય. આખીર મેં નસુહને અપનેકો સંભાલા ઔર ખીવીસે કહા કે દુન્યામેં અગર કોઈ ચીજ રોને કે કાખીલ હય તો મેરે નજદીક ગુનાહ ઔર ખુદાકી નાફરમાની હય, કયું કે કોઈ મુસીબત ગુનાહસે બડકર નહીં, દુન્યાકે નુકસાનોંપર રોના બેફાયદા હય; કયું કે દુન્યા તો એક સરાએ કે મુવાશીક હય, છસ્કો છોડના ઝૂરરી હય, તો જો ચીજ છોડના હય, વોહ અગર કુછ પહેલે છુટ જાય તો ઝયાદા રંજકી બાત નહીં હય, મગર ગુનાહોંપર રોનેસે ખુદા મુઆશી દે દેતા હય, ઔર ગુનેહગાર કે લીયે ખુદાકી રેહમત કરીબ હો જાતી હય, ઔર અલ્લાહ તઆલા ગુનાહકો મુઆફ કર દેતા હય. નસુહને અપની ખીવીસે કહા કે અસ્લી તૌબા વહી હય ઔર ઉસીસે ગુનાહ મુઆફ હોતે હંય કે આદમી અપને ગુનાહોંપર પુરી તરાહ રંજ કરે ઔર શરમીંદા હો ઔર તૌબા કે બાદ ઉસ્કી હાલત બદલ જાય; તૌબા વહી પકી હય કે આદમી જો દીલમેં સોગે યા મોંહસે કહે વયસાહી કર દીખાય.

ફેહમીદા—લેકીન ઇતની ઉમ્મિદસ ખરાબી મેં ગુઝરી અબ મુઆશી કી કયા ઉમ્મીદ હય, મેં તો જાનતી હું કે મુઆશી બહોત મુશ્કીલ હય.

નસુહ—ખુદાકી રેહમતસે માયુસ હોના બી કુફ્ર હય, વોહ બડા રેહમત કરનેવાલા, ઔર મુઆશી દેનેવાલા હય. જો હુકમ ઉસને હમકો લીયે હંય વોહ હમારે ફાયદે કે લીયે હંય. વોહ સબ ગુનાહ મુઆફ કર દેતા હય મગર શર્ત યેહ હય કે સચ્ચે દીલસે તૌબા હો. અલબત્તા યેહ બાત ઉસ્કો નેહાયત નાપસંદ હય કે કીરીકો ઉસ્કી ખુદાઇમેં શરીક બનાયા જાય. બાવજુદ ગુનાહોં કે બી કીસ કદર વોહ અપને બદોંકો ખાના, પીના, સાંસ લેને કો હવા, આરામ કરનેકો રાત, કામ કરને કો દીન, રહેને કો મકાન, ચાંદ, સૂરજ, આસમાન, બરસાત, ફલ, પેડ ઔર ખીદમત કે લીયે હાથ પાઉં કાન ઔર આંખ દેતા હય, પસ જળ કે ખુદા અયસી મેહરબાનીઓં કરતા હય તો યેહ બાત ઉસ્કી રેહમતસે દુર

નહીં, માલુમ હોતા હય કે અગર ઉરકી દરગાહમેં મુઆશી માંગી જાય
ઔર વોહ મુઆશ કરે, તોખા કી જાય ઔર વોહ કબુલ કરે.

ઉસી વકત ખાવીંદ ઔર ખીવી દોનોંને દુવાકે વાસ્તે લાથ ફેલાય
ઔર ખહોત આજીસે રોરો કર અપને ઔર એક દુસરે કે ગુનાહોંકી
મુઆશી ચાહી. ઇસ્કે બાદ ફેલમીદાકો તો ઇતમીનાન સા હો ગયા, લેકીન
નસુહકો શીક બાકી રહી ઔર ઉસને અપની શીકકી વજેહ ખીવીકા ચેહ
બતાઈ કે મેં તો ખીગડાહીથા, મેંને ઇન બચ્ચોંકો કયસા તબાહ કીયા.
મેરી દેખા દેખી ચેહબી ખરાબ હુવે, તુમ દેખતી હો છોટે બડે સબ
એક રંગમેં હય, કીસીકોબી મઝહબમેં તઅવ્લુક નહીં, કોઇબી અલાહકે
લીયે ઇબાદતમેં મોહોબ્બત નહીં રખતા, ઔર મોહોબ્બત હોતો કલોંમેં.
નતો ઘરમેં મઝહબકા ચર્ચા કે દૂસરોંકા દેખકે આદમી ત્રસીહત પકડે,
ન કોઈ કેહને ઔર સમજાનેવાલા કે નેકી ઔર બદોકા ફકે બતલાય.
સચતો ચેહ હય કે મેં ઇનકા તબાહી ઔર ખરાબીમેં દરતરાહકી મદદ
કરતા રહા, અફસોસ મેંને ઇનકે હકમેં કાંટે બોય, ઇનકે સાથ દુશમની
કરતા રહા, ઔર જનતા રહાકે ઇનકી બેહતરી કરતા હું, મેં જો ગાર
કરતા હું તો ઇનમેં બેલ કુદકી ઔર જીતની ખરાબ આદતેં હય મેરી
વજેહસે હય, મેંનેહી ઇનકા પતંગ લેલે કર દીયે, બાઝારી સોદોંકી ચાટ
લગાઇ, થેટરોંમેં લેલે કરગયા, નાચ દીખાય, મેલોં ઔર તમાશોં મેં
શરીક કીયા, રેસોંમેં લે ગયા, ગરજ મેંને ખુદ ઇનકા એક ખુરા નમુના
દીખાયા. જો કુછ ચેહ કરતે હય માં કે પેટસે નહીં લેકર આવ, મુઝસે
સીખે યા ખુરી સોહબતોંસે, કહીં જનનેકા મેંને નહીં રોકા, મેં ઇસ
લાયક નહીંથા કે મુઝકો બચ્ચોંકા બાપ બનાયા જાય, ઔર એક ખાન-
દાનકી સરદારી મીલે. અફસોસ બચપનમેં ચેહ યતીમ કયું ન હોગઅં
ઔર મેરા સાયા ઇનપરસે કયું નહીં ઉઠાલીયા ગયા, કે કોઈ દુસરા ઇનકો
દુરત કરતા; જો ઇનકી ખીદમત મુઝસે બેહતર કરતા. ગજબ હય ચેહ
શરીફ કે બચ્ચે કલત્રાએં ઔર પાજીએં જયસી આદત રખે. મુઝકો
ઇનકી શકલ ખુરી માલુમ હોતી હય, સૂરત સીરત ઝાહેર બાતીન એકસે
એક ખરાબ, બડે બેટ કી અયસી હાલત હય કે ટેગહી રેહતા હય, કપડે
અયસે ચુસ્ત (તંગ) પહેનતા હય કે બદનસે સીધે હુવે માલુમ હોતે

હંચ, પાચળમે મેં ચુડીયાં પડી રહતી હંચ; દુસરા સુખેલ ઉઠતેહી ક્યુતર ઉડાતા હય, મુશકીલસે મરેસે જાતા હય, શામ હુઈ તો શતરંજ ખેલતા હય; તીસરેકા ચેહ હાલ હય કે મહોલ્લે કે બચ્ચોંકા મારતા હય ઝ્યાર સખ ઉસસે પરેશાન હંચ. ગરજ સખ બચ્ચે ખેઅદબ, ખેતમીઝ, ખે હયા, બદમીઝબ, બદઝબાન, ખેલુનર હંચ. ઇનકા ઉઠના, ખેઠના, બલે માનસોં જયસા નહીં. ગાલી દેનેસે ઇનકો ડર નહીં માલુમ હોતા હય. લડકીયાં હરવકત ગુડીયોંમે ખેલતી હંચ, ગાલીયાં દેતી હંચ. અગર કોઈ શાદી બ્યાહ હોતા હય તો હર વખત અપને કપડાંકા ઝ્યાર ઝેવર કા ચર્ચા કરતી હંચ; નમાઝ રોઝેકા કબી ઝીક નહીં કરતી, અગરચે લડકીયોં ઝ્યાર ઝ્યારતોંપરબી નમાઝ ઉસી તરાહ ફર્જ હય, જયસે મરદોંપર, ચે હાલ દેખકર મુઝે બગ સદમા ઝ્યાર રંજ હોતા હય, લેકીન દેખતા હું તો ઇનકા કુચુર કુછ નહીં, ખતા અગર હય તો મેરી ઝ્યાર તુમહારી હય. ઇનકા ખરાબીપર ડાંટના ઝ્યાર ખુરા કહેના કયસા, હમને તો કબી રોકા તક નહીં.

ફેહમીદા—અફસોસ, મેંને ઇનકે બદનકો પાત્રા ઝ્યાર ઇનકા રહકો તબાહ કીયા, મેરી ખરાબ મોહોખ્ખતને ઇનકા આદત બીગાડી, મેરે નામાકુલ લાડ ખ્યારને ઇનકે મીઝબ ખરાબ કીયે.

નસુહ—અબ ઇનકો દુરસ્ત કરના ચાહીએ અગરચે ચેહ કામ ખ્હોત મુશકીલ હય.

ફેહમીદા—મુઝે તો ઉમ્મીદ નહીં માલુમ હોતી, કયા અપને બડે લડકે કલીમકો નહીં દેખતે કે એક એક ખાતકે સો સો જવાબ દેતા હય.

નસુહ—તો કયા ઇનકો ખરાબી ઝ્યાર ખુરી લેનપર રેહનેદે કે ઝ્યાર ખરાબ હોં.

ફેહમીદા—ખુદે તોતોં કો પડાના ઝ્યાર પક્કી લકડીકા ઝુકાના તુમસે હો સકે તો તુમ કરો, મેંતો નહીં કર સકતી; બેટા બેટી મેરા અદબ નહીં કરતે.

ਨਸੁਫ਼—ਤੁਮ ਯੁਫ਼ ਕੇਹੇਤੀਥੀ ਤੇ ਅਝੋਂਤੀ ਦੁਸ਼ਟੀ ਮੁਝਪਰ ਫ਼ੌਜ਼ ਹਯ, ਜਘਤਕ ਤੁਮਹਾਰਾ ਤਅਵਲੁਕ ਮਾਂ ਹੋਨੇਕਾ ਰਹੇਗਾ, ਤਘਤਕ ਉਨਥੀ ਦੁਸ਼ਟੀਕਾ ਫ਼ੌਜ਼ ਤੁਮਹਾਰੀ ਗਰਦਨਪਰ ਹਯ, ਐਕ ਦੀਨ ਸੁਘਛੇ ਤੇ ਵਕਤ ਐਕ ਅਝੋਂਤੀ ਦੇਖਨੇ ਛਤੀਮ ਸਾਫ਼ੇਅ ਆਐ ਥੇ, ਤੁਮਨੇ ਕਛਾ ਤੇ ਮੇਂ ਖਸਕਾ ਮੇਂਛ ਥੋਫ਼, ਵਰਨਾ ਛਤੀਮ ਸਾਫ਼ੇਅ ਧੇਛ ਕਹੇਗੇ ਤੇ ਖਰਵਾਈ ਐਰਤ ਕਧਸੀ ਸੁਸਤ ਹਯ ਤੇ ਅਝੋਂਤੀ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਰਖਤੀ. ਬੇਤੀਨ ਤੁਮਤੋ ਧੇਛ ਖ਼ਿਆਲ ਨ ਆਧਾ ਤੇ ਜਘ ਧੇਛ ਅਝੇ ਗੰਢੀ ਝਛ ਐਰ ਨਾਪਾਕ ਦੀਲ ਬੇਕਰ ਯੁਫ਼ਤੋ ਸਾਮਨੇ ਜਘੇਗੇ, ਉਸ ਵਕਤ ਤੁਮਪਰ ਕਧਸਾ ਖ਼ਲਅਮ ਲਗੇਗਾ. ਵਛਾਂ ਕੋਥੀ ਮਜ਼ਯੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੁਨੀ ਜਘੇਗੀ, ਦੁਸਰੇ ਤੁਮਹਾਰੀ ਮੋਛੇਘਘਤਸੇ ਤੁਮਤੋ ਧੇਛ ਖ਼ਿਆਲ ਆਨਾ ਆਈਧੇ ਤੇ ਅਪਨੇ ਅਝੋਂਤੀ ਸੁਸੀਅਤਸੇ ਨੀਕਾਲਨੇਤੀ ਤਦਘੀਰ ਕਰੋ, ਧੇਛ ਅਰਾਘੀ ਮੇਰੀ ਐਰ ਤੁਮਹਾਰੀ ਵਛੇਛਸੇ ਛੁਖ਼, ਕਧਾ ਪੁਰਾਨੇ ਘੀਮਾਰਤੋ ਦਵਾ ਨਹੀਂ ਦੇਤੇ, ਪੁਰਾਨੇ ਅਘਮਤੋ ਖ਼ਲਾਜ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ, ਐਥਾਫ਼ਤੋ ਦੁਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਮਾਂਘਾਪਤੋ ਫ਼ੌਜ਼ ਹਯ. ਅਗਰ ਐਵਕੁਸ਼ੀਸੇ ਛਮਨੇ ਧੇਛ ਨਹੀਂ ਤੀਧਾ ਤੋ ਆਯੇ ਖ਼ਸਕੇ ਐਵਝ ਅਧਾਫ਼ ਕਾਸ਼ੀਸ਼ ਕਰਨੀ ਆਈਐ.

ਫ਼ੇਛਮੀਦਾ—ਮੁਝੇ ਕੁਛ ਖ਼ਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹਯ.

ਨਸੁਫ਼—ਕਾਸ਼ੀਸ਼ ਕਰਨਾ ਛਮਾਰਾ ਕਾਮ ਹਯ ਐਰ ਨਤੀਜਾ ਯੁਫ਼ਤੋ ਅਘਤੀਧਾਰ ਮੇਂ ਹਯ. ਕਾਸ਼ੀਸ਼ ਕਰਨੇ ਤੇ ਆਫ਼ ਛਮ ਗੁਨਾਛਮਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੇ.

ਫ਼ੇਛਮੀਦਾ—ਅਗਰ ਅਝੋਂਤੀ ਸਾਥ ਤੁਮ ਸਘਤੀ ਕਰੋਗੇ, ਤੋ ਤਮਾਮ ਦੁਨਧਾ ਤੁਮਛੇ ਧੁਰਾ ਕਹੇਗੀ ਐਰ ਅਝੋਂਤੀ ਤਕਵੀਝ ਹੋਗੀ.

ਨਸੁਫ਼—ਜਘ ਅਪਨੇ ਝੀਮੇਤੋ ਫ਼ੌਜ਼ ਅਫ਼ਾ ਕਝੇਗਾ ਤੋ ਦੁਨਧਾਫ਼ੇ ਤੇਛਨੇਤੀ ਖ਼ਨਸਾਛਅਵਲਾਛ ਮੁਝੇ ਪਰਵਾਛ ਨ ਹੋਗੀ. ਅਪਨੇ ਫ਼ੌਜ਼ ਤੇ ਆਰੇਮੇਂ ਲੋਗੋਂਤੀ ਪਰਵਾ ਨ ਕਰਨੀ ਆਈਧੇ ਐਰ ਮੇਂ ਧੇਛਬੀ ਧੁਘ ਸਮਝਤਾ ਛੁ ਤੇ ਅਤਾ ਲਤਕਾ ਐਰ ਲਤਕੀ ਸਘਤੀ ਨਹੀਂ ਅਰਫ਼ਾਸਤ ਕਰ ਸਝੇਗੇ ਐਰ ਭੁਤਨੀ ਮੇਂ ਸਘਤੀ ਕਝੇਗਾ ਉਰਤਾ ਉਫ਼ਟਾ ਅਸਰ ਹੋਗਾ.

ਫ਼ੇਛਮੀਦਾ—ਤੋ ਧੀਰ ਕਧਾ ਕਰੋਗੇ ?

ਨਸੁਫ਼—ਨਰਮੀਛੀ ਜਗੇਛ ਨਰਮੀ ਐਰ ਸਘਤੀਛੀ ਜਗੇਛ ਸਘਤੀ, ਜਧਸੇ ਤਕਟਰ ਐਪਰੇਸ਼ਨਬੀ ਕਰਤਾ ਹਯ ਐਰ ਮਰਛਮਬੀ ਲਗਾਤਾ ਹਯ.

આખીર બચ્ચે સમજદાર હંય જ્ય ઉનકે કાયદેકી ખાત કહુંગા તો કબ-
તક ન સમજેંગે ઔર સખ્તી તો બસ ઇસી કદર કરુંગા કે પુરી તરાહ
ઉનકા યેહ સમજા દુંગા, કે જો મેરા કેહના નહીં માનેગા, વોહ મેરા
નહીં, ઔર ન મેં ઉસ્કા, એક દુસરેસે કોઇ તઅલ્લુક ન રહેંગા.
ઇનશાઅલ્લાહ મેં યેહ કરેકબી દીખાઉંગા, મગર તુમહારી મદદકે બગેર
યેહ નહીં હો સકતા.

ફેહમીદા—મેં દીલોગ્નનસે તુમહારી મદદ કરુંગી, તુમહારા જો
ઇરાદા હય ઉન્કી બેહતરકિ વાસ્તે હય, અગર અપને બચ્ચોંકા કાયદા
હોતે હુવે દેખું ઔર ઉસમેં કમી કરે તો મેં માં નહીં હોગી બલકે દુશ્મન.

નસુહ—છોટે બચ્ચોંકા તો તુમ સંભાલના શુર કરો, બડોં કે લીયે
મેં કોશીશ શુર કરતા હું.

ફેહમીદા—છોટે બચ્ચોંકા દુરસ્ત કરના ઝયાદા મુશકીલ નહીં,
યેહ તો મોંઘકી તરાહ નર્મ હોતે હંય, છધર ચાહો ફેરદો બલકે ઉનકો
તો અકસર મોંહસે કેહનેકી ઝુરરતબી નહીં હોતી હય, બચ્ચોંકા કાયદા
હય કે જયસા બડોંકા કરતે દેખતે હંય, ઉસીકી નકલ કરને લગતે હંય.
અપની લડકી હમીદાકી ફકત છે બરસકી ઉમર હય, લેકોન અબી
ઉસને જો મુઝસે ખાતેંકી તો અયસા માલુમ હોતા થા કે કોઇ બડી બુદી
ઔરત ખાત કરતી હય. ઉસ્કી ખાતેંસે મેં રો પડી.

બાબ તીસરા.

ફેહમીદા ઔર બીચલી બેડી હમીદાકી ગુફતગુ.

નસુહ—ક્યા હુવાયા !

ફેહમીદા—તુમકો જો ચંદરોઝસે નમાઝ પડતે દેખતી હય, તો પરસું
મુઝસે પુછને લગી કે અમાંબન- દીનમેં કઇ દક્ષા અખ્યાબન હાથ મોંહ

ધો કર કયા કરતે હંય, પહેલે દેર તક અદબસે હાથ બાંધ કર ખડે રેહતે હંય, ચુપકે ચુપકે કુછ બાતેં કરતે હંય, શીર જુકે જાતે હંય, શીર જમીનપર ઉઢે ગીર જાતે હંય.

ફેહમીદા—બેટી નમાઝ પડતે હંય.

હમીદા—અમાંગન નમાઝ કયા હોતી હય ?

જબ બેટીને નમાઝકા ઇસ તઅજ્જુબકે સાથ પુછા તો મેરે દીલકા બડા રંજ હુવા. અફસોસ આજ તક મેંને ઇસકા ચેહની નહીં બતાયા થા કે નમાઝ કયા હોતી હય.

મેં—બેટી નમાઝ પુદાકી એબાદત હય.

હમીદા—અમાંગન પુદા કયા સીઝ હય ઐર ઉસ્કી એબાદત કયા હોતી હય ?

મેંને કહા કયા તું પુદાકી નહીં જાનતી ?

હમીદા—મેં ઈતના જાનતી હું કે જબ તુમ ગુસ્સે હોતીહો તો કેહતીહો કે પુદાકીમાર, તુઝે પુદા સમજે ઐર કુછ નહીં જાનતી.

મેં—પુદા વોહ હય જસને સબકો પચદા કીયા હય, વોહી સમકો રોઝી દેતા હય, વોહી જીન્દા રખતા હય, વોહી મારતા હય, વોહી પાલતા હય.

હમીદા—અમાંગન તુમકાબી પુદાને પચદા કીયા હય ?

મેં—હાં મુઝકાબી.

હમીદા—ઐર અબ્બા જાનકાબી ?

મેં—હાં, તુમહારે અબ્બા જાનકાબી.

હમીદા—તુમ કેહતે હેકે પુદા સબકા ખાનેકા દેતા હય.

મેં—અદલાહ મીયાં પાની ખરસાતા હય, ગદ્દા, તરકારી ઐર મેવે હમ લોગોંકે વાસ્તે જમીન મેં ઉગાતા હય. વોહી હમ સબ લોગ ખાતે હંય.

હમીદા—નન્દી અચ્ચીકા તો અમાંગન તુમ દુધ પીલાતી હો.

મેં—દુધબી અદલાહ તઆલા ઉતારતા હય, તુમહારી દેઢે છટ્ટી કે દીન તકતો દુધ થા, છટ્ટીકે બાદસે કુછ બુખાર આયા ઐર દુધ સૂખ ગયા,

શીર ખેલત હી દવા ખાઇ, હકીમકા ઇલાજ કીયા મગર દુધ ન ઉતરા,
ઔર તુમહારી બૂખકી વજેહસે દુધ પીલાનેવાલી નોકર રખી, તુમહે
ખેલત તકલીફ હુઇ, લેકીન ખુદાને ઝીંદા રખા.

હમીદા—તો અલ્લાહતઆલા ખેલત અચ્છા હય, હમકો ખાતેકો
દેતા હય હમારે નન્દી અચ્ચીકે વાસ્તે દુધ ઉતારતા હય, લેકીન અમ્માંજન
અલ્લાહસે કયા હમારા કોઈ રીશતા નાતા હય, કે ઇતને સલુક હમસે
કરતા હય.

મેં—રીશતાનાતા ચેહ હય, કે હમ સખ અલ્લાહકે બંદે હંય, મર્દ
કે ગુલામ હંય ઔરતેં ઉસ્કી લોંડીયાં હંય.

હમીદા—લોંડીયાં ગુલામોં કે સાથ ઇતના સલુક કે કોઈ અપને
અચ્ચેકે સાથબી નહીં કરતા, લેકીન ગુલામ તો અપને માલીકકી ખીદમત
કરતે હંય. હમ અલ્લાહકો કોનસા કામ કરતે હંય ?

મેં—ચેહી નમાઝ બે તુમને અપને આપકો પડતે દેખી ઔર છરકો
એઆદત કેહતે હંય.

હમીદા—તો સખકો પડના ચાલીઁ, કયું કે ખુદકે સખ ગુલામ
હંય, ઔર ઉસ્કી રોટી ખાતે હંય.

મેં—એશક ખુદાકી એઆદત સખપર ફર્જ હય.

હમીદા—અમ્માંજન તો. તુમ તો નમાઝ નહીં પડતી, કયા તુમ અલ્લાહ
મીયાંકી લોંડી નહીં હો, કયા તુમ ઉસ્કી દી હુઇ રોટી નહીં ખાતી હો ?

હમીદાને જ્ઞ, સાદે દીવસે ઔર બોલેપનસે ચેહ ઇજામ મુઝપર
લગાયા, મુઝે ઇસકદર શર્મ આઈ કે ઝમીન ફટ જાય ઔર મેં ઉસમે
સમાજઉં.

મેં—મેં ગુલામ હું, ઔર ખુદાકી દી હુઇ રોટી ખાતી હું, લેકીન
કયા આચ્છ ગુલામ, લોંડીયાં કામ ચોર, નમક હરામ ઔર એશર્મ, નીકમ્મે
નહીં હોતે, મેંબી વયસીહી એક લોંડી હું.

હમીદા—અબ્બાજનનભી તો અબ ખીમારીસે ઉઠકર નમાઝ પડને હગે હંય, કયા ઇસસે પહેલે વોહ ખુદાકી દી હુદ્દા રોટી નહીં ખાતે થે ? યેહ સુન નસુહકી આંખસે આંસુ ટપક પડે.

મેં—વોહભી જુરા કરતે થે.

હમીદા—અમ્માંજનન અલ્લાહ તઆલા ગુસ્સે હુવા હોગા.

મેં—ગુસ્સે હોનેકી તો બાતહી હય.

હમીદા—અયસા ન હોકે અલ્લાહ રોટી બંધ કરદે, તો શીર હમ કહાંસે ખાએમે ઔર અગર નન્હી બચ્ચીકા દુધ સૂખ જાયગા તો વોહભી રોએગી.

યેહ કેહકર હમીદા રોને લગી, મે ને ઉઠાકર ગલેસે લગાયા ઔર પ્યાર કીયા, લેકીન જીસ કદર મેં ઉરકો તસલ્વી દેતીથી, વોહ ઔર રોતીથી. ઇસ વજેહસે મેંભી રોને લગી. આખીર બડી મુશકીલસે મેંને ઉરકો સંબાલા ઔર કહાકે, હમીદા તુમ ડરો મત, અલ્લાહકા યેહ દસ્તુર નહીં હય કે જો ગુલામ કામ ન કરે, ઉનકા ખાના બંધકરદે.

હમીદા—સચ.

મેં—હાં તુમ મત ગલરાઓ.

હમીદા—અમ્માંજનન નન્હી બચ્ચીકા દુધ પીલાકર દેઓ, દુધ પીયા નહીં.

મેં—બચ્ચીકા સોને દો ઔર દુધસે ઇતમીનાન રખો, દુધ ખુદાકા દીયા હુવા ખેંહાત હય.

હમીદા—હમારે ઘરમેં જો નોકર ગુલામ કામ નહીં કરતે, તો હમ ઉનકી તનખા કાટ લેતે હંય. અબ્બાજનન જુરમાના કરતે હંય, ઘરસે નીકાલ દેતે હંય, અલ્લાહ અપને ગુલામોંપર ગુસ્સા નહીં હોતે તો અયસે માલીકકા કામ, તો ઔરભી ઝયાદા દીલ લગાકર કરના ચાહીએ, કયા કામ ન કરના ઔર બગેર કામકે ખાના, બેશરમી (બેશરમી) નહીં હય ?

મેં—બડી બેશરમીકી બાત હય.

હમીદા—અમ્માજનન મેને તો આજતક નમાજ નહીં પડી ઐર ન મુઝકો નમાજ પડની આતી હય. ઐર મેં દીનમેં કઇ દક્ષા ખાના ખાતી હું, નહીં માલુમ મુઝપર અલ્લાહ કીતના ગુસ્સા હોગા. યે કેહકર હમીદા શીર રોઇ ઐર ડરકે મારે દૌડકર મુઝસે લપટ ગઇ. શીર મેને સમજાયા કે હમીદા ડરો મત, અલ્લાહ મીયાં તુમસે નાપુશ્ચ નહીં હય, અલી તુમ બચ્ચીહો, તુમકો નમાજ મુઆદ્ હય.

હમીદા—ખાના તો મુઝકો સબકે મુવાશીક બદકે બહોત અચ્છા મીલતા હય.

મેં—હાં, મીલતા હય, ઐર યેહ બી ખુદાકી મહેરબાની હય, કે તુમકો મુઆદ્ રખા હય.

હમીદા—અલ્લાહ મીયાં મુઝકો ખાના કયું હેતા હય ?

મેં—ઇસ વાસ્તે કે જગ બડી હો જનમો તો ઇસ્કે બદલે બહોતસા કામ કરો.

હમીદા—લેકીન કયા મેં અગ કામ નહીં કર સકતી, દેખો તુમકો પાન બના હેતી હું, અખ્યાજનકો પાની પીલા હેતી હું, નન્દી બચ્ચીકો ગોદમેં લેતી હું, કયું અમ્માજનન, કામ કરતી હું યા નહીં.

મેં—હાં બચ્ચી તુમ મેરે બહોત કામ કરતી હો, પંખા ઝલ હેતી હો, ધાગાબી હેતી હો, સુઇમેં ધાગા પીરો હેતીહો, ઇસ ચીઝકી મુઝે ઝુકરત હોતી હય, લે આતી હો.

હમીદા—તો કયા અલ્લાહ કા કોઇ છોટાસા કામલી નહીં કર સકતી ? કયા નમાજ પડના મુશકીલ કામ હય ? મેં તો દેખતી હું અખ્યાજનન હાથ મોંહ ધોકર, હાથ બાંધકર, ખડે હોજતે હંય. મુઝસે ઇતના નહીં હો સકતા ?

મેં—કુછ પડના બી હોતા હય ઇસ્કો તુમ કેહતી થી કે ચુપકે ચુપકે બાતે કરતે હંય.

હમીદા—વોહ કયા બાતે હંય ?

મેં—ખુદાકી તારીફ, ઔર ઉસ્કે એહસાનોંકા શુકરીયા, અપને ગુનાહોંકા ઇકરાર ઔર કિતકી મુઆશીકી દરખાસ્ત. ખુદાકે રહમકી ખવાહીશ, ઉસ્કે ફઝલકી આરઝુ, ખસ થેહી નમાઝમેં અરબી ઝબાનમેં પડા જાતા હય.

હમીદા—કયા ખુદા અરબી કે અલાવા ઔર ઝબાનમેં શુદ્ધતયુકે કબુલ કરતા હય?

મેં—નમાઝ મેં તો અરબી પડના જુરૂરી હય, લેકાન અલ્લાહ તઆલા હર ઝબાનકી દુવા કો કબુલ કરતા હય. વોહ સબકી ખોલી સમજતા હય, બદ્દે દીલકે ઇરાદેસે બી વાકીફ હય, ઔર નમાઝમેં અરબી પડના ખસ લીયે જુરૂરી હય કે કુરાને શરીફ અરબી ઝબાનમેં ઉતરા હય, ઔર હમારે રસુલે કરીમ મોહમ્મદ મુસ્તફા (સ. અ. વ. સ.) ને હમારે પયગંબર હંય, વોહ અરબ કે શહેર મકકે શરીફ મેં પયદા હુવે થે, ઔર અરબકે શહેર મદીને શરીફ મેંહી કિતકા રોઝમેં પાક (મઝાર શરીફ) હય.

હમીદા—પયગંબર કયા હોતા હય ?

મેં—પયગંબર ઔર રસુલ ઉસ્કો કહેતે હંય, જુસ્કો ખુદા અપને બંદોકી હીદાયત ઔર દુસ્તીકે વાસ્તે ભેજતા હય, હમારે પયગંબર સાહેબ (સ. અ. વ. સ.) પર ખુદાને અપની કીતાબ કુરાને શરીફ નાઝીલ ફરમાયા. હમારા સબકા ફર્જ હય કે કિસમેં ખુદાને જે હુકમ દીયે ઉસ્કે મુતાબીક કામ કરેં ઔર જીન બાતોમેં રોકા હય, કિતકો ન કરેં.

હમીદા—ખુદા દીલકી બાંતોસે બી વાકીફ હય.

મેં—ખસ વાસ્તે કે વોહ હરવકત, હરજગેહ મોમ્મુદ હય, કોઈ ચીઝ કિસસે છીપી નહીં. સબકો દેખતા હય, સબકી સુનતા હય, અગલેં પીછલે સબ હાલ ઉસ્કો માલુમ હંય.

હમીદા—ખુદાકી કીતાબ કુરાઆને મજીદ અરબી ઝબાનમેં હય, ઉસ્કો હમ કયું કર સમજેં ?

મેં—આખીર હમારે ઘર તાર આતે હંય, અંગ્રેજી મેં ચીઠીયા આતી હંય, ગવર્નમેંટ કે હુકમ દુસરી ઝબાનમેં હોતે હંય, તો જબ હમ

ચીડીયોં ઔર હુકમેકો દૂસરી જ્યાન સે સમજનેકી કોશીશ કરતે હંય તો હમારો યેહ ઝૂરરી ફર્જ હય કે ખુદકે હુકમેકો, બે સખસે બગ આદશાહ હય ઔર સખકો હાકીમ હય, ઉસ્કે હુકમેકો સમજનેકી કોશીશ કરે. નેક લોગોંને ઔર આલીમેંને કુરાને શરીફ કે તરજુમે કઇ જ્યાનું મેં કર દીયે હંય. ઉત્કે ઝરીએસે કુરઆને શરીફ સમજના હમ સબપર ફર્જ હય, અગર હમ અરબી નહીં જ્ઞાનતે હોં, તબબી ઝરરી હય કે ખુદકે હુકમેકો સમજેં ઔર ઉસ્કે મુતાબીક અમલ કરેં.

નસુહ—અચ્ચી હમીદાને જ્ઞોત અચ્છી બાતેં કીં. મઝહબમેં બડી ખુબી તો યેહ હય કે વોહ અયસી બાતેં સીખાતા હય. જીનકો હરશખ્સ સમજ સકતા હય. આદમીકો અકલપર કયા પત્થર પડગએ કે ઇતની મોટી બાત ઉસ્કા સમજમેં નહીં આતી, કે ઝમીંન, આસમાન, ચાંદ, સૂરજ, સીતારે તરહ તરહ કે જાનવર, રંગ બરંગકે દરખ્ત, તમામ દુન્યામે હર તરહ કી ઝૂરરી ચીઝેં ઇતના બગ કારખાના ઉસ્કા એક પતા ઉઠાકર દેખો તો જ્ઞોતસી ખુબીઓં સે બરા હય, આખીર ઇતના બગ કારખાના કીસીને તો બનાયા હોગા અપને આપ કયસે જાન સકતા હય, શીર ખુદાને ઇનસાનકો અકલ દી, ઇલ્મકો રાસ્તા ઉસ્કે પારંતે ખોલ્લા, તમામ કીરમકે આરામ કે સામાન પયદા કીયે, આખીર કુછ તો ઇસ્કા મતલબ હય. કુઝલ ઔર બેકાર તો કોઇબી ચીઝ નહીં હોતી; હમીદાને કોઇ બાત નઈ નહીં કી. અફસોસ હમ પર હય કે છોટે અચ્ચોંકે બરાબર બી અકલ નહીં હય; રૂબ મરને કી જગા હય, ઝમીંન મેં ગડજતનેકો મુકામ હય. હમીદાકી બાતોંકો અપની કામચાખી નેક ફાલ સમજતા હું. અફસોસ તુમ ઉસ્કો મેરે પાસ ન લે આઈ, ઉસ્કી હર બાત દીલમેં જમા લેને કે કાખીલ હય. બેટી કયા હય, હમારે લીયે હીદાયત કા ફરીશતા હય. અલહકહે લીલ્લાહ કે એકસે તો ઇતમીનાન હુવા, અબ બતાઓ, દુસરેકે લીયે કયા ઇન્તેઝામ હો.

ફેહમીદા—તુમહી કુછ તજવીઝ સોચો.

નસુહ—મેંને તો યેહ સોચા હય કે લડકીયોંકો તુમ સંભાલો, ઔર લડકોંકો મેં સમજ લુંગા.

ફેરમીદા—તુમ કયસે યેહ કામ કરોગે?

નસુહ—મેં પહલે છોટાંસે શુર કરંગા. ઉમ્મીદ હય કે જલદ દુરસ્ત હોજાએંગે. બડોંકા મુઝેકા ખટકા હય. નયા રંજ દેખકર ઉનકે કાન ખડે હોંગે. તુમ ઇતના કરો તુમની કામ શુર કરદો. જમ અંદર બાહર એકહી બાત કા ચર્ચા હોગા, તો ઇરકા અસર ખુદકે ફજલસે હોગા.

ફેહમીદા—ઇનચા અલ્લાહ અયસાહી કરંગી.

બાબ ચોથા.

નસુહ ઐર છોટાં બેટ સલીમકી ગુફતગુ.

આજતો મીયાં બીબીમેં ચેહ કાલ ઐર કરાર હુવા, અગલે દીન છોટાં બેટા અબી સોકર નહીં ઉઠાયાં કે નોકરને આ જમાયા ઐર કહાં તુમહારે વાલીદ ખુલાતે હંય. સલીમકી ઉમર ઉસ વકત ૧૦ બરસકી થી. સલીમકે જે વાલીદકે ખુલાનેકી ખબર હુઈ તો જલદી ઉઠકર હાથ મોંહ ઘોકર અમ્મંસે જાકે પુછને લગા, અમ્મંજાન તુમકો માલુમ હય કે અબ્બાજાનને કયું ખુલાયા હય ?

માં—ભાઈ, મુઝેકા તો ખબર નહીં હય.

બેટા—કુછ ગુસ્સે મેં તો નહીં હંય ?

માં—અબી તો કોઠે પરસેબી નહીં ઉતરે.

સલીમ—બેદારા (નોકર યાની) તુઝેકા કુછ માલુમ હય ?

બેદારા—મીયાં, મેં ઉપર લોટા લેકર ગઈ તો મીયાં બપોરે ડીતાબ પડ રહેયે.

સલીમ—સુરતસે કુછ ગુસ્સાતો નહીં માલુમ હોતા યા ?

બેદારા—નહીં.

ગરજ સલીમ ડરતા ડરતા ઉપર ગયા ઐર સલામ કરકે કોને મેં જા ખડા હુવા. બાપને પ્યારસે ખુલાયા ઐર પૂછા કયું સાહેબ અબી મદદસે નહીં ગએ હો ?

બેટા—જી બસ અબ્બ જાતા હું, અભી કુછ ઘટેબર કી દેર હય.

આપ—તુમ અપને બાઈકે સાથ જાતે હો યા અલમ ?

બેટા—કભી બાઈ જાનકે સાથ, કભી અકેલા ચલા જાતા હું.

આપ—કયું ?

બેટા—અગલે મહીનેમેં ઇમતેહાન હોનેવાલા હય તો બાઈજાન ઉસી કે વાસ્તે તૈયારી કર રહે હંય. સુબહ ઉઠકર કીસી હમ જમાઅત લડકે કે પાસ ચલે જાતે હંય, જબ મેં જાતા હું ઉન્હે મદરસે મેં પાતા હું.

આપ—કયા અપને ઘરમેં જમા નહીં હય, જો દુસરેકે ઘર જાતે હંય.

બેટા—હાં હય. મમર યહાં હરવકત બે બાઈ જાનકે પાસ બેહુદા મુફતગુ ઔર જીતરંજ દુવા કરતા હય, ઉસે ઉનકો ઠીક નહીં માલુમ હોતા.

આપ—તુમીબી જીતરંજ ખેલતે હો યા નહીં, દેખતે દેખતે તુમબી ખેલને લગોગે.

બેટા—જી, નહીં, આજકલ મેરા જી ખેલ કુદમેં નહીં લગતા.

આપ—તો મુઝેકો ઉસકી અરલી વજેહ બતલાઓ કે કયું તુમારા જી નહીં લગતા.

બેટા—આપને વોહ ચાર લડકાં કે દેખા હોગા જો એક સાથ કીતાબેં બમલમેં ડાલકર મદરસે જાતે હંય.

આપ—હાં, મેને ઉનકો ખ્હોત મરતબા દેખા હય.

જી, હાં, વહી લડકે વોહ કભી આપસમેં શરારત નહીં કરતે. મદરસે મેં બી કોઈ ઉનકી શીકાયત નહીં કરતે, એક ઘંટે કી છુટી હોતી હય, તો સબ લડકે ખેલ કુદમેં લગ જાતે હંય ઔર વોહ ચાર લડકે નઝદીકકી મસજીદમેં નંમાઝ પડતે હંય. જબ છુટી મીલતી હય તો સીધે ઘરકી તરફ જાતે હંય, કીસીસે તકરાર નહીં કરતે. એક રોઝ ઇતિફાકસે મુઝેકો ઉનકે ઘર જાના હુવા. મેને ઘરમેં જાકે દેખા તો એક ખ્હોત જુદી ઔરત કીબલેકી તરફ રૂબ કરકે બેઠે બેઠે કુછ પડ રહીથી. ઉનકો સબ હજરતખી કહેતે હંય. વોહ ઇન લડકાંકી નાની હય. જબ હજરતખી પડનેસે ફારીમ હુધ, તો મેર તરફ હોકર કહા કે તુમને મુઝેકો સલામ નહીં કીયા, શીરબી મેં તુમકો

હુઆ દેતી હું, છતે રહો, ઉમર દરાઝ હો, ખુદા નેક હીદાયત દે. યેહ સુનકર મેં ખ્હોત શરમીંદા હુવા ઔર ખ્હોત અદબસે ઉઠકર સલામ કી. ઇસકે બાદ હજરતખીને મુઝકો મીઠાઇ દી, શીર મેં હરવકત ઉનકે ધર જતા રહા. ઇન્તેકાકસે એક રોઝ ગલીમેં એક ખુરે લડકસે તકરાર હો ગઇ. ઉરકો મેને ગાલીયાંબી દી, ઇતને મેં અંદરસે વોહી ચાર લડકેમેંસે એકને પુછા કયું છ કીસસે લડ રહેયે. યેહ ફેહકર મુઝકો અંદર લે ગયા, થોડી દેર સુપ રહે, ઇતને મેં હજરતખી બોલીં સલીમ, બડી અફસોસકી બાત હય, અયસેં ખુરે લડકોંકી સોહબત રખતા હય, ગાલી સુનતા હય, બડે ખાનદાનકા લડકા હોકર અયસેં ખુરે લડકોંકી સોહબત રખતા હય, ઉસ વકત ખ્હોત કુછ મુઝપર હજરતખી ગુસ્સા હુઈં ઔર કહા તેરી સોહબતમેં મેરે ચારોં નવાસેંબી ખરાબ હો જાએંગે. મેને મુઆશી ચાહી ઉંહોંને મુઝકો મુઆફ કીયા ઔર આયંદા અયસા ન કરનેકો કહા. ઔર ઉસરોઝસે મુઝકો પડાને લગીં. રોઝ કુછ નસીહતબી કરને લગીં મગર અફસોસ મેને આજ ખ્હોત રોઝસે વહાં જાના છાડદીયા.

બાપ—કયું તુમકો કીસીને મના કીયા?

બેટા—નહીં.

બાપ—તો શીર કયા સબખ હુવા?

બેટા—આપ સબખ પુછનેસે મુઆફ રખેં જો ખેહતર હય.

બાપ—નહીં, સાફ સાફ જ્વાન કરો.

બેટા—જનાબ, એક રોઝ હજરતખીને મુઝસે કહા, તુમ અપને સરકે બાલ મુંડવા ગયો અગરચે બાલ મુઝકો ખ્હોત અજીઝ થે. લંકાન મેને સોચાકે જો કુછ હજરતખી કેહતી થીં, મેરે બલેકે વાસ્તે કેહતી થીં. મેને કહા ખ્હોત અચ્છા, દૂસરે રોઝ હજમ આયા હુવા થા મેને કહા ખલીફા, મેરે બાલબી મુંડ દેના. બાલ કે મુંડવાનેકા સુનકર બંડે ભાઇ જાન ઇસ કદર ગુસ્સે હુવે કે મેં નહીં કેહ સકતા. હજરતખી ઔર ઉનકે નવાસોંકો ખ્હોત કુછ બલા ખુરાં કહા, જખતક મેં વહાંસે ચલા નહીં ગયા, તખતક ઉંહોંને જખાન બંદ ન કી. ખેર, શીરબી મેં હજરત ખી કે ધર જતા રહા, ઉંહોંને શીર કુછ બાલોંકા છૂક ન કીયા. શાયદ વોહ ભુલ ગઈ થીં. શીર ઉંહોંને મુઝકો નમાઝ પડના સીખાયા. મેને એક

રોજ ચાહા કે ઘરમેં નમાઝ પડું, મગર બડે ભાઈ જાન ઐર ઉનકે યાર દોસ્ત હંસને લગે, જાનમાઝ ઉલટ દેને લગે, સજદે મેં જાતાથા તો કમર પર ચડ જાતે થે. ઇસ હાલતમેં મુમકીન ન થા કે મેં નમાઝ પડું, શીર હજરતખીકે ઘર ન ગયા. કયું કે મેંને હજરતખીકા સચ ખોલનેકા વાઅદા કીયા થા ઐર જૂ ન ખોલ સકતા થા, આજ સાડેતીન મહીનેસે મેં ઉનકે ઘર નહીં ગયા. વોહ ચારેં લડકે ખીમાર હંય. મેં ઉનકા દોખતે-કોબી નહીં ગયા.

ખાપ—અગર શીર તુમકો જાના મીલે તો.

બેટા—તો મુબ્હાનઅદલાહ, ઇસસે બડકર ઐર કયા ખુશી હો સકતી હય, મગર જખતક મેં ખાલ ન મુંડવાલું ઐર નમાઝ ન પડું, નહીં જા સકતા.

ખાપ—અગર દોનોં કામ પુરે હો જાએ તો જાનેમેં કુછ હજર હય?

બેટા—શીર કુછ હજર નહીં.

ખાપ—તો જાએ અપના સર મુંડવાએ ઐર નમાઝ પડો, હજરતખી કા ખીદમત મેં જાએ. આજસે હજરતખી મેરી દીની માં હય ઐર ઉનકે નવાસે મેરે દીની ફરજંદ હંય. ઉન્હોંને તુમહારે ઐર મેરે સાથ નેક સુલુક કીયા. તુમહારે સાથ થેહ કે તુમકો નેક સલાહ દી, મેરે સાથ થેહ કે જે કામ મેં કરને કો થા, વોહ ઉન્હોંને કીયા. આજસે ઇસ ઘરેકો તુમ હજરતખીકા ઘર સમઝો ઐર ઉનકે નવાસોં મેં ઐર તુમમેં કોઈ ફકર ન રખો. સલીમ, તુમહારી ચુકતુચ સુનકર મુઝકો બંહાત ખુશી હુઈ ઐર તુમ મુઝકો સારી ઐલાદોંમેં અજાઝ હોંગે, તુમકો મેં દૂસરોં કે લીયે નમુના ઐર મીસાલ બનાઉંગા ઐર ઉનકો જે તુમસે બડે હંય, તુમહારી નેક આદતોંસે નેક બનાઉંગા ઐર મઝમુત કરંગા.

બાપ પાંચમાં.

નસુહ ઔર બીચલે બેટ અલીમકી ગુફતગુ.

નસુહને નમાઝ અસર સે ફારીગ હોકર પુછા કે અલીમ મદરસે સે આયા હય? યા નહીં, માલુમ હુવા કે અબી આય હંય ઔર કપડે ઉતાર રહે હંય. નસુહને કહા ઝુરતું સે ફારીગ હોકર જરા મેરે પાસ આઇએ. થોડી દેર મેં અલીમ ઝુરતું સે ફારીગ હોકર બાપકી ખીદમતમેં હાજીર હુવા. નસુહને પ્યારસે બુલાયા ઔર કહા કયું સાહેબ મેને સુના હય કે આજકલ તુમકો બહોત મહેનત કરની પડતી હય.

બેટા—જી હાં, ઇમતેહાન કરીય હય, કુછ કીતાબેં દેખની બાકી હંય, હરચંદ જી ચાહતા હય રાતકો ઘરમેં પડું, મગર નહીં હો સકતા. વોહ લોગ જે બાઇ જાનકે પાસ આતે હંય, અચસી ધમચકરી મચાતે હંય, કે જી ઉજલ જતા હય.

બાપ—ખૈર, બડે ઇમતેહાન કે વાસ્તેબી તુમને કુછ તૈયારી કર રખી હય ?

બેટા—અબી ઉરફો બહોત દીન પડે હંય, ઇસસે ફારીગ હોકર દેખા જાયગા.

બાપ—કયા ઉરફો કોઈ વકત સુકરર હય ?

બેટા—જી હાં, બડે દીનોકી તાતીલોં (રજ) કે બાદ હુવા કરતા હય.

બાપ—નહીં, નહીં, તુમને મેરી બાતકા મતલબ નહીં સમજા. હીસાબે આખરતકો બડા ઇમતેહાન કેહતે હંય. કયા વોહ બડા ઇમતેહાન નહીં હય ?

બેટા—જી હાં, સચ પુછીએ તો વોહી સખસે બડા ઇમતેહાન હય.

બાપ—તુમ ચે દુન્યવી છોટે છોટે ઇમતેહાનકી ખબર રખતે હો, મેને જે ઉસ બડે ઇમતેહાન કે લીચે પુછા તો કયા કુછ બેજા કીયા ?

બેટા—મેં યેહ કય કેહતા હું કે આપ બેજ દરમાતે હંય, યે કેહના મેરી બડી ગલતી ઔર ગુનાહ દોનોં હંય.

બાપ—અચ્છા તો મેં યેહ પુછના ચાહતા હું કે ઉસ સખ્ત ઈમ-તેહાન કે વાસ્તે કયા તૈયારી કર રહે હો ?

બેટા—જનાબ, સચ તો યેહ હય કે મેને ઉસ ઇમતેહાન કે વાસ્તે કુછ તૈયારી નહીં કરી હય.

બાપ—કયા યેહ ગફલત નહીં હય ?

બેટા—જનાબ, ગફલતભી પેહલે દરજ્જેકી ગફલત હય.

બાપ—જબ તુમ અયસે અકલમંદ હોકર દુન્યવી છોટે છોટે ઇમતેહાનું કે વાસ્તે બરસોં સે તૈયારી કર રહે હો તો ઉસ સખ્ત ઇમતેહાનસે માફીલ રેહના બડી તઅજબગુબ્બી બાત હય, લેકીન તુમ્હારી ગફલતકા કુછ ઔરફી સબબ હોગા.

બેટા—બરમેં દીનદારીકા ચર્ચા ન હોનેસે શાયદ મેરી ગફલતકો તરફી ફાઇ હો.

બાપ—બેશક, યેહી સબબ તુમ્હારી ગફલતકા હય ઔર મેને તુમસે ખોદ ખોદ કર ઇસલીયે પુછા કે જહાંતક તુમ્હારી મંજૂબસે ગફલત મેરી બે પરવાઇકી વજેહસે હય, ઉરકા ઇલજામ મેરે ઉપર હય.

બેટા—નહીં, જનાબ, સારા કુસુર મેરાહી હય. ખુદાને મુઝે ઈતની અકલ દીધી, કે ઇસ મોટી બાતકો સમજા હું કે મુઝકો એક ન એક દીન મરના હય ઔર મેરે પયદા કરનેસે, યેહી ગરજ નહીં હોની ચાહીયે, કે મેં જાનવરોંકી તરાહ ખા પીલું ઔર પેટ ભરકર સો રહું. ખુદાને જો ઇસ કદર નેઅમતેં મુઝકો દી હંય વોહ કુઝુલ નહીં હોની ચાહીયે, બલકે ઉનકી કોઇ ખાસ ગરજ હોની ચાહીયે. આજકલ મેરે વકતકા હીસાબ યેહ હય, કે ખાના, પીના, ખેલના, પડના, ઔર સોના, અફસોસ આઠ પહરમેં ખુદાકા એકબી કામ નહીં. ખુદાને હમકો આદમી બનાયા હય, અગર વોહ મહેરબાની ઔર ફઝલ ન કરતા તો હમકો બીલ્લીએ ઔર કુતે બના દેતા, શીર આદમીબી બનાયા તો અયસે ખાનદાનકા જો ઇજ્જતદાર ઔર

માલદાર હય. અગર કીસી મઝદુર યા લકડીવાલે કે ઘર પયદા કરતા તો છોટીસી ઉમરમે પેટકે વાસ્તે મહેનત કરની પડતી ઔર શીરબી પેટબર કર રોટી નહીં મીલતી. પહેનને કે વાસ્તે એક લંગોટી હોતી, ન જુતા ન ટોપી, શીર ખુદાને ઔર મહેરબાની ચેહકી કે સારા બદન ખૂબસુરત બનાયા અગર કાના, લંગડા, અંધા, બના દેતા તો કયા મુશકીલથા. જસ ખુદાકે હમપર ઈતને સુલુક ઔર એહસાન હંય, અફસોસ હય દીન રાતમે સખ આરામ ઔર મઝે ઉડાતે હંય, લેકીન ખુદાકે સામને સર નહીં ઝુકાતે ઔર ઉરકી મહેરબાનીકા ચુકરીયા અદા નહીં કરતે. ચેહ કેહકર અલીમકી આંખમે આંસુ બરઆય.

ખાખ—તુમહારી બાતોસિં માલુમ હોતા હય કે તુમહેં મઝહબકી બાતોંકી ખબર હય. લેકીન મઝહબી બાતેં, ન તો મેંને તુમકો સીખાધ, ન તાકીદ કી કે સીખો ઔર સ્કુલમેં તો ઈંગલીશ હીસ્ટરી, જ્યોગરોફી, એરથમેટીક, કે સીવા ઔર કોઈ ચીઝ નહીં પડાધ જતી. શીર તુમને ચેહ મઝહબકી બાતેં કહાંસે સીખી?

એટા—ઇસમેં શક નહીં કે મેંને છોટી ઉમરમે કુરાન શરીફ પડાયા, લેકીન ઉરકો મતલબ તરજુમે કે ઝરીઅસે મુઝે કીસીને નહીં સીખાયા. શુરસે આખીરતક કુરાન શરીફ અરબીમેં પડા, લેકીન કુછ નહીં સમેઝમેં આયા, શીર મકતબમેં ગયા, વહાંભી કોઈ મઝહબકી કીતાબ પડનેકો મૌકા નહીં હુવા. કીસ્સે કહાનીકી કીતાબેં પડાઈ જતીથી. ઉનમેં ખુરી ખુરી બાતેં હોતીથી. લેકીન ખુદાકા મેરે હાલપર બંડા ફઝલ હુવા ઔર મેરી બડી ખુશ નસીબી હુઈ કે એક લાયક ઔર અચ્છે મૌલવી સાહેબ તશરીફ લાએ. વોહ વાએઝ ફરમાયા કરતેથે, મેં ઉનસે વાએઝ ખ્દોત મૌકા સે સુના કરતા થા. એકદીન મૌલવી સાહેબને એક મઝહબી કીતાબ મુઝકો દી. ઉરકો જબ મેંને દેખના શુર કીયા, તો મેરા દીલ ઉસમેં લગ ગયા ઔર ઉરકી બાતેં મુઝકો ખ્દોત અચ્છી માલુમ હુઈ. ઉરકે પડનેસે મુઝે માલુમ હુવા કે મેરી ઝીંદગી જનવરોંસે બી ખરાબ હાલતમેં ગુઝર રહી હય. ઔર અકસર મુઝકો અપની હાલત પર રોના આતા થા. મેં અકસર ઉસ કીતાબ કો પડર નસીહત હાંસીલ કરતા થા. એક રોઝમેં બાહીર ચલા ગયા થા ઔર જામેઅરાત કો ચાર પાંચ રોઝ બાકી થે ઔર બડે બાધ જન કો પટાકે (ચુલબા) બનાર્નેકે

વાસ્તે કામઝકી ઝુરેત થી, વેહ કીતાબ ઇતેહાકન બાઇ જનકે નજર પડ ગઇ. ઉરેકો ફાડકર, પઠાકે બના લીયે.

બાપ—મુઝકો બહોત ખુશી હુઇ કે તુમકો અયસી અઘ્છી મઝ હબી તાલીમ વાઝેઝ ઔર કીતાબ સે મીલ ગઇ. આયંદા યેહ તાલીમ તુમહે બહોત કામ આયગી. મેને ઇરાદા કરલીયા હય કે અપને ધરમે કીસીકો ખરાબ ઝીંદગી નહીં બસર કરને હુંગા. અગરમે બડોંકી હુરેસ્તી કા અબ વખત બાકી નહીં રહ્યા, લેકીન અગર તુમ મેરી મદદ કરો તો મુઝે બહોત કામચાખીકી ઉમ્મીદ હય.

બેટા—ઇનશાઅલ્લાહ આપ મુઝકો હુકમ માનનેવાલા બેટા પાઝેઝે. લેકીન મુઝે તઅજબુબ હય કે મેં આપકી કયા મદદ કર સકુંગા.

બાપ—તુમહારી યેહી મદદ કાશી હય કે તુમ દીનદારીકા અઘ્છા નમુના બન જાઓ ઔર તાસ, શતરંજ, કબુતર, પતંગ, બટેર, ઔર મુઝબાઝી ઔર સબ કુઝુલ કામ છોડદો ઔર નમાઝ શુરૂ કરદો.

બેટા—યેહ તો મેરે કાયદેકી બાત હય અગર મેં ઇનકાર કરું તો એક તરફ આપકે હુકમ ન માનનેકી ખરાબી ઔર હુસરે ખુદાકા યુનાહ, હુન્યાકી બદનામી ઔર આખેરતકી રસવાઈ અગર આપ ફર્જ કરો અયસા હુકમભી દે જીસમે મેરા તુકસાન હો તબભી મુઝપર વાજબ હય કે આપકા હુકમ માનું. બંદા ઔર ખુદા, નોકર ઔર માલીક, ગુરૂ ઔર ચેલે, ઉસ્તાદ ઔર શાગીર્દ બાપ ઔર બેટા, યેહ સબ અયસે રીસ્તે હય કે ઇનમેં છોટ્ટેકા બડેકા હુકમ માનના ઝુરૂરી ઔર લાઝમી હય, ઔર એ વાઅદા કરતા હું કે મેં આયંદા ઉસી તરાહસે સબ કામ કરુંગા જો આપકો મંજૂર હય.

બાપ—સુબ્હાન અલ્લાહ, ખુદા તુમકો નેક બદલા દે, તુમને આબ મુઝકો ખુશ કરદીયા, ખુદા તુમકો હુન્યા ઔર દીન દોનોં દે, ખુશ રહો જાઓ અબ અપના કામ કરો.

इहमीदा और बड़ी बेटी नममा.

धर तो अलीम और नसुह में युक्त हो रही थी, धर इस वक्त इहमीदा और उसकी बड़ी बेटी नममा में रंज हो गया. नममा इस वक्त र परसकी ज्यादा दुर्घ थी. पांच महीनेका लडका जोद में था, नाकसे पलीथी, नानीका प्यार, माँके लाउ ने भीअन भरपूर कर दिया था. इस वजहसे सास और ननदों से शादीके बादही लडाई हो गई, और सुसरावका आना नाना पंथ हो गया था. छे महीने से माँके घर बेठी थी, मगर भीअनमें वही तेजी थी, सवा गजकी लम्बी जमान, भरदों तकका बेहाज न करती थी, अजरबे उसकी माँ फ़ोत उस्ती थी, मगर धरादा कर चुकी थी के अन्ध भौका भौले तो अपनी लडकीके दुरस्त करनेकी कोशिश करें. ऐकदीन नममाने अपने अम्मेके इहमीदाकी जोदमें दे दिया और पुढ हाथ मोड़ घाने लगी. नममा इहमीदाने देभा के नमाजका वक्त निकला जाता हय, अम्मेके पीदाकर नमाज पडने लगी, अम्मा रोने लगा, उसका आवाज सुनकर नममा दौडकर आई और देभा अम्मा रो रहा हय, और इहमीदा नमाज पड रही हय. येह देभकर फ़ोत जेरसे इहमीदाकी कमरमें धज्जा मारा. इहमीदा गीरपडी, इस वक्त इहमीदा भकानके दूसरे हीस्ते में थी. वापस आई तो देभा के इहमीदा पानीका बोटा लीमे सर जुकाये बेठी हय और नाकसे झून निकलता हय. गल्लाकर पुछा, येह क्या हुवा? इहमीदाने जवाब भी नहीं दिया था के नममा गोल उठी के मेने थोड़ीसी दूरका लडका इसकी जोदमें दिया था. इस नीकम्मीसे छतना न हुवा, के थोड़ी दूरके लीमे भी लडकी के जोदमें रभती, लडकेके रोता छोडकर नमाज पडने बडी हो गई, में जे आई तो आहीस्तासे कमरपे हाथ रखा के अपने आप गीर गई, काँध तज्जकी चुक लग गई होगी.

माँ—अम्मा तुमने हाथ रखा के इस कदर पुन निकला. दुन्यामें मोहोअत कीतनी कम हो गई.

નધમા—મેહોબ્બત કમ ન હોતી તો હું જાનજે કો રોતે કુવે કયસે છોડતી ?

માં—લોકાન ઉસને બચ્ચેકો ખીલા સબબ નહીં છોડા, ઉસ્કી નમાઝ બ રહી થી.

નધમા—નમાઝકો છોડ દીયા હોતા, નમાઝ પ્યારા હય યા જાનજે ?

માં—લડકી ખુદાકે મજબસે ડર, કયા કુદ્ર બકતી હય.

નધમા—ઈસ મેં કયા કુદ્ર હય ?

માં—નમાઝ ખુદાકો હુકમ હય, ઉસ્કી બેઅદબી નહીં કરની ચાહીએ.

નધમા—કયસા ખુદા ?

માં—યેહ ફુસરી દક્ષા તુને ખુદાકી બેઅદબી કી, અબકી દક્ષે અયસા કીયા તો તમાચા માફગી.

નધમા—કયસે મારોગી ?

માં—કુરબાન કરેં અયસી ચાલાદ કો, જો ખુદા કો ન માને.

નધમા—યેહ કયસે ?

માં—જબસે ખુદાને હીદાયત દી.

નધમા—જબ હમ તુમ્હારી ઉમર કો પાંહચેજે, તો ખુદાકો અદબ કરશેજે.

માં—તુમ્હે કયસે મલુમ કે મેરી ઉમરતક પહેંચોગી.

નધમા—તુમ મેરે મરનેકી ફાલ નીકાલતી હો ?

માં—કોઈ અપને વકતસે પહેલે નહીં મર સકતા.

નધમા—વર ન તુમ મુઝકો કયું જીને દેતી ?

માં—ઈતના અખતીયાર હોતા, તો તુઝકો આદમીહી ન બંના લેતી.

નધમા—કયા મેં હેવાન હું ?

માં—જો ખુદાકો નહીં જાનતા, વોહ હયવાનોસે બત્તર હય.

નંદા—અળ તો એક હમીદા છુંહારે નજદીક ઇનસાન હય, બાકી સળ ગયે હંય.

માં—હમીદાસે તુ કયું જલતી હય, તુ ઉસ્કી જૂતીકી બરાબર નહીં.

નંદા—પુદા કી શાન ચેહ ઉઠક બેઠક કરનેસે હમીદા અયસી બડ ગઈ.

ફેહમીદા દો મરતબા બેટીકો મનાકર ચુકી થી ઔર સમજા દીયા થા કે શીર મઝહબકી બાતોં મેં બેઅદબી કરેગી, તો મેં મોંહ પર તમાચા માંડેગી. ઇસ દક્ષા જે ઉસને નમાઝ કો ઉઠક બેઠક કહા, તો ફેહમીદા કો અયસા ચુસ્સા આયા કે નંદા કે મોંહપર ઝોરસે તમાચા માર દીયા. તમાચે કા લગના થા કે નંદા ને આફત ઉઠા દી ઔર શોર મચા દીયા. પહેલે તો ઉસને ઝોરસે અપને બચ્ચે કો પીટા, અગર લોગ ઉસ્કી ગોદસે બચ્ચેકો ન ધીન લેતે તો વોહ લડકો પુનકર ચુકી થી, ખૈર શીર અપના સર પીટા ઘંટો તક ઝમીન પર પછાડતી રહી, સારે કપડે ફાડ ગલે, બાલ નોચ ગલે, દીવારોંપર ટકરે મારતી થી, ઉસ્કી ચેહ હરકતેં દેખકર સળ લોગ ડરને લગે, મુશકીલસે પકડકર કોઈકે અંદર લેગએ ઔર શીર બાહરેસે બંદ કર દીયા. ફેહમીદા નસુહકે પાસ ગઈ તો ઉસને પુછા, ચેહ કયા હુવા ? ફેહમીદાને સળ હાલ સુનાયા. નસુહકો જે હાલ માલુમ હુવા તો ખ્હોત રંનેગમ હુવા ઔર આઘે ઘંટો તક મીયાં બીવી દોનોં ચુપ બેઠે રહે, આખીર ફેહમીદાને કહા, અળ કયા સલાહ હય ?

નસુહ—સલાહ ચેહ હયકે જે હો સો હો, અળ નર્મી કા વક્ત નહીં, માલુમ હોતા હય કે પુદા કો નહીં માનતી. કયા ચેહ કોઈ મુસલમાન લડકી માલુમ હોતી હય ? મુઝકો ઇસકે સાચ ખાના, પીના, હરામ. ખ્હોત અચ્છા હુવા કે મેં ઉસ વક્ત હાજીર ન થા, વરના નંદાકો તલવારસે માર ગલતા, અયસી ઔલાદ હોનેસે ન હોના અચ્છા હય. જે કમબખ્ત ઔરત પુદાકી ઈજ્જત ન રખે, ઉસ્કી દુન્યામેં હર કીરમકી બેઇજ્જતી હોની ઝરૂરી હય. જળ ઇસ્કો પુદાકો અદબ નહીં હય તે મુઝે બી ઉસ્કી મોહોખ્ખત નહીં હય.

ફેહમીદા—શાયદ દુરસ્ત હો જળ.

નસુહ—તૌબા તૌબા, ઉરકે દીલમે ઈમાન કી રોશની નહીં માલુમ હોતી, ઈસ્કો સુસરાલ ભેજદો.

ફેહમીદા—સુસરાલ ભેજના તો દીક નહીં.

નસુહ—શીર મુઝસે કયા સલાહ પુછતી હો ? જો તુમારે જીમે આય સો કરો. યેહ મુમકીન નહીં કે ઈસ્કે અયસે ખીયાલાત હોં ઔર મેં અપને ઘરમેં રખું. ઔર વોહ રીઝક જો ખુદાતઆલાને અપની મહેરબાનીસે હમકો દીયા હય, ઉસમેં વોહ શખ્શ કયું શરીક હો, જો ખુદાકો નહીં માનતા.

ફેહમીદા—લેકીન ખુદાતઆલા અપના રીઝક કીસીકો દીયે બગેર નહીં રહેતા. ખુરે મલે સખ ઉરકે યહાંસે રોઝી પાતે હય.

નસુહ—મેં ઉરકે રીઝક કા ઈનકાર નહીં કરતા, લેકીન મેં અપને રીઝક મેં જો ખુદાકો નહીં માનતા, શરીક નહીં કરના ચાહતા.

ફેહમીદા—અયસી સખ્તીસે કોઈ કયું ઘરમેં રહેગા ?

નસુહ—મેં ઉસ ઘરકી શીકમેં હું, જહાં મુઝકો હમેશા રહેના હય; દુન્યાકા ઘર ચંદરોઝા હય, આજ ઉજડા યા કલ ઉજડા, એક ન એક દીન ઝુરર ઉજડેગા. કયા મેરે આપ્યાદ કરનેસે આપ્યાદ હો સકતા હય ?

ફેહમીદા—હાં, લેકીન એક મેરે પીછે ઉજડના, એક મેરે જીતેજી ઉજડના, ઉસમેં ફેક હય.

નસુહ—અગર તુમ દીલકી અયસી કચ્ચાથી તો હામી કયું ભરી, અગર અયસાહી હાલ હય તો વાકઈ મેં ખાનદાન દુરસ્ત નહીં હો સકતા.

ફેહમીદા—તો કયા ઔલાદ કે વાસ્તે જી નહીં જલતા, કયા મેને ઈસી વાસ્તે પાલા થા કે બડે હોકર મુઝસે છુટ જાએ, બેશક મુઝસે ઇતના સખ નહીં હો સકતા, યેહ કેહકર ફેહમીદાકો દીલ ભર આયા, ઔર વોહ રોને લગી.

નસુહ—મેં નહીં કેહતા કે તુમ્હારા જી નહીં જલતા, મેં યેહ કેહતા હું, મુઝકો તુમ્હારી બરાબર ઉનકી મોહોખ્ખત હય, મેં યેહ કહાં કેહતા હું કે તુમ ઈનકો છોડ દો.

ફેહમીદા—તો ક્યા તુમને નઈમાકો સુસરાલ ભેજ દેનેકો નહીં કહા ?

નમુહ—તો ક્યા નઈમા કબી સુસરાલ નહીં ગઈ ? ક્યા સુસરાલ ભેજ દેના ઔર છોડદેના એકહી ખાત હય ?

ફેહમીદા—લેકીન એક હંસી ખુશીસે જના ઔર એક લડકર જના ઔર લડાઈબી અયસી કે ઉમર બરમેં નહીં હુઈ, મુઝે ખ્યાલ નહીં હય કે મેંને આજ રોઝ તક નઈમા કો તમાચા મારા. વોહ સખ્ત જવાબ દેતીથી, મેં હંસકર ઉડા દેતીથી. ખુદા જને ચેહ મરતખા મેંને કયું મારા. મુઝે ઇતનાબી ખ્યાલ ન હુવા કે વોહ ખ્યાહી હુઈ હય, ઔર સાહેબે ઔલાદ હય.

નમુહ—અગર તુમને તમાચા ન મારા હોતા તો મેં તુમસે પૂછતા કે તુમ કયસી દીનદાર થોં કે એક સખ્સને તુમહારે મોંહ પર ખુદાકી જ્ઞાન મેં બેઅદબી કરી ઔર મુતલક તુમકો ખુરા ન લંગા ?

ફેહમીદા—લેકીન લડકી જો હાયસે જાતી હય.

નમુહ—ચેહ તુમહારે ઇમતેહાન કા વકત હય, ઇમાન ઔર ઔલાદ મેં ઇમતેહાન હય, હમારી ઔલાદ, ઇમાનકી દુશમન હય, અગર ઔલાદકો મેહોખ્યત કરેં તો દીનો ઇમાન જાતા હય અગર ઇમાનકો લેતે હંય તો ઔલાદ જાતી હય, પસ તુમકો અખ્તીયાર હય જો ચાહો સો લો.

ફેહમીદા—મેં ઇમાન હુંગી, મેં ઇમાન હુંગી, જો અકિ-ખતમેં મેરે કામ આયાગા.

નમુહ—સાબાસ, તુમહારી અક્લ ઔર સમજપર, ખુદા તુમહેં અમ્મજા બદલા દે, દીલકો મઝખુત રખ્ખો ઔર અસ્લાહકો યાદ કરો, જબ તુમહારી નખ્ચત અમ્મજી હય તો ઇનશા અસ્લાહ અમ્મજહી નતીજા નીકસેગા. અસ્લાહકો બડી કુદરત હય, વોહ ખ્જોત થોડી દેરમેં હમારી ઔલાદકો અમ્મજા કર સકતા હય. નઈમા કોઠડી કે અંદર ક્યા કર રહી હય ?

ફેહમીદા—રો રહી હય. મેં કેહ આઈથી કે ઇસ્કો પાની પીલા દેના.

નમુહ—ઔર ખાના ?

ફેહમીદા—અબીસે, ન દો દીન ન ચાર દીન અબીસે કયસે ખા લેગી.

નમુણું—યેહ તો ખોલત ખરાબી કી બાત હય.

ફેહમીદા—આદા શીક તો ખાનેકી હય, હું કે ઉચ્છી તકલીફ કે અલાવા બચ્ચોકો દુધ નહીં મીલેમા.

નમુણું—ખાના ખીલાને કી તળવીજ ઝુરર કરના ચાહીએ. એક બાત મેરે સમજમેં આઈ હય કે ઉચ્છી સહેલીયોં મેં કોઈ સમજદાર હો, ઉરકો બુધા ભેજે, વોહ સમજા કર રાખી કર લેગી.

ફેહમીદા—હાં, યેહ અચ્છી બાત હય. મેં અપની બાનજ સાલેહા કી ખુલાતી હું, દોનોકી એક ઉમર હય ઔર આપસમેં મોહોખ્યત હય.

નમુણું—ખોલત અચ્છા, ક્યું કે તુમહારી. ખેન કે ઘર નમાજ રોઝે-કાબી ખોલત ચર્ચા હય. હર જુમે કો વાએજ હોતા હય, સાલેહા કે ખ્યાલાત ઝુરર અચ્છે ઔર મજહબી હોજે.

ફેહમીદા—ખેશક, હમારી ખેન બડી નમાઝી હય. આજ તક ઉનહોને કીસી વકત કી નમાઝ અપને હોશ મેં કઅ નહીં કી. ઇતિના બાલબચ્ચોંકા બખેડા ઉનકે સાથ હય, ઘરમેં કોઈ નૌકર બી નહીં હય, સખ કામ અપને હાથોં દીસે કરતી હય, લેકીન પંચો વકત કી નમાઝ બરાબર પડતી હય.

નમુણું—મુબહાન અલ્લાહ, યેહ લોગ બડે ખુશ કીસમત હય. અગરચે દુન્યામેં માલદાર નહીં, લેકીન દીન ઔર મજહબ કે અમીર હય.

ફેહમીદા—ઔર અજબ બાત યેહ હય કે હર વકત ખુશ રેહતે હય, કબી તાંગીકી શીકાયત નહીં કરતે. હમકો ખુદાને ખોલત દે રખ્યા હય, લેકીન કહીં શાદી ખ્યાહ મેં કીસી ઔરતકો અપને સે અયાદા ઝેવર યા અચ્છા કપડા પહેને દેખતી હું, તો મેરા જી જલતા હય ઔર બચ્ચોંકાબી યેહી હાલ હય. લેકીન હમારી ખેન કે દીલમેં અમસા ખ્યાલ કબી નહીં આતા, મુઝે ઔર મેરે બચ્ચોંકે ઝેવર ઔર કપડે દેખકર ખોલત ખુશ હોતી હય ઔર કેહતી હય, અલ્લાહ અયાદા દે ઔર અયાદા નસીબ કરે. ઉનકે બચ્ચે બી કુછ પરવા નહીં કરતે.

નમુણું—દુન્યાકે માલકી ઉનકી નજર મેં ઇફ્તિત નહીં હય, તો શીર હસદ ક્યું કરે.

ફેહમીદા—અચ્ચોકા અયસા સીધા કર રખખા હય કે કબી આપસ મેં નહીં લડતે. હમારે અચ્ચે હંય કે એક મીનીટ બી એકસે એકકી નહીં બનતી, હરવકત લડતે રહેને હંય, એકસે એકકી થોડી દેરકોબી નહીં બનતી.

નસુહ—યેહ ઉનકી તાલીમ કા નતીબા ઔર ઉનકે અચ્ચે નમુને કા અસર હય. તુમ ઉનકો અકસર મેહમાન ખુલાકર અપને યહાં રખમે. કે હમારે ધરપરબી ઉનકા અસર પડે.

ફેહમીદા—મેં તો કોશીશ કરતી હું, લેકીન વોહ યેહ જવાબ દેતીં હંય કે મુઝે અપને ધરકા કામ બહોત હય. દૂસરે તુમ્હારે સુસરાલ વાલે નહીં માલુમ દીલમેં કયા સમઝે, ઇસ લીયે મેરા આના નહીં હો સકતા.

નસુહ—કોઇ સામાન અયસા નહીં હોસકતા કે ઉનકો રૂપેકી તરફસે શીકર ન હો.

ફેહમીદા—ઉનકો કુછ શીકર નહીં હય. વોહ કેહતે હંય કે જીતના હમકો અખ મીલતા હય ઇન્ચામેં ઝીન્દગી ગુઝારને કે લીયે કાશી હય, હમેશા ખુદાકા થુક કરતે રહેતે હંય, ઔર ખુદાને બરકત અયસી દી હય કે કીસી કે કરઝદાર નહીં હંય.

નસુહ—બડી અચ્છી ઝીન્દગી હય.

ફેહમીદા—મુસીબતમેં મેને ઉનકા બેકાર નહીં દેખા. હર બાતમેં અદલાહપર બરોસા ઔર તવકકલ રખતે હંય.

નસુહ—મુઝકો તઅજબુબ હય કે તુમ દોનોં સગી બહેને હો ઔર આદતોં મેં ઇતિના ફકેં.

ફેહમીદા—માં કે ધરતક તો મેરાબી યેહી હાલ થા. ઉન્હોંને હમ દોનોંકો એક તરાહ સીખાયા પડહાયા. મઝર ખુરા મત માનના મેં તુમ્હારે પલ્લે બંધી, તુમ્હારે ધરમેં આકર દેખા તો મઝહબકા ઝીક ન પાયા. આહીસ્તા આહીસ્તા નમાઝ વમેરા કી સખ. આદતોં છુટ ગઈ. હમારી માં અદલાહ જન્નત નસીબ કરે બડી દીનદાર થીં. શાદીકે બાદ

રૂખસત કરતે વક્ત ઉન્હોને વુમ્હારી માંસે યેહ કહા થા કે મેરી લડકાને આજતક નમાઝ કઝા નહીં કરી હય, અબ મેં ઇસ્કો વુમ્હારે સુપુર્દ કરતી હું, બસ ઇતના ખ્યાલ રખના કે ઇસ્કી નમાઝ કઝા નહો, વરના ઇસ્કો ચુનાહ વુમ્હારે ઉપર હોગા. જબ મેં નઈ નઈ ખ્યાલ કર આઈ તો, શર્મ કે મારે ન ઉઠતી થી, ન ચલતી શીરતી થી, ઔર રીશતેદાર ઔરતેં મુઝે એક મીનીટકોબી ન છોડતી થી, કે મેં અકેલે મેં નમાઝ પડલું. બસ ઇસ તરાહ મેરી નમાઝ કઝા હોની શુરૂ હો ગઈ, દો ચાર દીન દીલકો અફસોસ રહા. આહીસ્તા આહીસ્તા આદત છુટ ગઈ ઔર ઔસી શામત આઈ કે શીર મુઝકો નમાઝ પડનેકા રંજબી નહીં હોતા થા. અફસોસ દુન્યાકી શર્મને મુઝકો પકકા બેદીન બનાયા ઔર મેરી વહી કહાવત હુઈ કે—જીસને અઘ્છે કામ મેં કરી શરમ, ઉસ્કે કુટે કરમ. લેકીન મુંકે નમાઝ કરી ખુબી બચપન મેં દીલમેં બેઠ ચુકી થી, અબી ઇતના થા કે જીસ દીન સરં ઘાયા, દો ચાર વક્તકી નમાઝ ઝુરૂર પડ લીયા કરતી થી. યા કોઈ બચ્ચા બીમાર હુવા તો નમાઝ પડને લગી. ખુદાને ઉસ શીકકો દુર કર દીયા, શીર છોડ દી. અબ મેને પકકા અહદ કર લીયા હય કે બરાબર નમાઝ પડહુંગી, ક્યું કે ચે ખુદાકા હુકમ હય ઔર મર્દ ઔરત દોનોપર ફર્જ હય. ખુદા મેરે ઇરાદકો પુરા કરે.

નસુહ—આમીન, અલ્લાહ તઆલા કુબુલ કરે.

ઉસ્કે બાદ ફેહમીદાને નીચે ઉતર કર સાલેહા કે વાસ્તે ડોલી ભેજ ઔર નોકરસે કેહ દાયા કે જબ સવારી આવ તો મુઝે ખબર દેના.

બાબ સાતવાં.

નસુહકા અપને બડે બેટે કલીમકો ખુલાના.

નસુહને બડે બેટે કલીમકો ખુલાયા ઔર વોહ ન આયા. નસુહને ઇસ્કે બાદ અલીમ કે ઝરીએસે અપને બડે બેટે કલીમકો ખુલાયા. કલીમને કહા ખેરીયત તો હય. અજ કલ વાલીદ સાહેબકી હમપર બડી.

મહેરબાની હય. માલુમ હોતા હય કે આજ કલ ઉનકે દીમાગ મેં ડાક્ટરકી દવાકી વજેહસે કુછ ખરાબી આગઈ હય. અબી અલીમ કે બાલ મુંડવા દીયે, ઉચ્છી અચ્છી સુરતકો ખીગાડ દીયા ઔર બરસોંકી કમાઈ ખાકમે મીલાદી, ઔર સબખ ચેહ ખતલાયા કે બાલોંકી માંગ નીકાલને ઔર તેલ ડાલને મેં જીતના વકત ખર્ચ હોતા હય ઉતના અપની તાલીમમેં ખર્ચ કરના ચાહીએ.

અલીમ—મેં નહીં સમજતા કે વાલીદ સાહેબ કે દીમાગ મેં ખરાબી આગઈ હય. મેં અબી ઉનકે પાસસે આતા હું, દો ધંન્ટે તક બરાબર મુઝસે ગુફતગુ કરતે રહે, મેરે નજદીક ઉનકે ખ્યાલાત પહેલેસે ઉમદા ઔર અચ્છે હો ગયે હંય.

કલીમ—સુનતા હું કે આજ કલ નમાઝ ખ્હોત પડા કરતે હંય.

અલીમ—તો કયા આપને ઇસી બાતકો ખલલે દીમાગ સમજ હય ?

કલીમ—ખેજક, બીખારીસે ઉંઠ ચે, કોઈ બડા બારી જલસા કરતે કે શહેર મેં નાખવરી હોતી. ઉરકે બળએ મસજીદમેં જાને લગે, જહાં મુલાયે, બીસતી, તરકારી બેચનેવાલે, ઔર મસજીદકે મુસાશીર હોતે હંય. ઇન્હી લોગોમેં હમારે વાલીદ બી શરીફે નમાઝ હો જાતે હંય. મેં તો સચ કહેતા હું ચેહ દેખકર ઇસ કદર શર્મ આતી હય કે મેં ઉધર કા રાસતા ચલના છોડ દીયા. બાઈ અલીમ, તુમકો સર મુંડવાને કા હુકમ હુવા આ યા નમાઝ કીબી હીદાયત હુઈ હય ?

અલીમ—જનાબ, નમાઝકે લીયે તો સખ્ત તાકીદ કી હય, કે ખબરદાર કીસી વકત કી કજ ન હોને પાચે. અલબત્તા પતંગ ઉડના, શતરંજ ખેલના, તાસ ખેલના, ઝુટ ખેલના, ખેહુદા બાત બકના, બુરે વાકોં મેં બેઠના, ઇન સબ બાતોંસે મના કીયા હય.

કલીમ—ચેહ કયું ન કહા કે મર જાઓ.

અલીમ ચેહ સુનકર હંસ પડા ઔર કેહને લગા કે આપકે ખ્યાલ મેં ઇન ચીજોંસે બચના ઔર મરના દોનોં બરાબર હય.

કલીમ—જબ તમામ ખેલ કુદ ઔર ખીલને ઝુલનેકી બંદી હોમઇ તો અપસે જાને ઔર મરને મેં કયા ફક.

અલીમ—મેં તો સમજતા હું કે હમારી મૈનુલ જીંદગી કી નીસ-
બત ઉસ તરાહકી જીંદગી જે અખ્યાનન બતલાતે હંય, બહેત અચ્છી
ઐર ખુશી કી હય.

કલીમ—લેકીન મેં ઇસ જીંદગીએ બેહતર સમજતા હું ઉસ જીંદગીસે
કે મસજીદમેં જુલાયોં, ભીસતીઓં ઐર નીચ જાત કે લોગોમેં ઉઠા બેઠા
જાય. યેહ લોગ નમાઝ પઢકર શરીફ બનના ચાહતે હંય.

અલીમ—અગર શરીફ અયસેહી હોતે હંય, જયસે હમારે ચાર
દોસ્તોં મેં તો મેરે ખ્યાલ મેં કોઈ સમજદાર આદમી અયસી શરૂઆતકો
પસંદ નહીં કર સકતા. કૌનસી ખરાબી ઐર બેહુદગી હય, જે હમ
લોગ નહીં કરતે. જબ ઇકતરે હોતે હંય તો કમીનો જયસે કામ કરતે
હંય. ઘેલ, ઘપ્પા, ખાલી ગુફતાર, છેલ્લાડ, મારપીટ, ધીંગામસ્તી, ગરજ
કીસ ચીઝકા નામ હું. હમ લોગ નામકે શરીફ ઐર પાશુઓંસી
આદત રખતે હંય. કેહનેકે અચ્છે ઐર કામ ખરાબ.

કલીમ—માલુમ હોતા હય કે તુમ બી વાલીદ સાહેબકે મુરીદ હો
ચુકે હો. સલીમ તો પહેલેહી સર મુંડા ચુકા અબ મેં અકેલા રેહ જયા.

અલીમ—આપ ઉસી વકતતક અકેલે હંય કે અખ્યાનન તક
નહીં પહોંચે. જબ ઉનકે પાસ જાઓગે તો આપ બી મુરીદ હો જાઓગે.

કલીમ—ઈરફો દીલસે દૂર રખ્ખો. મેં ન સમજું તો બલા કયા
કોઈ સમજાય મુઝે.

અલીમ—વાલીદ સાહેબ બાત અયસી કરતે હંય કે લોહા પીગલ
જાય ઐર પથર મોમ હો જાય.

કલીમ—મેં વાલીદકે પાસ હરગીઝ ન જાઉંગા.

અલીમ—આપ જુલાએ ઐર બેટા ઉનકી ખીદમતમેં ન જાય,
ઇરસે જ્યાદા ખુરી કયા બાત હો સકતી હય ?

કલીમ—ઉનકો મેરે કામેંસે કયા બહસ, ઐર મેરે હાલતસે કયા
તઅલુક ?

અલીમ—કયા ઉનકો નસીહતકા ઇખ્તિસાર તહીં હય ?

કલીમ—મેં અળ બડા હો ગયા હું ચૌર ઉનકી હુકમતસે આઝાદ હું.

અલીમ—શરીફો મેં ચેહ દસ્તુર નહીં કે ચૌલાદ બડી હો જાએ તો માં બાપકા અદબ ચૌર લેહાઝ ન કરે.

કલીમ—જળ મુઝકો અપને નફા તુક્સાન ચૌર અચ્છે છુરે સમઝ-નેકી અકલ હય તો મુઝસે ચેહ કેહના કે ચેહ કરો ચેહ મત કરો, અયસા હય કે ગોયા મેં બેતમીઝ લડકા હું.

અલીમ—કયા ઈનસાનકી રાય ગલત નહીં હો સકતી ?

દોનોં બાઈ ચેહી બાતેં કર રહે ચે કે નૌકર દૌડી હુઈ આઈ ચૌર કહા મીયાં કલીમકો ખુલાતે હંય. નૌકરકો દેખકર કલીમને કહા કે મેં નહીં જાઉં. અલીમને કહા કે જળ વાલીદ સાહેબ આપકો ખુલાતે હંય તો આપકો જાના ઝુરૂરી હય અગર આપ ન જાએંગે તો ઇરકા નતીજ અચ્છા ન હોગા.

કલીમ—મેં ઉનકે પાસ ગયા ચૌર આફત નાઝલ હુઈ.

ચેડી દેર તક ઇસી કીરમકી બાતેં હોતી રહી કે નૌકર અંદરસે ખત લેકર આઈ ચૌર વોહ ખત કલીમકે હાથમેં દીયા. ઉસ વકત ફેહમીદા બી અપને બેટાં કે પાસ આગઈ થી. જળ તક કલીમ ખત પડતા રહા, ફેહમીદા ચુપ બેડી રહી. લેકીન ચેહ સમઝ ગઈ થી કે નસુહકા ખત હય ખત પડનેકે બાદ ફેહમીદાને પુછા કે ઇસમેં તુમ્હારે બાપને કયા લીખ્યા હય ?

કલીમ—તુમ જાનતી હો કે જીસ બાતકે પીછે વાલીદ સાહેબ પડતે હંય, ઉરકો નહીં છોડતે, શીર ખુલાયા હય.

માં—સીફ ખુલાનેકા ઇતના બડા ખત, ઝરા મેં બી દેખું.

ફેહમીદાને ખત લેકર પડા તો ઉસમેં ચેહ લીખા થા:—

“ ઐ જાને પીદર, ખુદા તુમ્હે નેક હીદાયત દે. મેંને તુમકો દો દફા ખુલાયા ચૌર તુમ ન આએ ચૌર ન કોઈ વજેહ બતાઈ કે ઝુરૂરી કામકી વજેહસે નહીં આયા, ઇસસે માલુમ હોતા હય કે તુમને મેરે હુકમકી કોઈ ઇઝઝત નહીં કી. અજરવે દુન્યામેં કોઈ ઝુરૂરી કામ અયસા નહીં હો સકતા કે બાપ ખુલાએ ચૌર બેટા ઉસ કામકી વજેહસે ન

આએ. બેકીન અગર કોઈ ઝુરત અયસી થી યા તુમ મળ્યુર થે તો ઉસસે મુઝકો ઇતેલા (ખબર) દેની ચાહીએ થી, ન સીઈ ઇસ ખ્યાલસે કે મેં તુમહારા બાપ હું ઔર તુમ મેરે બેટે હો. બદ્દે દુન્યાકે તરીકે ઇસ તરાહકે ખરતાવ કો લાઝમી કરતે હંય. દુન્યાકો ઇન્ટેઅમ ઇસ તરાહ ચલતા હય કે હર ઘરમેં એક માલીક, હર મોહલ્લેમેં એક રઈસ, હર બાઝારમેં એક ચૌધરી, હર શહેરમેં એક હાકીમ, હર મુલ્કમેં એક બાદશાહ, હર ફોજમેં એક અફસર હોતા હય. ગરઝ હર ઘર એક છોટીસી સલતનત હય ઔર જો અખ્સ ઉસ ઘરકો માલીક હય વોહ ઉસમેં બાદશાહકી તરેહ હય ઔર ઘરકે દૂસરે લોગ ઉરકી રીઆયા (રૈયત) કી તરેહ હંય. અગર મુલ્કમેં બદ ઇન્ટેઅમી મુલ્કકે હાકીમકી ગફલત ઔર બેપરવાહીસે હોતી હય તો ઝુર ઇસ ઘરમેં જો ખરાબી હય ઉરકો ઇલઅમ મુઝપર હય ઔર નેહાયત અફસોસ ઔર શર્મ કે સાથ માનતા હું કે અખતક મેં જહોતહી ગાશીલ ઔર બેખબર હાકીમ ઔર અફસર રહા હું. મેરી ગફલતને મેરે મુલ્ક કો ગારત (તખાહ) ઔર મેરી સલતનતકો ખરબાદ કર દીયા. મેરી બેખબરીને મુઝકે કમઝોર બના દીયા કે રીઆયા (રૈયત) પર મેરા અસર ન રહા. બદ્દે રીઆયા બી અયસી ખરાબ હો ગઈ કે અખ ઉરકે ઝુરત હોનેકી ઉમીદ નહીં. મેં અલ્લાહ તઆલા કે સામને જો તમામ જહાંનકો બાદશાહ હય ઔર સખ હાકીમોંકો હાકીમ હય અપને ઘરકી ખરાબીકો ઝીમદાર (જવાબદાર) હું ઔર મેને પક્કા ઇરાદા કર લીયા હય કે આયંદા મેરે ઘરમેં કોઈ ખરાબી ન રહે. બડી ખરાબી તો ચેહ હય કે મેં ઔર મેરી રૈયત યાને તુમ લોગ, અલ્લાહ તઆલાસે જો તમામ જહાંનકો બાદશાહ હય, બગાવત (લઝાઈ) ઔર સરકસી (કેહના ન માનના) પર તૈયાર હંય યાને ખુદાકે હુકમ નહીં માનતે, ઇબાદત જો હમકો વકત પર અદા કરની ચાહીએ, વોહ હમ નહીં અદા કરતે, ઔર ન કોઈ ઇસકી વજેહ બતા સકતે હંય. અગર દુન્યવી બાદશાહકો કોઈ હુકમ નહીં માનતે હંય, તો હમકો સઝ મીલતી હય, ઇસી તરાહ અગર હમ સખસે બડે બાદશાહકો હુકમ ન માને, તો હમકો સઝ મીલની ચાહીએ. અપની રૈયત મેં તુમકો સખસે બડી સમજકર, મેને ઇસ લીચે બુલાયા ચા કે તુમસે મજાવરા (સલાહ) કરૂં ઔર હમ સખ મીલકર

ખુદસે અપના કુસુર સુઆઈ કરાએ. ઔર આયંદા કે વાસ્તે અહદ
 (પક્કા ખીયાલ) કરે કે કબી ખુદાકે હુકમ કે ખીલાઈ ન કરેગે.
 તુમહારે ન આનેસે યેહ માલુમ હુવા કે તુમકો મેરા કુછ ડર નહીં હય,
 ન મેરી ઇઅજત હય. તુમ ઝરા મેરી ઔર અપની ઝીમેદારી (જવાબદારી)
 કે ધનસાઈ કે સાથ દેખો, તો તુમહેં માલુમ હો કે જીન બાતોંકા મેં
 તુમકો હુકમ કરના આહતા હું, વેહ સખ તુમહારે લીયે મુશીદ (કાયદે
 મદ) હંય. મેં જાનતા હું કે બહોત જમાનેસે ગુનાહ કરતે કરતે હમારે
 દીલમેં સીયાહી આગઈ હય, ઔર ઇમાનકી રોશની કમ હો ગઈ હય.
 લેકીન ઇસ વકત મેરા મતલબ ઇસી કહર થા કે હમ સખ તૌબાહ કરે
 ઔર અપની હાલતકો દુરસ્ત કરનેકી કોશીશ કરે. જખ મેં અપની
 આર તુમહારી પીછલી ઝીદગીપર નજર કરતા હું, તો ખ્હોત રંજ ઔર
 અફસોસ કરતા હું, કે ઇસ ખરાબીકા જીમેદાર (જવાબદાર) મેં હું.
 અગર મેં શુરસે તુમહેં અમ્મી તાલીમ દેતા ઔર અપના અમ્મી નમુના
 દીખાતા તો આજ તુમહારી યેહ ખરાબ હાલત ન હોતી. અખ તુમ
 સખકે ગુનાહોં મેં મેરા સાબ (જીમેદારી) હય ઔર તુમ સખકી
 ખતાઓંમેં મેરી શરકત (જીમેદારી) હય. અખ તુમ મુઝપર રહમ કરો
 ઔર અપની હાલત દુરસ્ત કરો, તાકે તુમહારે સખબસે કયામતમેં મેરી
 બેઈઅજતી નહો. ખુદા મુઝસે સવાલ કરેગા કે તુમને અપની ઔલાદકો
 કયું ખરાબ હોને દીયા. કયા તુમ પસંદ કરતે હો કે તુમહારી વજેહસે
 કયામત કે દીન મેં ખુદાકે ગજબ મેં પકડા જાઉં, ચુકે તુમ મેરે બંડ
 બેટે હો, મુઝકો સખસે ઝયાદા તુમહારા બરોસા થા કે ઇસ મુશકીલ
 મેં મેશ સાથ દોગે ઔર મેરી મદત કરોગે. અફસોસ તુમ મુઝસે
 મીલનેસે બી ડરતે હો, મેરી આસ ટૂટ ગઈ ઔર મેરે સખ મનસુબે
 (ઇરાદે) ખીગડ ગએ. ઇતના બડા કામ ઔર મેં અકેલા. તુમ
 જાનતે હો કે તુમહારા ખીગડના મેરે ઇન્તેઝામ મેં કીતની ખરાબી ડાલેગા.
 જોટે બડે સખ કહેંગે કે કલીમ જખ આપકા હુકમ નહીં માનતે તો
 હમપર આપ કયું સખ્તી કરતે હંય, બાત બાતમેં તુમહારા હવાલા દેંગે.
 આખીર હમ સખકો એક દીન મરના હય ઔર જીસ તરાહ મરના યકીની
 હય, ઇસી તરાહ યેહ બી યકીની હય કે અપને સખ કામોંકી જવાબ
 દેહી ખુદાકે સામને કરની હેગી. ઇસ લીયે મેને પક્કા ઇરાદા કર લીયા

ਹੁਣ ਤੇ ਅਪਨੀ ਐਰੇ ਤੁਮ ਸਭਕੀ ਆਂਗੀ ਤਾ ਛਾਵ ਘਟਵੇਂ, ਤਾਕੇ ਘੁਟਕੇ
ਧਰਮੇਂ ਸ਼ਰਮੇਂ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਐਰੇ ਗਯਾ ਮੇਂ ਫਰਮ ਸਭ ਗੀਰਫ਼ਤਾਰ ਨਹੀਂ.
ਯਾਦਾ ਲੀਖਨਾ ਭੁਰੀ ਨਹੀਂ, ਕੁਝ ਤੇ ਮੇਂ ਸੀਫ਼ ਐਕਥੀ ਜਵਾਬ ਤੁਮਸੇ ਸੁਨ
ਸਕਤਾ ਹੁੰਦੇ ਐਰੇ ਵੇਲੇ ਧਰਮੇਂ ਤੁਮ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਮੇਂ ਮਨਭਰ ਕਰੋ ਐਰੇ
ਘੁਟਕੇ ਸਭ ਫੁਕਮ ਮਾਨੋ, ਨਹੀਂ ਤੋ ਮੇਂ ਤੁਮਸੇ ਕੋਧਿ ਤਿਆਲੁਕ ਨ ਰਖੁੰਗਾ,
ਧਰਮੇਂ ਰਾਜਾ ਆਂਗੀ ਹੁਣ, ਧਰਮੇਂ ਦੀਨਕੇ ਰੀਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ ਐਰੇ ਤਿਆਲੁਕ ਤਾ ਮੇਂ
ਕਾਮਭਰੀ ਮੁਸੀਬਤ ਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇਮੇਂ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤਾ. ਘੁਟਕੇ
ਗਯਾਸੇ ਧਰਮੇਂ ਤੇ ਲੀਖੇ ਮੇਂ ਧਰਮੇਂ ਆਂਗੀ ਮੋਹਾਯਤਕੇ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਤਾ
ਹੁੰਦੇ, ਐਰੇ ਮੇਂ ਘੁਟਕੇ ਦੁਆ ਮਾਂਗਤਾ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਮੁਝਕੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਰਨੇਕੀ ਭੁਰਤ
ਨਾ ਹੋ. ਯਾਦਾ ਦੁਆ.”

ਘਟ ਪੜਕਰ, ਫੇਰਮੀਦ ਧਰਮੇਂ ਤੇ ਫੇਰਨੇ ਲਗੀ, ਤੁਮਹਾਰੀ ਕਥਾ ਰਾਧ ਹੁਣ ?

ਕਲੀਮ—ਭਾਵੇਂ ਤੇ ਉਨਕੇ ਗਰਮੇਂ ਦਵਾ ਦੀ, ਉਸਸੇ ਉਨਕੇ ਦੀਮਾਗ
ਮੇਂ ਧਰਮੇਂ ਆਗਧਿ ਹੁਣ, ਅਪਨੇ ਆਪਕੇ ਆਦਿਯਾ ਐਰੇ ਛਾਕੀਮ ਸਮ-
ਯਾ ਭੁਰਤ (ਦੀਵਾਨਗੀ) ਨਹੀਂ ਤੋ ਕਥਾ ਹੁਣ ?

ਮਾਂ—ਅਧਿਕਾਰ, ਅਧਿਕਾਰ.

ਕਲੀਮ—ਅਧਿਕਾਰ ਤੀਸ ਘਾਤ ਪਰ !

ਮਾਂ—ਤੁਮਹਾਰੀ ਉਲਟੀ ਸਮਝ ਐਰੇ ਅਧਿਕਾਰਸਮਤੀ ਪਰ.

ਕਲੀਮ—ਮੇਂ ਫਰਮੀਦ ਵਾਲੀਦ ਸਾਫ਼ੇਯ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਜਾਓਗਾ.

ਮਾਂ—ਤੋ ਸ਼ੀਰ ਕਥਾ ਫੇਰਾਦਾ ਹੁਣ ?

ਕਲੀਮ—ਅਧਿਕਾਰ ਤੋ ਘੁਟ ਵਾਲੀਦ ਸਾਫ਼ੇਯ ਲੀਖ ਧਰਮੇਂ ਤੇ ਰੀਸ਼ਤੇ ਨਾਤੇ
ਐਰੇ ਮੋਹਾਯਤ ਤਾ ਧਰਮੇਂ ਨਹੀਂ ਕਰੇਂਗੇ, ਧਰਮੇਂ ਲੀਖੇ ਮੇਂ ਘੁਟ ਧਰਮੇਂ ਧਰਮੇਂ
ਜਾਓਗਾ. ਮੁਝੇ ਧਰਮੇਂ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁਣ. ਮੇਂ ਘੁਟ ਕਮਾ ਸਕਤਾ ਹੁੰਦੇ, ਐਰੇ
ਮਝੇਫ਼ਸੇ ਆਂਗੀ ਧਰਮੇਂ ਕਰ ਸਕਤਾ ਹੁੰਦੇ.

ਮਾਂ—ਫੇਰਮੀਦ ਸ਼ੀਰ ਮੇਂ ਫੇਰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਤੁਮਹਾਰੇ ਆਪਨੇ ਸਭ ਘਾਤੇ ਤੀਕ
ਲੀਖੇ ਹੁਣ; ਧਰਮੇਂ ਘਾਤਪਰ ਸ਼ੀਰ ਧਰਮੇਂ ਕਰੋ.

બાપ આઠવા.

નઈમાકી ખાલાબદ જ્ઞેન સાલેહાને આકર ઉસ્કે
 મનાયા ઐર ખાના ખીલાયા ઐર ઉસ્કે
 સાથ નઈમા ખાલાકે ઘર ચલી ગઈ.

અબી ફેહમીદ કલીમસે બાત પુરી નહીં કરને પાઈ થી કે સાલેહાકી
 ડાલી પહોંચ ગઈ. સાલેહાને ઉતરનેકે સાથ ખાલાસે પેહલે ચેહ પુછા
 કે નઈમાને ખાયા પીયા યા નહીં.

ખાલા—કુછ નહીં.

સાલેહા—આખીર કયા બાત હુઈ?

ઈસપર ખાલાને શુરસે આખીર તક સળ હાલ સુના દીયા. સાલેહા
 બડી અક્લમંદ લડકી થી. ઉસને કહાકે મેં અપની જ્ઞેન નઈમાકો
 રાઝી કરલુંગી. ઇસ્કે બાદ સાલેહા કમરે કે અંદર ગઈ, જહાં નઈમા થી
 ઐર દૌડકર નઈમાકો લપટ ગઈ. નઈમાને અપનેકો અયસા ખના
 લીયા કે દેરસે પડી સોતી હય; શીર ખોલી હમકો મત સતાઓ, સોને દો.

સાલેહા—મેં સાલેહા હું, ઉઠો મોંહ ખોલો, અબીસે કયું સો
 રહી હો, જી કયસા હય ?

ઈસપર નઈમા રોતે લગી. ઐર કુછ જવાબ ન દેતી થી. જગ્ય
 સાલેહાને જ્ઞેત પુછા તો નઈમાને રોકર કહા મે ઇસ ઘરસે નીકલ જાઉંગી.

સાલેહા—જ્ઞેન, તોખા કરો, અયસી ખુરી બાત મોંહસે ન નીકલો.
 ખુદા ન કરે કે કાસી શરીફકી બહુ બેટી ઘરસે નીકલે.

નઈમા—સુઝકો અમ્માને થપડ મારા.

સાલેહા—કય ઐર કયું?

નઈમા—આજ સુબેહ હમીદકો લડકા દેકર મેં હાથ મોંહ ઘોને
 ચલી ગઈ થી, લડકે કો હમીદને રોતા હુવા છોડ દીયા. ઇસપર

मे'ने हभीदाको आहीस्तासे हाथ लगा दीया तो वोह अपने आप जमीनपर गीर पड़ी और जरासी चोट लग गई.

सालेहा—हभीदाने भेसबब रोता हुआ लडके को कयसे ढीका दीया ?

नधमा—हभीदा की नमाज कजा होती थी. अब्भों भिस आतपर जागडी के मे'ने नमाजको कयुं पुरा कहा.

सालेहा—कया तुमने नमाजको पुरा कहा था ?

नधमा—हां, मे'ने नमाज को पुरा कहा था, अब्भोंको तो पुरा नहीं कहा. वोह कयुं गुस्सा हुआ ?

सालेहा—भला कोई आदमी तुम्हारे भां आपकी पुरा, कहे तो कया तुमको पुरा लगे था नहीं.

नधमा—तो कया नमाज उनकी अब्भों हय ?

सालेहा—उनको धिमान हय उनको नमाज भां आपसे ज्यादा ध्यारी हय और पुढाके सब हुकमोंसे वोह मोहोब्यत करते हंय.

नधमा—तो कया मे' भेधिमान हुं ?

सालेहा—कया सय केह हुं ?

नधमा—तुम्हे पुढाकी कसम, सय आत कहे.

सालेहा—शीर पुरा तो नहीं मानोगी ?

नधमा—सच्ची आतमे' पुरा माननेकी कया वजह हय.

सालेहा—ज्हेन, सच्ची आत तो येह हय के तुम्हारे कामों में और आतोंमे' धिमानकी नीशानी नहीं हय. मुजसे पुछनेकी कया जरूरत हय. तुम पुढही जताओ के कौनसा काम धिमान वालोंसा करती हो. जाना, पीना, सोना, धरकाकाम, धंधा ज्य्यों के पालना येह काम तो दुन्यामे' पुरे भले मुसलमान या काशीर सब करते हंय. भला जेक काम अससा जताओके उसमे' तुम्हारा धिमानदार होना पेहचाना जये.

નર્મમા—મેં જાનતી હું કે ચૌરતોં કે વાસ્તે જ્ઞાત રોઝે નમાઝકી ઝરત નહીં, ઉનકો ધરકે કામેસિ ઇતિની પુરસત કહાં હય કે નમાઝેં પડા કરેં. ચૌરતોંસે મેહનત કહાં હો સકતી હય ?

સાલેહા—નમાઝ મેં ચૌર ચૌર ઇબાદતોં મેં ન તો છપરા ઉઠાના પડતા હય ન લકડીયાં ઉઠાની પડતી હંય કે ચૌરતેં કમઝોરીકા બહાના કરેં બદકે ચૌરતોંકો નમાઝ પડનેકી પુરસત મરદોંસે જ્યાદા મીલતી હય, ચૌરતેં મરદોંસે જ્યાદા કીમતી કપડે ચૌર ઉમદા ઝેવર પહેનતી હંય, બદકે બાઅઝે મદેં તો ચાંદીકી અથુંઠી તક નહીં પહેનતે. ઇસિપર બી ચૌરતેં નમાઝ ન પડહેં તો બડી નાશુકરીકી બાત હય કે રૂપીયા કમાનેકી મહેનત બી નહીં કરની પડતી. જો કે મરદોં કે ઝીઅે હય, શીર બી એબાદત નકરે.

નર્મમા—તુમ તો મૌલવી સાહેબ બનકર આગઈ.

સાલેહા—મૌલવીઓં કે દરજ્જે મૌલવીઓં કે સાથ હંય. મેં બેચારી કીસ લાયક હું. મૌલવીઓંકી જીતીકી બરાબરી બી નહીં કર સકતી.

નર્મમા—અફસોસ, તુમ હમારી અમ્માં કે યહાં પચદા ન હુઈ.

સાલેહા—અફસોસ કયા હય મેં શુકકી બાત સમજતી હું.

નર્મમા—કયું ?

સાલેહા—તુમ બતાઓ તુમને અફસોસ કયું કીયા.

નર્મમા—મેંને યેહ ખીયાલ કીયાકે તુમ હમારી અમ્માં કે યહાં પૈદા હોતી તો દોનોંકો અમ્મજ થા. હમારી અમ્માં તુમ જયસી બેટી નમાઝ પડનેવાલી પસંદ કરતી ચૌર તુમ બી અમીર ધર પાતી તો ખાના, કપડા, નૌકર, ઝેવર સબહી તરાહકી ખુશી થી.

સાલેહા—અગર ઇસ ખુશીકા યેહી નતીજ હય કે આદમી ખુદાકે જીલ જાય તો મેરે નજદીક યેહ અમીરી દુન્યાકા જાંનલ ચૌર આખીરતકા વખાલ હય. કોન ચાર દીનકી ખુશીકે વાસ્તે હમેશા હમેશાકી મુસીબત મોલલે (ખરીદ કરલે). મુઝકો ખુદાકે ફઝલસે પેટ ભરકર રોટી ચૌર તન બદન ઢાંકનેકો કપડા, રેહનેકો મકાન, લેઝનેકો ચાર પાઈ, પીનેકો પાની, સાંસ લેનેકો હવા, સબ કુછ મીલતા હય.

મેં નહીં જનતી કે મુઝકો દુન્યામેં કીસી ઔર ચીઝકી ઝુંરત હય. તુમમેં ઔર મુઝમેં ચેહ ફર્ક હય કે તુમને પથર યાને સોના, ચાંદી મુઝસે ઝ્યાદા અપને ઉપર લાદ દીયા હય; ઔર બોઝસે કાન તુમહારે કટે જાતે હંચ, નાકબી બોઝસે તકલીફ ઉઠાતી હય, મેં નહીં કેહતી કે તુમકો ખાનેકી તકલીફ હય, મગર સુરત તુમહારી ચેહ હય કે બદનપર બોટી નહીં, હાથ પાઉમેં જાન નહીં, હરસાલ જીલ્લાબ, હર મહીને કોઈ નકોઈ ખીમારી, રોઝકી દવા દારૂ. મુઝકો દેખો કે ખુદાકે ફઝલસે તુમસે ડબલ (દુગની) હું, અગર એક હાથસે તુમહારે દોનો હાથ પકડલું તો તુમસે હીલાબી ન જાએ.

નઈમા—ખીમારી અમીરીકી નીશાની હય?

સાલેહા—નીશાનીકા ઝીક નહીં હય. તકલીફ ઔર આરામકી ગુફતગુ હય, ખાને પીનેકી જો ખેરીકરી તુમકો હય, ઉરકા ચેહ નતીજા હય કે તુમ સદાકી દુખ્યા હો, હમેશાકી રોગન હો, કપડા તુમહારા અયસા બારીક હય કે અપનેહી રીસ્તેદારોસે પરદા કરના પડે. રહા ઝેવર, જીસકી ઝકાત ન ખેરાત ઈસસે ખેડીયાં ઔર હથ કડીયાં પહેનના અઝા, બડી ખુશી મોહોખ્ખતકી હોતી હય, ઉરકા ચેહ હાલ હય કે સબસે લડતી હો, ઔર ઈસી લીએ રો રહી થી. તુમને ગુસ્સેમેં અપને બચ્ચેકો મારા, તો ફીર ખાલા જાનને તુમકો એક થપડ માર દીયા તો ક્યા હુવા. જયસે તુમ અપને બચ્ચેકી માં, વોહ તુમારી માં.

નઈમા—અગર વોહ મેરે ખીલાફ હો ગઈ હય, તો મુઝે પરવા નહીં, અક્લાહ માલીક હય.

સાલેહા—ક્યા તુમ અલ્લાહકો માલીક સમજતી હો ?

નઈમા—કોઈ અયસા બી હોગા, જો અલ્લાહકો માલીક ન સમજતા હો.

સાલેહા—અગર અયસા સમજતી તો અલ્લાહકે હુકમ નમાઝ કે લીએ અયસી બાત મોંહસે ન નીકાલતી, જીસપર ખાલા જાનકો ગુસ્સા હુવા.

નઈમા—મેને જાન ખુજકર થોડાહી કહા થા, મોંહસે નીકલ ગયા થા.

સાલેહા—કબી ખાલુ જાન કી શાન મેં અયસી બાત તુમહારે મોંહસે નહીં નીકલતી. બડે બાઈ કે લીએ બી અયસા સખ્ત કલેમા કહો તો કીતના ખુરા લગે.

વોહ સુનકર નઈમા કુછ ડરી ઔર આહીસ્તાસે અપને મોંહપર થપડ મારી ઔર તૌબાહ, તૌબાહ, કેહને લગી.

સાલેહા—અસ સમજલો કે અયસાહી ખાલા જનને થપડ માર દીયા.

નઈમા—તો ક્યા કુછ મેં કેહતી હું ?

સાલેહા—તુમ સબ કેહ લેતી લેકીન જુદમ ન કરતી.

નઈમા—ક્યા ?

સાલેહા—તુમહારે ભૂખે રેહનેસે તમામ ઘર દીનબર ભૂખા રહા. અચ્ચા દૂધકો તરસા, નૌકર તુમહારે પાસ રોટી લેકર આઈ, ઉરકો તુમને લાત મારી.

નઈમા—મેં નહીં સમજતી થી કે મેરી બાત, અમ્મકો ઇતની ખુરી લગેગી, અગર મેરી બાત ખુરીથી તો ઉસ વકત મુઝે ખુદાને સજા નહીં દી.

સાલેહા—તુમહારી બાત બ્હેત ખરાબ થી, અયસી બાતોંકા નામ કુફ્ર ઔર શીર્ક (શરીક કરના ખુદાકે સાથ) હય. તુમકો જલદી સજા નહીં મીલી ઇસસે ખુશ નહોં. ખુદાકી લાડીમેં આવાજ નહીં, વોહ અન્વલ દીલ (છુટ) દેતા હય, લેકીન શીર ઉરકી પકડ બ્હેત સખ્ત હય. મુમજીન હય અયસીહી બાતોંકા વખાલ હો કે તુમ ખાર્વીન્દ કે ઘર નહીં રેહ સકતી. તુમહારી માં તુમસે ઇતની મોહોખ્ખત કરતી હય ઔર તુમહારા દીલ અયસા હય કે ઝરાસી બાત મેં શીર ગયા, સારી નેકી ઉનકી ખરબાદ, તમામ સુલુક બેકાર, તમામ એહસાન ગારત, ક્યા ઇનસાફ હય કે ઇતનીસી બાતમેં ઉનકી ઉમર બરકી મહેર બાની, મોહોખ્ખત, હમદર્દી, ખેરખવાહી, ઔર પુરવરીશ, સબકો ભુલા દીયા જાવે ?

નઈમા—તો શીર અબ મેં ક્યા કરું ?

સાલેહા—અમ્મકો પાસ જાકર અપની ખતા મુઆફ કરાઓ. સબકે સાથ ખાના ખાઓ.

નઈમા—૭ તો ચાહતા હય મગર શર્મ આતી હય.

સાલેહા—તુમકો તરસ નહીં આતા કે સારા ધર બૂખા હય, રાતભર મેં સળકા કયા હાલ હોગા.

નઈમા—અચ્છા ખાના મંગવા લો મેં ખાલુંગી ઐર નહીંકો દુધભી પીલા દુંગી.

ઇસકે બાદ સાલેહા કમરેસે નીકલી ઐર ખાલા જાનકે પાસ ગઈ ઐર કહા મુખારીક હો, મેરા ઐર નઈમાકા ખાના દીજીએ.

ફેહીમીદા—સય કહો તુમને તો કમાલ કીયા. ક્યુંકર મનાયા, કીસ તરાહ સમજાયા, મુઝકો તો ઉમીદ નથી કે વોહ કીસી દબસે સીધી હોગી. ઉરકા ગુરસા ખુદાકી પનાહ, જયસે કીસીકો જીન ચડતા હય, તુમને કયા જાદુ કીયા કે, અયસે ભૂતકો ઉતારા.

ગરજ કોઈખ્યાધી રાતકે વકત સળને ખાના ખાયા. સાલેહા ઐર નઈમાને કમરેમેં ખાયા ઐર બાકી સળને મીલકર દુસરે કમરેમેં ખાયા. ઇસકે બાદ સાલેહા ઐર નઈમા મેં ચુફતગુ હોને લગી. નઈમાને કહા અબ મેરા દીલ ધરમેં લગ નહીં સકતા, મેં એક તો પરદેહી બેઠનેવાલી, દુસરે કોઈ હુન્નર નહીં આતા કે ચાર પેસેકા સહારા હો, દેખતે દેખતે સાથવાલી લડકીયાં કયસે કયસે કામ સીખાઇ કે હુન્નરકી બદોલત ધર બેઠે બાદશાહી કરતી હંય. અમ્માંકે નારાજ હોનેસે મેરા દીલ ટુટ ગયા. અબખાજાન બી હરવકત નમાઝ રોઝેકા ઝીક કરતે હય, મેરા કઈ દીનસે દીલ ગભરાતા હય, દીલમેં આતા હય કે તુમ્હારે ધર ચલું, ચંદરોઝ મેં અમ્માં બી ઇસ લડાઈ ઝગડેકો ભૂલ જાએંગી ઐર મેરી તબીઅત ઠીક હો જયગી, શીર જબ અમ્માં ખુલાંયગી તો મેં ચલી આઉંગી.

સાલેહા—મેં બી ઇસ બાતકો પસંદ કરતી હું, મગર અપની અમ્માંજાનસે ઇજાજત લેલો.

નઈમા—મેરી તરફસે તુમ પુછો, મુઝે શર્મ માલુમ હોતી હય.

સાલેહા—બેર મેં પુછ દુંગી. ઇસ વકત રાત અચાહ હો ગઈ હય નમાઝ સુખ્હેકે વકત પુછલુંગી.

નઈમા—ડોલીવાલોંકા ઇસી વકત ખબર કરાદો શાયદ વકતપર ન મીલે. ઇસકે બાદ નઈમા ઐર સાલેહા દોનોં સો રહીં. અબી તારે

કુછ કુછ નીકલે હુવે થે કે સાલેહા નમાઝ સુન્હે કે વાસ્તે ઉઠી ઔર નમાઝ પડકર ખાલા કે પાસ જા ખડી હુઈ ઔર કહા ખાલા જાન, અબ્બ મેં જાઉંગી.

ખાલા—ઈસકદર જલદી !

સાલેહા—શીર જલદ આ જાઉંગી.

ખાલા—ઝરા નધમાકે મીઝાજકો દુસ્ત હોને દીયા હોતા.

સાલેહા—વોહબી મેરે સાથ જાના ચાહતી હય. મુઝસે કેહ દીયા હય કે તુમ મેરી તરફસે ઈન્જાત લેલો.

ખાલા—મેં તુમસે કેહ દેતી હું કે ઝયાદા મત રોકના, જલદી વાપસ કરના ઔર ઉસ્કો નેક હીદાયત કરના.

સાલેહા—જહાંતક મુઝસે હો સકેગા સમજાઉંગી ઔર ઉનકો મોલવીઓંકે વાઝેઝ સુનાઉંગી. ખુદાસે ઉમીદ હય કે ઝુરર અસર હોગા. ઉસ્કે બાદ સાલેહા વાપસ ગઈ તો માલુમ હુવા કે નધમા ચુપકેસે ઉઠ બઝેઝકો લે માંસે બગેર મીલે ડોલીમેં બેઠકર રવાના હો ગઈ; શીર સાલેહા બી દૂસરી ડોલીમેં ચલી ગઈ. સાલેહાસે ઉસ્કી ખાલાને જાનેસે પેહલે થેહ કહા કે દેખા નધમા કા ચુસ્સા કે બગેર મીલે ચલી ગઈ, અગર મેં ઉસ્કી બાતોંપર ખીયાલ કરેં તો જીતેજી સુરત ન દેખું; કયા કરેં કમબખ્ત દીલ નહીં માનતા, ઇસ કે ગમને મુઝકો ખા. લીયા.

સાલેહા—આપ રંજ ન કીજીએ. ઇન બાતોંકી તરફ તવજ્જોહ કી હય તો ઇનશાઅલ્લાહ આહીરતા આહીરતા સબ ઠીક હો જાયગી. અબ્બ કલીમકા કુછ ઝીક કીયા જાયગા.

બાબ નવમા.

કલીમકા આપસે નાખુશ હોકર ઘરસે ચલેજાના. નમુહને કલીમકી ખરાબ ચીઝેં ઔર બેહુદા કીતાબેં જલાદી.

નધમા તો સુન્હે કે વક્ત રવાના હુઈ મગર કલીમ રાતહી કો ઘરસે નીકલ ગયા. જબ સાલેહા ડોલીસે ઉતરી, ઘર કે લોગ ઉસ્કો મીલને મેં

મશગુલ હુએ, તો કલીમ ચુપકે સે દરવાજા ખોલ નીકલ ગયા. ઇતના બી તો નકીયા કે રાતકા વકત હય, કીસીકો દરવાજા બંધ કરને કે વાસ્તે કેહ જાતા. જળ નઇમા આર સળ ધરવાલે ખાના આ ચુકે ઔર ફેહમીદા ને સોનેકા ઇશિદા કીયા, તો દેખા બાહર કા દરવાજા ચોપટ ખુલા પડા હય. કલીમ કો ઇધર ઉધર દેખા કહી પતા નલગા; સમઝી કે બાહર ચલ દીયા હય. રાત ઝયાદા હોગઇથી ઔર ફેહમીદા ચેહ સમઝીથી કે સુખ્હેકો જલ્દ આ જાયગા, ઇસલીયે ઇસ બાતકા ઝયાદા ચર્ચા ન કીયા. સળ લોગ સો રહે. નસુહ સુખ્હેકી નમાઝ પડકર વાપસ આયા. કલીમકી નાફરમાનીપર ઉરકો ખ્હોત ગુસ્સા આ રહાથા, ઉસને ચેહ સમઝા કે મેરે ખુલાને ઔર ખત લીખનેકા તો અસર નહીં હુવા. એક દફા ઝપ્પાની ફેહકરબી દેખ લું, અગર રૂબરૂ સુનનેસે બી ન સમઝા તો મજબુરી હય. ઇસલીયે વોહ પેહલે મરદાને મકાન મેં આયા ઔર જળ ઉરકો કલીમ નઝર ન આયા, તો ઉસને નોકરોં સે પુછા, મગર કીસીને સાફ જવાબ ન દીયા, તો વોહ નોકરોંપર ખ્હોત ખફા હુવા કે તુમ લોગ કયસે નાલાયક હો મુઝે ઇસકા ઠીક પતા કયું નહીં દેતે, તુમ અપને ખ્યાલમે ઉરકી ખૈરખવાહી કરતે હો; મગર મેં તુમસે સચ કેહતા હું કે કલીમકી ખરાબ બાતોંકા છીપાના ઉરકે હકમેં ખ્હોત ખરાબ હય; મુઝે માલુમ હય કે વોહ ઇસ કદર સવેરે નહીં ઉઠતા, શાયદ કીસીને ઉસે જગાકર યહાંસે બાહર બેજ દીયા હય. નોકરોંને જવાબ દીયા કે રાતકો મકાનમેં દૂસરી સવારી આઇથી. ઇસલીયે હમકો અપને મકાનોંમેં જાનેકી ઇજ્જત હો ગઇથી. હમ લોક સુખ્હેકો અપને ઘરોંસે આય હય, યહાં આકર સાહેબઝાદે સાહેબકો નહીં દેખા, ચેહ ખ્યાલ કીયા કે ઘરમેં તશરીફ રખતે હોંગે. હુઝુર, બેગમ સાહેબસે હાલ દરયાફત કરે. ચેહ સુનકર નસુહ અંદર ગયા ઔર સળ દરતુરકે મુવાશીક ઉરકો સુખ્હેકા સલામ કરનેકે લીએ જમા હો ગએ. ફેહમીદા ઉસ વકત કુરઆન શરીફ પડ રહીથી. થોડી દેરકે બાદ ફારીગ હુઇ તો નસુહને કહા, કયા સાહેબાખી ચલીં ગઇં?

ફેહમીદા—અબતક તો વોહ ઘર બી પહોંચ ગઇં હોંગી. નઇમાબી ઉનકે સાથ ગઇ.

નસુહ—મનકર યા ખીગડકર.

ફેહમીદા—કુછ મનકર, કુછ ખીગડકર.

નસુહ—ચેહ કયા?

ફેલ્મીદા—સાલેહાને જોતા કુછ સમજાયા ચૈર આધીરાતતક અપના સર ખા લીયા, ઉરકે કેહનેસે ઉસને ખાના ખાયા ચૈર લડકેકો દુધબી પીલા દીયા. ચેહ તો ઉરકા મનના થા. ખીમડના ચેહ કે સુખહોકો બેમીલે રખસત હો ગઈ.

નસુહ—કલીમ કહાં હંય ?

ફેલ્મીદા—મગરીબકે બાદ મેરે પાસ બેઠાથા, મેં ઉરકો સમજાતી રહી. તુમહારા ખત આયા, ઉરકો પડહા, ઇતનેમેં સાલેહાકી ડોલી પહોંચી મેં બાતેં કરને લગી, લોગોંકો ખાના દીયા, સોનેકો ગઈ તો દેખા મકાન ખાલી પડા હય.

નસુહ—જોત અફસોસ હય, અબ મેં ઉરકે કમરે મેં જાકર દેખતા હું શાયદ કોઈ ખત લીખકર છોડ ગયા હો. કલીમ કે કમરે મેં પહોંચ્યા તો ક્યા દેખતા હય કે એક મેઝપર તાશ, શતરંજ, ચોસર વગેરા રખ્યા હુવા હય ચૈર મુખતલીફ બાજે બી રખે હંય, દુસરી મેઝપર જીતની કીતાબેં હંય સબ જૂટે કીરસે હંય, ખરાબ નાવલે ગદે ચૈર બેહયા મઝમુનવાલી કીતાબેં હંય, ચેહ દેખકર નસુહકો જોત ગુસ્સા આયા ચૈર ઉસને સબ કીતાબોંકો આગ લગાદી. ઘરમેં વાપસ આયા તો કેહને લગા કે કોઈ ખત નહીં મીલા. ફેલ્મીદાને કહા કે કોઈ કેહતાથા કે તુમને ગુસ્સેમેં આકર કલીમકે કમરેકો આગ લગાદી.

નસુહ—મેંને ઉરકી કીતાબોંકો જો સબ ખરાબ ચૈર બેહુદા થી આગ લગાદી.

ફેલ્મીદા—અયસા ગુસ્સા બી ન ચાહીચો, કીતાબેં બીક સકતી થી.

નસુહ—જીત કીતાબોંકો મેંને જલાયા હય, ઉનમેં શીર્ક, કુફ્ર, બેદીની, બે હયાઈ, ગુટ, આશીકી માશુકી ચૈર ગુનાહકી બાતેં થી. ઇતલી કીતાબોંસે કલીમ ખરાબ હુવા.

ફેલ્મીદા—જવાનેકી ક્યા ઝરત થી ? પડી રેહને દી હોતીં યા બીક જાતી.

નસુહ—પીછલી ગરમીયોંકા ઝીક હય કે મોરીમેંસે સાંપ નીકલાથા. ઉરકો દેખકર સબ ડર ગએ થે ચૈર બાહર નીકલના બેહુના છોડ દીયાથા.

ઔર સળ ચેહી ફહતેથે કે સાંપકો પકડકર મરવાદો. સાંપકે લીયે તુમને ચેહ નહીં કહા, પડા રેહને દો, શાયદ કોઇ સપેરા મોલ લે જાય. મેં તુમસે સચ કહતા હું કે ચેહ કીતાબેં ઉસ સાંપસે જ્યાદા અહેરવાલી ઔર ડસનેવાલી થીં; ઉનકી કીમત ચોરી ઔર ઠગી કે માલસેં જ્યાદા હરામ. કલીમકો ઔર શીટકાર કયા હય ઇસી સાંપકા અહેર ઉરકો ચડહા હુવા હય ઔર શયતાનને ચેહી મંતર ઉસપર પડકર કુંકે દીયા હય.

ફેહમીદા—આંખીર ઇસ અહેરકા તીરયાક (ઉતાર) ઔર ઇસ મંતરકા તોડ બી કુછ હય યા નહીં ?

નસુહ—મેશક હય, દીન મઝહુબ ઔર અખલાકકી કીતાબેં ઇસકા તોડ હય, મગર કોઇ ઉનકો પડનેવાલા બી હો. હાલત ચેહ હય કે રોઝ અપનેકો સાંપસે કૂટવાતે હંય ઔર તીરયાક (ઉતાર)સે ભાગતે હંય, ઇસકા અંજમ કયા હોગા ? હલાકત ઔર બરબાદી ઔર ખરાબી. અબ હમ ચેહ બયાન કરતે હંય કે ઘરસે નીકલકર કલીમપર કયા ચુઝરી.

બાબ દસવાં.

કલીમકા ઘરસે નીકલકર અપને દોસ્ત મીરઝા ઝાહીરદારબેગ ઔર ફીતરતકે ચહાં જના.

ઘરસે નીકલકર કલીમ અપને દોસ્ત મીરઝા ઝાહીરબેગકે ચહાં ગયા. મીરઝાકી ખુશામતને કલીમકો અચસા ઘેઢિમેં રખ્યાથા કે વોહ મીરઝાકો અપને માં બાપ, ભાઈ, બહેનસે બડકર અપના દોસ્ત ઔર ખેરખવાહ સમજતા થા. બઝેર આઝમાયશ ઔર ઇમ્તેહાન કે કલીમકો મીરઝાપર નાતજશ્મેશરીકી વજ્હેસે બરોસા હોગયા થા. મીરઝાને કલીમકો ચેહ યકીન દીલા રખ્યાથા કે મેં બ્હોત દૈલતવાલા હું ઔર મેરી બ્હોત જયદાત હય. અસલમેં વોહ ગરીબ આદમી થા લેકીન કપડે અમીરોં જયસે પહેનતા થા. કલીમને ઉરકે મકાનપર જાકર આવાજ દી તો મીરઝા બાહર નીકલા ઔર નીકલતેહી ચેહ બોલા આપ હંય ? ઝરા ઠેરીયે, મેં કપડે પહેન આઉં તો આપકે સાથ ચહું.

કલીમ—મુઝે કહીં ઔર જના નહીં હય. મેં આપહી કે યહાં આયા હું.

મીરજા—અગર કુછ દેર તશરીફ રખના હય તો મેં અંદર પરદા કરાઉં.

કલીમ—મેં આજ રાતકો આપકે યહાં રેહનેકે ખ્યાલસે આયા હું.

મીરજા—બેહતર યેહ હોગા કે સામનેકી મસજીદમેં આપ તશરીફ રખેં, બડી હવાકી જગા હય. મેં અબી આતા હું.

કલીમ—જો મસજીદમેં ગયા તો દેખા તો ખ્હોત પુરાની ઉન્નડ મસજીદ હય, ન કોઇ હારીફ હય, ન મૌલવી ન સફાઇકા ઇન્તેઝામ હય. ખ્હોત દેરકે બાદ મીરજા આયા ઔર કલીમકે બોલનેસે પેહલે કેહને લગા કે મેરી બીવી ખ્હોત બીમાર હય. આપકે પાસસે ગયા તો ઉસ બેહોશ પાયા; ઇસ વજેહસે દેર હુધ. યેહ ફરમાઇએ કે ઇસ વક્ત તશરીફ લાનેકી કયા વજેહ હય. કલીમને સખ હાલ સુનાયા.

મીરજા—શીર અબ કયા ઇરાદા હય?

કલીમ—ધર જાનેકા તો ઇરાદા નહીં ઔર જો આપકી સલાહ હો.

મીરજા—સુખકો દેખા જાયગા, અબ આપ આરામ કીજીએ. મેં બીજાના બેજ દેતા હું ઔર મુઝકો બીવીકી બીદમતકે લીધે ઇજાઝત દીજીએ.

કલીમ—તુમ તો કેહતે થે કે હમારે બડે બડે મકાન હંય, બાગ હંય, દુકાનેં હંય, ઔર હાલત અબ યેહ હય કે એક આદમકિ વાસ્તે રાતકો હયરાનેકી જગા નહીં હય.

મીરજા—અફસોસ, આપને મેરી આદતકો ન પેહચાના. અસલ ખાત યેહ હય કે વાલીદ સાહેબકે મરનેકે બાદ રીશ્તેદારોંને જાયદાતકે મુતઅલ્લીક ઝગડે ઔર મુકદમે શુરૂ કીયે. અયસી બાતોંસે મેં ભાગતા હું, ઝગડોંકી વજેહસે અલગ હો ગયા. અબ સખ લોગ મુઝકો મનાના ચાહતે હંય, તાકે ઇન્તેઝામ ફુરૂસ્ટ હો, લેકીન મેં ઇન ઝગડોંમેં નહીં પડના ચાહતા.

કલીમ—લેકીન આપને મુઝસે ઇસકા ઝીક (ખયાન) પેહલે નહીં કીયા

મીરઝા—ધરકે ઝગડોંકા બાહર ખયાન કરના ઠીક નહીં.

કલીમ—મીરાગ તો ભેજ દીજાએ, અંધેરેમેં જી ગબરાતા હય.

મીરઝા—મેંન તો લેમ્પ રોશન કરનેકા ઇરાદા કીયા થા, લેકીન ગરમીકે દીન હંય, પરવાને (કીડે) બહોત જમા હો જાએંગે ઔર આપ પરેશાન હો જાએંગે.

કલીમ ગુસ્સેકી વજેહસે બગેર ખાએ ધરસે નીકલા થા. ઉરકો ખ્યાલ થા કે મીરઝા ખાનેકે લીયે પુછેંગે, તો કેહ દુંગા, લેકીન જ્ય મીરઝાને ન પુછા ઔર જાને લગા તો કલીમને બેશર્મ હોકર ખુદ કહા કે ભાઇ મેને ખાના નહીં ખાયા હય.

મીરઝા—તુંમને આતેહી કયું નહીં કહા, અજ્ઞ મતની રાત ચુઝર ગઇ, કયા હો સકતા હય. સખ દુકાને બંદ હો ગઈ ઔર જો ખુલી હંય ઉનમેં ખાસી ચીજેં હોંગી. એક બાત સમજમેં આતી હય કે ચને જુનવા લાઉં.

પેહ કેહકર જલદીસે બાહર ગયા ઔર ચને જુનવા લાયા. કલીમ બહોત બૂખા થા. ઉસને ચને ખા લીયે. ઉરકે બાદ મીરઝાને ખીછોના બીજવા દીયા ઔર ખુદ ચલા ગયા. કલીમ મસજદમેં અકેલા થા અગર કોઇ ઔર હોતા ઔર તૌબાહ કરતા ઔર નસીહત પકડતા ઔર નમાઝે સુબ્હમેં બાપકે શરીક હો જતા. લેકીન કલીમકે સરપર માંબાપકી નાફરમાનીકી મુસીબત સવાર થી, રાતકો બહોત દેરસે નીંદ આઇ, સુબ્હ હોતે હોતે આંખ લગ ગઇ તો મોહલ્લેકા કોઇ ચોર ઉરકી ટોપી, જુતી, રમાલ, તકયા, ચાદર લેકર ચલદીયા, દીન ચડહે જગા શીર કયા દેખા કે મસજદકે ફર્શ પર પડા હય, તમામ ચીજેં ગાયબ હંય, મીરઝા કા પતા નહીં. ઇસ ખ્યાલમેં રહા કે કોઇ આદમી ધધર આ નીકલે તો ઉરકે હાથ મીરઝાકો ખુલાઉં, કયું કે જુતા, ટોપી, ઔર કપડે ન હોનેસે ખુદ નહીં જ સકતા થા. દીનબર ઉસ ઉજડ મસજદમેં કોઇ નહીં આયા, શામ હુઇ તો કલીમ મીરઝાકે મકાન પર ગયા, આવાઝ દી તો જવાબ મીઝા કે વોહ સુબ્હસે કુતુબસાબ ગએ હંય. શીર કલીમને કહા કે મેં મીરઝા સાહેબકા દોસ્ત હું. ધરસે આવાઝ આઇ, વોહ ખીછોના કહાં હય

જે રાત તુમકો ભેળ થા. કલીમ ચુપ હુવા તો, અંદરસે આવાજ આઈ, મારઝા ઝબરદસ્ત બેગ દેખના યેહ આદમી કહીં ચલ ન દે, દૌડકર ખીછોના તો ઇસસે લેલો. કલીમ યેહ સુનકર બાગા, કયું કે ખીછોના તો ચોર લે ગએથે. ઉરકો બાગતે દેખકર ઝબરદસ્તને ચોર ચોર કેહકર જ પકડા ઔર કોટવાલી લે ગયા. કોટવાલને ઉરકા નામ ઔર હાલાત પૂછે. કલીમ ખ્હોત શરમીંદા હુવા, લેકીન હાલાત બતાને પડે. કોટવાલને કહા, મીયાં નસુહ જીનકો તુમ અપના બાપ બતાતે હો વોહ તો બડે મશહુર આર શરીફ આદમી હંય, તુમ્હારી યેહ હાલત હય કે નંજે સર નંજે પાઉં, ખુરી હાલતમેં હો, મુઝે યકીન નહીં આતા, અચ્છા અબ રાતકે ક્યા હો સકતા હય, મુખ્હકો દરયાફત કીયા જાયગા, રાતકો તુમ્હે હવાલાતમેં રેહના હોગા. યેહ સુનકર કલીમ રોને લગા, ઇસપર કોટવાલને ઇતની મહેરબાની કી કે દો સીપાહી સાથ કરદીયે ઔર ઉનસે કેહ દીયા કે ઇનકો મીયાં નસુહકે પાસ લે જાઓ અગર વોહ અપના બેટા બતાએ તો છોડ દેના, નહીં તો કેદ કર દેના.

કલીમકો સીપાહી ઉરકે મકાનકી તરફ લેગએ. મકાનકે પાસહી એક મસજીદ થી, જીરકે સામને ઉસ વકત નસુહ નમાઝ ઇશ્તા પડકર નમાઝીયોંકે સાથ બેઠા થા કે કલીમ ખુરી હાલતમેં સીપાહીયોંકે સાથ વહાં પહોંચ્યા. દો વકતકે ફાકેસે મોંહ છોટા નીકલ આયાથા. ઇસ હાલતમેં બેટ કો દેખકર નસુહકે સીનેમેં એક તીરસા લગ ગયા, લેકીન સંથ કીયા ઔર ઠંડી આહ ભરી. સીપાહીઓંને ઉનસે કલીમકે મુતઅલ્લીક પૂછા. નસુહને કહા મેં ઇરકે બાપ હોનેકા ઇનકાર નહીં કર સકતા. યેહ સુનકર સીપાહી ચલે ગએ ઔર નસુહને કલીમસે કહા કે મેંને કોનસા કુસુર કીયાથા કે તુમ મેરે ખુલાનેપર મેરે પાસ નહીં આય, જે મોહોબ્બત મુઝે તુમસે હય વોહ ઇસ બાતપર મુઝે મજબુર કરતી હય કે તુમકો અથસા રાસ્તા ચલને હું, જે તુમ્હારી બરબાદી ઔર ખરાબીકા સબબ હો, મેંને સુના હય કે તુમ મુઝકો દીવાના સમજતે હો, મેંહુપાગલ સહી, લેકીન અગર કોઈ પાગલ તુમ્હારે રાસ્તે મેં કાંટે પડે દેખકર તુમકો હોશીયાર કરદે તો ક્યા ઉરકી બાત ન સુનના અક્લમંદી હય, ક્યા ઇસ બાતકા ઇકરાર કરના પાગલ પન હય, કે હમ અલ્લાહકે ગુલામ ઔર બંદે હય ઔર ખુદાકા હમપર હક્ક હય, જીસને હમકો પચદા કીયા, જે રોઝી દેતા હય, પાની બરસાતા

હય, જીસને હવા પચાદા કરી, જીસકે હુકમસે ચાંદ, સુરજ નીકલતે હંય જીસને જાનવરોંકો હમારે કપ્પઝે મેં દીયા કે હમ ઉનસે ફાયદા ઉઠાએ, હમ અદલાહકી તારીફ ઝૌર ઉરકે એહસાનાતકા શુકરીયા પૂરી તરાહસે અદા નહીં કર સકતે, મરના ઝુરરી હય, અકલમંદ વહી હંય ઝૌર પાગલ પનસે ખાલી વોહી હંય, જો યેહ સોચે ઝૌર સમઝેકે મરનેકે બાદ ક્યા હોગા. ખુદાને જો ઈનસાનકો અકલ દીયા હય ઉસસે કામ લેના ચાહીએ, અગર ઈનસાનકા યેહી કામ હો કે પેટ ભરલે ઝૌર સો રહે તો ઉસમેં ઝૌર જાનવરોંમેં ક્યા ફર્ક, અપની ઝીમેદારીકો દરયાફત કરના ઝુરરી હય. કલીમપર નસુહકી બાતકા કોઈ અસર ન હુવા ઝૌર વોહ યેહ બોલા કે ધરસે મુઝે અપની ઝુરરતકી ચીઝે મંજાદીજીએ.

નસુહ—સખ્ત અફસોસ હય, કે તુમકો દુન્યાકી અંદરોઝા ઝુરરતોંકા ઈસ કદ્ર ખીયાલ હય ઝૌર મઝહબકી ઝુરરી ચીઝોંસે ગાશીલ હો, તુમ ધરસે ખુદ અપની ચીઝે લે આવ.

કલીમ—મેરા ધરાદા અબ્બ ધર જાનેકા નહીં હય, મેં અપને હાલાતકો બદલ નહીં સકતા, ઈસ લીયે મેરા ઈસ ધરમેં રેહના મુશકીલ હય, જહાં નચે નચે કાએદે આપ જારી કરતે હંય, મેં ઈસ નચે ઈન્તેઝામસે ખીલાફ હું, ઈસ લીયે ધરસે નીકલ ગયા હું, મેં ખૂબ રૂપયા કમા સકતા હું ઝૌર અપના ગુઝારા કર સકતા હું.

યેહ કેહ કર કલીમ ભાગ ગયા, નસુહકો બડા રંજ હુવા. જબ ધરકે લોગોંને યેહહાલ સુના કે કલીમકી અયસી ખરાબ હાલતથી ઝૌર વોહ બગૈર મીલે ભાગ ગયા તો સખ્ત બહોત રોએ. નસુહને ફેહમીદાકો બહોત સમજાયાકે રોને ઝૌર રંજ કરનેસે કુછ ફાયદા નહીં, ખુદાસે ઉરકે વાસ્તે દોઆ કરની ચાહીએ. કલીમકો ભાગને બાદ થોડી દૂર મીયાં શીતરત. મીલ ગએ. યેહ નસુહકે ચચેરે બાઈ થે, ઝૌર નસુહ કે દુશમન થે. ઉરકો સખ્ત હાલ માલુમ થા. કલીમકો દેખકર કહા કહાં જાતે હો, મુઝે માલુમ થા કે તુમ જયસે આઝાદ આદમી અયસી પાખંદી ઝૌર સખ્તીકો બરદાસ્ત નહીં કર સકર્ત, બાઈ નસુહ ઓલાદ કે સાથ બહોત ખુરી તરાહસે પેશ આતે થે, ઉનકી બદમીનગીસે હમ લોગ અલગ હો ગએ હંય, શાખાસ હય, તુમહારી માંકો કે અયસે, ગુસ્સેવાલે.

આદમીકે સાથ ઉભર ગુજારી; મુઝસે યેહ નહીં હો સકતા, તાકે તુમ્હેં ધસ હાલતમેં કહીં જાને હૂં, રાતકો હમારે યહાં ઠએરે; સુખ્હેકો દેખા જાયગા, યુકે નસુહ ઔર કલીમ મેં રંજ થા ઔર શીતરત નસુહકા દુશમન થા. ધસ લીયે શીતરતને કલીમકી ખ્હોત ખાતીરકી આર નસુહ કો ખુરા કહા. શીતરતને કલીમકી હાં મેં હાં મીલાઈ ઔર આહીર મેં ખ્હોત મોહોખ્ખત દીખાઈ તો કલીમ સમઝકે યેહ મેરા ખ્હોત દોસ્ત ઔર ખૈર ખ્વાહ હય. બાતોં બાતોં મેં શીતરતને કલીમસે કહા કે તુમકો અયસી તરકીબ બતાઉં, જસસે તુમ્હે રૂપયા મીલસકે. કલીમને કહા મુઝે ધસ વક્ત રૂપેકી સખત ઝુરત હય, લેકીન કોઈ રાસ્તા સમઝમેં નહીં આતા. શીતરતને કહા કે એક ગાઉં તુમ્હારે બાપને તુમ્હારે નામસે ખરીદા હય, તુમ ઉસપર કબજા કર લો, રૂપેકી રસીદબી તુમ્હારેહી નામસે દી ગઈ હય.

કલીમ—જબ રૂપયા વાલીદ સાહેબકા હય તો ફક્ત મેરા નામ હોનેસે કમા હો સકતા હય ?

શીતરત—તુમ્હેં દુન્યાકા તજરૂબા નહીં હય, તુમ મેરે નામ ગાઉં લીખદો ઔર યેહ બી લીખદોકે મેને બેચદીયા ઔર દામ વસુલ પાયા તો મેં તુમકો ધસ વક્ત હાઝર રૂપે દે હૂં.

કલીમ—યેહ લીખના તો ખ્હોત આસાન હય, રૂપેકી મુઝે બડી ઝુરત હય.

યેહ કેહકર લીખ દીયા ઔર રૂપે વસુલ કર લીયે. રૂપે લેકર કલીમ ખ્હોત ખુશ હુવા ઔર વહાંસે ચલદીયા, સીધા ચાંદની ચૌક પહોંચ્યા એક કમરા કીરાયેપર લે લીયા, ખુબ સામાન ખરીદકર કમરા સજાયા, શીર નાચ કરાયા, સબ દોસ્તોંકા ખુલાયા. મીરજા આહીરદાર બેગ બી આગએ ઔર કલીમ બેવકુશીસે શીર ઉનકા દોસ્ત સમઝને લગા. થોડે દીન મેં નાચ, ગાના, બજના ધન સખમેં રૂપયા ખર્ચ હો ગયા. દરઝી, હલવાઈ, કબાબી, રોટીવાલે, મેવેવાલે, ગરજ સબકે દામ ચડ ગએ, નોકરોં કીબી તનખ્વાહ ચડ ગઈ, અબ ખાનેકી ચીઝેં કર્જ આને લગીં, થોડે દીનમેં તકાઝે (માંગ) શુરૂ હુએ, તો ઘરકે અસબાબ બીકને લગે. અબ કલીમ ખ્વાબે ગફલતસે જાગા, લેકીન અબ જાગનેસે ફાયદા નથા, યાર દોસ્ત ઘર બેઠ ગએ, નોકર ભાગ ગએ. એક રાતકે

કલીમને આહાકે ચુપકેસે ભાગ જાએ લેકીન ઉરકે કઝવાલે ચૌર નોકર ઉસપર નઝર રખતે થે. એક રોઝ રાતકો વોહ દૂસરે કપડે પહેનકર, બાહર નીકલાકે લોગોંને ઉરકો પકડ લીયા ચૌર કોટવાલી પહોંચ્યા દીયા. વહાં ઉસે માલુમ હુવા કે કઈ દીકરીએ જારી હંય. દૂસરે દીન ઉરકો કોર્ટમેં જો ગયે. દૂસરે ઉસને અપને બાપકો દેખા. નસુહ ઉસ રોઝ કોર્ટમેં ઇસ લીયે આયાથા કે શીતરતને ઉરકે ગાઉપર ઝખરદસ્તી કબજા કર લીયા થા. ઉસીકા કેસ ચલ રહા થા. કલીમને તો રક્કા લીખકર શીતરતકો દે દીયા થા ચૌર દીલમેં સમજા થા કે ચેહ ખેલ હય. લેકીન ઇસ વજેહસે ઉરકે બાપકો દસ હઝાર રૂપેકા ગાઉ હારના પડા ઇસી વજેહસે નસુહ કોર્ટ મેં ગયા થા કે ઉસને શીર દૂસરી દફા અપને બેટે કલીમકો સીપાહીયોં કે હાથમેં ગીરફતાર દેખા. બાપને અબી કોર્ટસે બાહર કદમ નહીં રખખા થા, કે બેટા જેલખાનેમેં દાખીલ હુવા. કલીમકો જેલખાનેમેં અયસી તકલીફેં હુઈ કે બયાનસે બાહર હય. ઇસી મુસીબતકી હાલતમેં કલીમને જેલખાનેમેંસે અપને બાપકો ખત લીખખા, જીસમેં બાપસે મુઆશી ચાહી ચૌર અપની મુસીબતકા હાલ લીખખા ચૌર કહા કે મેં અબ તો તૌબા કરતા હું ચૌર ખ્હોત શરમીંદા હું, ઇસ વક્ત મેરી જાનપર બની હય, સાતસો રૂપીયેકે બદલેમેં મેરી જાન બચ જાયગી, નહીં તો મેં મરજાઉંગા. કલીમને ઝુટી તૌબાકા અયસા ખત લીખાકે નસુહને ખત પડતેહી સાતસો રૂપે ફોરન બીજવા દીયે.

કલીમકો પાંચસોકી ઝુરત થી. વોહ તો કઝ મેં દીયે, બાકી દોસો રૂપે લેકર દૌલતાબાદ ચલા ગયા ચૌર ધર ન ગયા.

બાબ અગચારવાં.

કલીમ દૌલતાબાદમેં ફાજમેં લરતી હુવા ચૌર
ઝખમી હોકર ધર વાપસ આયા.

કલીમ રીયાસત દૌલતાબાદમેં પહોંચ્યા તો ઉરકો કોઈ અઘ્છી નોકરી ન મીલસકી, કયું કે ઉરકી તાલીમ અઘ્છી નથી ચૌર કોઇ ઇદમેં હુજર ન જાનતા થા. જબ ચારોં તરફસે નાઉમીદ હુવા ચૌર રૂપીયાબી

ખર્ચ હો સુકા, તો ફેજમે નોકરી કરલી. કચું કે વહાં તાલીમકી ઝુરત નહીં હોતી, કુછ દીનેકે બાદ રીયાસતકે એક ઝમીનદારને અપને ઝીમેકા ફીપીયા અદા ન કીયા ઝૌર પુલીસસે લડનેકો તૈયાર હો ગયા. ઈસ લીયે રીયાસતકી તરફસે ફેજ બેજ ગઈ, તાકે ઝમીનદારકો સઝા દીનય. ઈસ ફેજમે કલીમબી થા, લડાઇકી અંદર ઉસ્કી ટાંગમે ગોલી લગી. પાઉં કે ઝખ્મી હોતેહી સારા ધડ બેકાર હો ગયા, શક્ષાખાનેમે (હોસ્પીટલ) બેજ ગયા. ઝકટરોને કહા, ઝખ્મ બડા સખ્ત હય, ટાંગ કાટના ઝુરરી હય, ઈસ લીયે ઉસ્કી ટાંગ કાટ દી ગઈ, કલીમ બેચારા લાડમે પલા હુવા થા, ઈસ તકલીફ બરદાસ્ત ન કર સકા. ઉસ્કી હાલત ખરાબ હોતી ગઈ, બુખાર આને લગા ઝૌર ઝખ્મ ખીગડ ગયા. ઈતના બડા જવાન એકહી મહીનેમે કમઝોર હોકર પલંગસે લગ ગયા. જબ ઉસ્કી ઝીન્દગી ઉમીદ ન રહી તો બોગેને યેહ ખ્યાલ કીયા કે ઉરકો ઉરકે ધર દેહલીમે પહોંચા દીયા જય. દૌલતાબાદસે ઉરકો દેહલી પહોંચાયા ગયા. ઈસ કદર વોહ કમઝોર થા કે હર વકત બેહોશ રહતા થા. જબ ડોલીવાલોને ઉસ્કી ડોલી નસુહકે દરવાઝેપર ઉતારી ઉસ વકત નસુહ કોઠેપર નમાઝ પડ રહા થા, ફેહમીદા બેકાર હોકર બાહર નીકલ આઈ, પાલખી ખોલકર દેખા, તો બેટા બેહોશ થા, ઈસ કદર ચીખકર રોઈ કે સુનનેવાલોં કે કલેજે હલ ગએ ઝૌર સારે મહોલ્લેમે શોર હો ગયા. નસુહ રોનેકી આવાઝ સુનકર નીચે ઉતરા. ખીવીકા રોના સુનકર ઝૌર બેટેકી ખરાબ હાલત દેખકર, ઉસ્કી આંખોસે ટપ ટપ આંસુ ગીરને લગે ઝૌર ઠુંડ સાંસ આને લગે, ન કુછ બોલતા થા, ન ઝોરસે રોતા થા. આધ ઘંટે તક યેહી હાલત રહી. શીર ઉસને અપને આંસુ પૂછે ઝૌર ખીવીસે કેહને લગા, રંજ કરો લેકીન સખકે સાથ, દુન્યામે જીતની તકલીફિં ઝૌર મુસીબતેં દુન્યાદારોંકો પહોંચતી હંય, ઉનમેં અકસર અપનેહી કીએકા બદલા ઝૌર સઝા હોતી હય, ઈસી વાસ્તે તૌબાહ કરનેસે મુશકીલેં આસાન હોતી હંય, સખસે બેહતર મોહોખ્ખત ઝૌર હમદદીં જો ઈસ અખ્સકી હમ ધસ તબાહ હાલતમેં કર સકતે હંય કે ઇસ્કે યુનાહોંકી મુઆશીકે લીએ અલ્લાહ તઆલાસે દુવા કરે, યેહ અપને હાથોંસે ઈસ નોખતકો પહોંચા, યેહ અખ્સ ખુશ કીસમત હોગા અગર ઈસ્કી યેહ તકલીફિં ઇસ્કે યુનાહોંકા બદલા હો જાવે ઝૌર

અહ્યાહ તઆલા ઇસ્કો મુઆફ કર દે, તમામ દુન્યાકા રહમ વ કરમ ખુદાકી રહેમતકે આગે હજારવાં લાખવાં હીસ્સા બી નહીં હય. નસુહકી ઇન ખાતોંકા અસર ફેહમીદાપર હુવા ઔર શીર મીયાં ખીવી આંસુ પૂછકર મસલેહત કરને લગે કે અખ કયા કરના ચાહીએ. યેહ રાય હુઈ કે કલીમકો ઉસ્કી ખહેન નઇમા કે ધર લે ચલેં કયું કે વહાંસે શફાખાના (હોસ્પીટલ) બી કરીય હય, ઇલાજ અચ્છી તરાહસે હો સકેગા. ફેહમીદાને ઇસ ખાતકો પસંદ કીયા ઔર સખ ધરકે લોગ કલીમકી પાલખીકે સાથ નઇમાકે ધર પહોંચ ગએ. યાદ હોગા કે નઇમા માંસે નારાજ હોકર બગૈર મીલે સાલેહાકે સાથ ખાલાકે યહાં ચલી ગઈ થી. ચાર મહીને વહાં રહી, નેક લોગોંકે સાથ રહેનેકી બરકતસે ખુદાને ઉસ્કો હીદાયત દી ઔર વોહ બી નેક બન ગઈ. નેક બને પીછે યેહ ઝુરી થા કે વોહ માંખાપકો ખુશ કરતી. ઉસને માં ખાપકો ખુશ કીયા ઔર ખુદાને ઉસ્કો ઉસ્કે ધરમે આબાદ કીયા, ઉસ્કો અપને ધર ગએ હુવે દુસરા મહીના થા કે કલીમકો પાલખીમે લાદકર ઉસ્કે ધર લે ગએ. ચુકે ધર આબાદ હોનેકા ઝીક આગયા હય, ઇસ લીયે મુનાસીય હય કે પેહલે નઇમાકા હાલ લીખા જય, શીર કલીમકા બયાન હોગા.

ખાખ ખારવાં.

નઇમા ખાલાકે યહાં રેહકર, દુરેસ્ત હો ગઈ. માં ખાપસે અપની ખતા મુઆફ કરાઈ, ઔર ખુદાને ઉસ્કો ધર ફીર આબાદ કીયા. કલીમને વફાતપઈ, કીતાખ ખતમ હુઈ.

નઇમા ખાલાકે યહાં પહોંચ ગઈ; પહોંચતેહી રોને લગી. ખાલાને કહા કયા હુવા ? નઇમાને કહા અમ્માંને મુઝે મારા.

ખાલા—કયા હુવા ? માં ખાપ હઝાર દક્કા પ્યાર કરતે હંય, નસી-હતકે વાસ્તે કબી માર બી દેતે હંય. માં ખાપકી માર માર નહીં, બલકે ઇસસે દુરેસ્તી હોતી હય.

ખાતોં ખાતોંમે ખાલાને નઇમાકો તસલ્લી દે દી ઔર સાલેહાસે અલગ લે જકર સખ હાલ પુછ લીયા, જખ ઉસને ખહેનકે યહાં મજહબકા

ચર્ચા હોતા સુના, તો બહોત ખુશ હુઈ. ચૌર ઉસને દીલમેં પક્કા ધરાદા કર લીયા કે જબ તક નઈમાકો પક્કી દીનદાર ન બના ફૂંગી, ધરસે રૂપસત ન કરૂંગી. ખાલાકે યહાં આકર નઈમાકી આદતેં અપના આપ દુરસ્ત હોના શુર હુઈ, કયું કે સોહબતકા બડા અસર પડતા હય. અપને ધર નઈમાને સબકો અરસે તક બે દીનીકી હાલતમેં રહેતે હુવે દેખા થા, ઈસ લીયે વહાંકી નસીહતકા ઉસપર અસર ન હોતા થા. દુસરે ચેહ કે ઉરકી માંને ઉરકો બડે લાડસે પાલા થા, ઈસ લીયે વોહ માંકા ઝયાદા અદબ ન કરતી થી ચૌર ઉરકે કેહનેકી પરવા ન કરતી થી. ખાલાકે યહાં કીસીને અપને ઝબાનસે તો મઝહબકી બાત ઉસસે નહીં કહી, મગર છોટે બડે સબ એક રંગમેં રંગે થે, ઉનકે તમામ કામ ઉઠના, ખેઠના, ચલના, બોલના, ખાના, પીના, ખુશી, રંજ સબ બાતેં મઝહબકે હુકમકે મુવાશીક થીં. શુરમેં નઈમાકો ખાલાકા ધર બીલકુલ એક નઈ દુન્યા માલુમ હોતી થી, લેકાન આહીસ્તા આહીસ્તા ઉરકી આદતેં દુરસ્ત હોને લગીં; કયું કે મઝહબી બાતોંકી અચ્છાઈ ચૌર બેહતરી ઉરકે ઝેહન મેં ખેઠ ગઇ. ઉરકો સાબીત હો ગયા કે બેદીન ઝીન્દગી બેઇતમીનાની ચૌર બેસહારેકી ઝીન્દગી હય. વોહ ધરપર હમેશા દસબજેકે કરીબ સોકર ઉઠતી થી, ચૌર યહાં છોટે બડે મોંહ અંધેરે સુબહેકો ઉઠકર ઝુરતોંસે ફારીગ હોકર નમાઝ ચૌર ખુદાકી એબાદતમેં મશગુલ હો જાતે થે, ઉનકો જાગનેકી વજેહસે નઈમાકી બી આંખ ખુલને લગી. વોહ અપનેકો દેખતી થી કે બચ્ચેકે પેશાબમેં લથડી હુઈ પડી હુઇ હય, સુસ્ત, ઉઘાસ ચૌર દુસરે સબ સુસ્ત, ચાલાક, તાઝા દમ, પાક સાફ, ખુદાકી દરગાહમેં સજ્દેકર રહે હંય ચૌર ખુદાકા શુક્ર અદાકર રહે હંય કે રાત અમન એન સે કટી ચૌર દોઆ માંગ રહે હંય કે અદલાહ હમકો રીઝક દે, ફરાગ દે, કે દુસરે કે આગે હાથ ન ફેલાએ, બીમારોંકો તંદુરસ્તી દે, બૂખોંકો રોટી દે, નીરાસોંકો કામચાખી દે, અમીરોંકો સખાવત દે, ગરીબોંકો સખ દે, બે ઔલાદોંકો ઔલાદ દે, અપની ખૌર સબ જાહાનકી ખૌર, ઇન બાતોંકે દેખકર નઈમાકી હાલત બદલી ચૌર વોહ બી આહીસ્તા આહીસ્તા અચ્છી સોહબતકી વજેહસે દીનદાર ચૌર નમાઝ રોઝકે પાબંદ ચૌર અચ્છી આદતવાલી બન ગઈ ચૌર ઈસ વજેહસે ઉસને પક્કા ધરાદા કર લીયા

કે માં બાપકો યુશ કરંગી. નઈમાકો શૌહર બડા મજહબી થા. અગરચે વોહ ઉસ્કી ખૂબસૂરતીપર આશક થા, લેકીન ઉસ્કી બેદીનીસે નારાજ થા. ઈસી વળેહસે નઈમા ઔર ઉસ્કા નીબાહ નહીં હુવા થા. ઈસી અરસેમેં સાલેહાકે ચચા કે યહાં શાદીકે જલસેમેં ઔરતોંને તો અપની રાત ગીત ગાને ઔર સુનને ઔર પુઝુલ બાતોંમેં અયાકી ઔર નઈમાને નમાઝે ઈશા પડકર જે વઝીફા ઔર નફલ પડના શુર કીયા તો આધીરાત હો ગઈ, શીર થોડી સોકર તહજજુદકી નમાઝ પડને ખડી હુઈ, તો સુખ્હે કર દી. જબ ચેહ ખબર ઉસ્કે ખાવીંદને સુની તો ખ્હોત યુશ હુવા, ડોલી લેકર દોડા હુવા સુસરાલ આયા. શાદીમેં નઈમાકી માં બી આઈ થી. નઈમાને દુરસે માંકો દેખકર ઉનકે કદમેંપર સર રખદીયા, માંને જલ્દી ઉઠા ગલેસે લગા લીયા ઔર જબ અપની બેટી કે હાલત માલુમ હુવે તો ખ્હોત યુશ હુઈ ઔર ખ્હેન ભાનજીકા ખ્હોત શુકરીઆ અદા કીયા. બેટીકી ખતા મુઆફ કરકે અપને ઘર લાઈ. અગલે દીન ઉસ્કા ખાવીંદ ડોલી લેકર આ મૌજુદ હુવા, ઘરમેં આકર નઈમાને હમીદાકો ખ્હોત પ્યાર કીયા ઔર નૌકર જીરકો મારા થા ઉસસે ખતા મુઆફ કરાઈ, શીર ખાવીંદકે સાથ ચલી ગઈ.

નઈમાકો ઘર આય દુસરા મહીના થા કે ઉસ્કે ઘર કલીમ ઉસ હાલતમેં પહોંચા, જે પેહલે બયાન હો ચુકા હય. બાઈકી અયસી ખરાબ હાલત દેખકર ખ્હેનકો બી અયસા સદમા ઔર રંજ હુવા જેકે બયાન નહીં હો સકતા. કલીમ ઈસ હાલતમેં ખ્હેનકે ઘર રહા. દો મશહુર ડાક્ટર ઉસ્કા ઇલાજ કરતે થે મગર ઉસ્કે અખમેંકા ખીગાડ કમ ન હુવા. સુખ્હેશામ થોડી દેરકે લીયે ઉસ્કો હોશ આ જતા થા, લેકીન ઉસ્કી કમઝોરીકી વળેહસે કોઈ ઉસસે બાત નહીં કરતા થા, ફક્ત ઉસ્કો તસલ્લી દેતે થે, યહાં તકકે અખમેંકા ખીગાડ હદસે બહાર હો ગયા ઔર ઉસ્કી ઝીન્દગીકી મુદત પુરી હો ચુકી. મરનેસે ઐક દીન પેહલે ઉસ્કી હાલત અયસી અચ્છી હો ગઈ કે વોહ ઉઠકર બેઠ ગયા ઔર ઘરવાલોંકે સાથ બાતોં કરતા રહા, ઉસને અપને સબ હાલાત બયાન કીઐ ઔર બાઈ ખ્હેન સખકા હાલ પૂછા, શીર વોહ અપને કામેંપર અફસોસ કરકે ઇતના રોયાકે બેહોશ હો ગયા, બડી દેરકે બાદ હોશ આયા તો ઉસને માંસે કહકે આજ જે તાકત તુમ મુઝમેં દેખતી હો ચેહ મેરી આખરી તાકત

હય, ખૂન મુઝમે' ખીલકુલ નહીં રહ્યા, અગરચે તુમ મુઝે તસલી દેતે હો, મગર મેં સમજતા હું કે મેં અબ મરનેવાલા હું, મેં અપને મરનેકો પસંદ કરતા હું, ઉસ નાલાયક જીન્દગીપર જાં મેંને ગુઝારી અગરચે મેંને અપની જીન્દગી ખરાબી, બેશરમી, માં બાપકી નાખુશી ઔર ખુદાકી નાફરમાની મેં કાટી ઔર અયસી હઝારોં જીન્દગીએ હોં તોભી ઉસ તુકસાનકે બદલેકી ઉમીદ નહીં, જો ઇસ થોડીસી જીન્દગી મેં મુઝકો અપને ખરાબ કામેંસે પહોંચ્યા, મગર મુઝકો તીન કીરમકા ઈતમીનાન હય. અબ્વલ યેહ કે મેં મરતા હું તૌખા કરકે, શરમીદા હોકર, ઔર રંજ કરકે, દુસરે યેહ કે આખેરતકા સફર શુરૂ કરતે વક્ત મેં અયસે લોગોંમેં હું, જો ઇસ રાસ્તેકો જાનતે હંય ઔર મેરે હમદર્દ ઔર મેહરબાન હંય, તીસરે યેહ કે મેરી જીન્દગી દુસરોંકે લીએ સખક દેનેવાલી હોગી, જો મેંને ખુદ ફાયદા નહીં ઉઠાયા લેકીન દુસરોંકો અગર મેરી જીન્દગીસે ફાયદા પહોંચે, તો મેં અયસી જીન્દગીકો બેકાર નહીં કેહ સકતા, અબ મુઝકો દુન્યામેં સીવાય ઇસ્કે ઔર કોઈ ખ્વાહીશ બાકી ન રહી કે મેં અખ્યા જાનસે અપના કુસુર મુઆફ કરાહું, યેહ કેહકર વોહ ખ્બોત ઝારસે રોને લગા. તાકત તો થીલી નહીં, બેહોશ હો ગયા ઔર ઉસી બેહોશમેં ઉસ્કા સાંસ ઉખડ ગયા, હાથ પાઉ ખીંચને લગે, નખ્ખા ખુટ ગઈ, હીચ કીયાં લેને લગા. ઔરતેં યેહ હાલત દેખકર, રોને પીટને લગીં, બાહરસે નસુહ દોડ આયા ઔર ઔરતોંકો બે સખરીસે મના કીયા ઔર બેટકે સીરહાને બેઠકર યાસીન પડના શુરૂ કીયા, મેંહ મેં શરબત ટપકાયા ઔર ઉસ્કા મેંહ કીબલેકો તરફ કીયા, કલેમા પડકર સુનાયા, શરબતકા હલકસે ઉતરના થા કે કલીમને આંખે ખોલદોં ઔર બાપકો અફસોસ ઔર શરમીદીકી નજરસે દેખકર ઉસને હાથ જોડે ઔર ઇસી હાલતમેં ઉસને ઈન્તેકાલ કીયા. ઇસમેં શક નહીં કે અગર કલીમ બચ જતા તો નેકા ઔર દીનદારીમેં સખ બાઈ ખહેનોસે બડજતા, કયું કે ઉસને મુસીબતેં ઉઠાકર અપની રાય બદલી થી; ઔર આફતેં ઝીલકર, તબીબ બાહસીલ કીયાથા, કલીમકા જવાન મરના, અયસી ભારી મૌતથી કે માં બાપકો તો જીન્દગી મૌતસે બત્તર હો ગઈ, બાઈઓંકા બાઝુ ટૂટ ગયા, ખહેનોંકે સરસે સાયા ઉઠ ગયા, લેકીન દીનદારીકી વજેહસે સખને સખ કીયા. ઔર હર શખ્સને સખક હાસીલ કીયા. કલીમકે બાદ નસુહકો

કોશીશકી ઝુરત ન રહી કે ખાનદાનકો દુરસ્ત કરે, કયું કે કલીમકે સીવા સખ છોટે બડે દુરસ્ત હો ચુકે થે. અલીમને ખી. અ. પાસ કીયા, મગર ઉસને સીવાય તાલીમ દેનેકે ઔર કોઈ કામ પસંદ નહીં કીયા, તાકે તાલીમકે જરીએસે વોહ અપને મુલક ઔર કૌમકી ખીદમત કરસકે ઔર નફા પહોંચ્યા સકે. સલીમ નામી ડાકડર ઔર હકીમ હુવા, હમીદા કુરાન શરીફકી હાશીઅ હુધ, હદીસ શરીફ પડી, ઔર સચ પુછીઅયે તો શહેરકી ઔરતોમે લીખને પડનેકા જો કહીં ચચ્યા હય, યા ઔરતેં ખુદા ઔર રસુલકે નામસે વાકીફ હય, થેહ સખ હમીદાકી તાલીમ દેનેકી વજેહસે.

અલ્લાહ તઆલા હમ સખકો નેક હીદાયત દે ઔર અપને રસુલે કરીમ હખીએ પાક મોહમ્મદ સુસ્તફા (સ. અ. વ. સ.) કે હુકમેકે મુતાખીક ઝીન્દગી યુઝારનેકી તોશીક અતા કરે. આમીન.

તમામ શુદ્ધ.

